

Ахмет Ахсай

Ахмет Ахай

ЛЯТИФЕЛЕР

Тертип эткенлер

А. Велиев ве Р. Ахтемов

© Гъафур Гъулам адына Эдебият ве саньат нешрияты — 1976 с.

ОЗЕНБАШЛЫ АХМЕТ АХАЙ

Ахмет ахай лятифелеринен таныш олур экенмиз, кюзюмиз алдында юксек дагълар этегинде ерлешкен аджайип манзаралы Озенбаш коюнде догъгъан, яшагъан, окъумагъа-язмагъа бильмесе де, кескин акъылнен мырзаларны, косебайларны, молла сумалакъларны айтып кульген, «эки якъасы бир кельмеген» факъыр шакъаджы бир адам джанлана. Халкъ агъызында онынъ адындан юрген шакъа-къораталарнынъ ады-эсабы ёкъ.

Акъыкъатен, Ахмет ахайнынъ лятифелерини сайып чыкъмакъ мумкюн дегильдир, чюнки онынъ акъыл ферасети, сёз мергинлиги, азырджеваплыгъы ве уйдурмаджылыкъ усталыгъы халкъынынъ омюринден яратылып, тюкенмез бир чокъракъ оларакъ чокъ йыллардан ве асырлардан берли фышкъырып турмакъта.

Ахмет ахай догъгъан ерини де догъру косьтере, чюнки онынъ адынен айтылгъан бутюн лятифелер Озенбаш коюнен багълы олалар. Лякин Озенбаш коюнен багъланып айтылгъан базы бир шакъа-къораталарда онынъ ады анъылмай, лятифелер «озенбашлылардан бири...» деп башлана. Итимал, умумен озенбашлылар акъкъында уйдурылгъан бу лятифелернинъ догъмасына шу ортаякъта яшагъан залининъ омюр тарзындаки базы бир хусусиетлери себеп олгъандыр. Эгер бу сой лятифелерде оларнынъ акъылданеликлери, байларны, молла-сумалакъларны ве ахмакъларны тузакъкъа тюшюргенлери макътанылса, олар икяени меракънен динълей я да къакъылдап куле, лякин оларгъа бир такъым акъылсызлыкълар такъыладжакъ олса, динълемектен сабырлары тюкене, ачувлана ве затен Ахмет ахайнынъ озю де Буюкозенбаштан дегиль, Кучюкозенбаштан олгъанына сылтав эте, кимерде исе бойле яман тилли икяеджилерни текмиль козьден чыкъарып, оларны баштан аткъармагъа ашыкъа

эдилер. Эгер Юнанстанда мешур «Иллиада» ве «Одиссея» эпопеяларынынъ эфсаневи авторы Гомер «бизде догъды» деп, еди шеэр: Насреддин оджа «бизде догъды, къабири де биздедир» деп, онларнен шеэр озьаралары дава эткен олсалар, мындаки дава эки кой арасында кете: кимерде Ахмет ахайны «озьеринынъки» деп таныйлар, кимерде исе ондан къуртулмагъа тырышалар. Лякин Ахмет ахай лятифелери четтен джыйылып кетирильген ве Ахмет ахай характерине ят олгъан эр сой къошумтылардан арынып, бир бутюнликке чевирильдикче, онынъ мекяны ве ватаны Буюкозенбаш олып къалгъаны анълашыла.

...Аякъларында баш пармагъы атылып чыкъкъан чарыкъ, устюнде къыркъ ямавлы джуббе, башында йыртыкъ къалпакъ... Кимерде эшек, кимерде ат устюнде, базан джаяв-джалпы... Бугунь токъ, ярын ач... Эльбет, Ахмет ахай факъыр эди. Ыргъат, чобан, сабанджы, байнынъ азбар хызметчиси... Омюрнинъ бутюн къыйынлыкъларына къатлана, лякин ич бир вакъыт кечинишине шикяетленмей. Къарысы къаргъап: «Эки якъанъ бир ере кельмесин» дегенде, «байлам тасманен» дей; «Ашамагъа отъмек тапма» — «ашарым къатлама»; «Койге барып етме» дегенде, «Ятарым Татар-Османда» дей (бу кой Озенбашкъа якъындыр). Ахмет ахайны динълегенде я да окъугъанда, истер-истемез Ромен Ролланнынъ, Кола Брюньоныны хатырлайсынъ. Зан этерсинъ, оларнынъ экиси де: гонъюлинъ эр даим бол ве хош олсун, яныкъкъа къапылып янып кетме, демек истейлер.

Ахмет ахайнынъ яшы да белли дегиль: бир бакъасынъ, яп-яш бир бала, байнынъ азбарында чапкъалап юре ве адым сайын оны кулькюнчли вазиетлерде къалдыра; бир даа бакъасынъ, энди кьырджыман бир адам олгъан, молла сарыгъыны, сарып, моллаларны масхара эте; кимерде чал сакъаллы бир ихтияргъа чевириле, косебайларны, бир такъым арамтамакъларны шериат боюнджа джезаланмалары ичюн къадыгъа чеке, нетиджеде исе къадыны да, къадыгъа кетирильген адамларны да дубарагъа огърата. Ахмет ахай келишине коре яшарып-къартайып турса да, кимерде бир мевта олып табуткъа салынса да, ич бир вакъыт ольмей, озюни яраткъан халкъ киби эбедий яшай.

Эльбет, земанесине коре кеманеси. Ахмет ахай эр даим озь кеманесини чалды. Озюни эр даим бейлерден, косебайлардан, атта ханлардан да устюн тутты, чюнки онынъ байлыгъы малда дегиль, битмез-тюкенмез зийреклигинде, ольдюриджи кулькюсинде, биберли тилинде эди. Онынъ лятифелери ханларнын ве бейлернинъ юкъусыны къачыра, молла-сумалакъларнынъ кейфини боза, яланджыларны, куньджюлерни, ахмакъларны адджы сёзлеринен къамчылай эди. О шу девирдеки адалетсиз дюньянынъ

устюне чыкъты, кок гудюрдиси киби яйгъара къопарып, шемшеклерини залымларнынъ башына яндырды. О халкънынъ истегини, арзусыны ве умютини ифаделеди. Шунынъ ичюн де авам халкъ онынъ лятифелерини севе, меракъ этип динълей, тоя-тоя куле эди. Олар Ахмет ахайнынъ янъы лятифелери пейда олмасыны дёрт козьнен беклей эдилер, чюнки истисмарджыларгъа къаршы курешмеге кучю етмеген факъыр-фукъаре бу лятифелерде оларны кулип, ит масхарасы этип, рухий зевкь ве кейф ала, олардан интикъам алгъан киби ола эди.

Ахмет ахай халкъ ичинде акъикъат ве адалет курешчиси эди. Халкъ ферасети, икмети, зекилиги, залымларгъа беслеген нефрети ве гъадабы онда эсас ер алды.

Базы бир лятифелерде, илькъ бакъышта, Ахмет ахайнынъ озю де кулькюнч ве къолайсыз вазиетлерде къала, акъылгъа ятмагъан ишлернен огъраша. Меселя, икяелерден биринде тотланып къалгъан балтасыны ерге комип, онынъ терек олып осьмесини беклей. Бойле алларгъа башкъа халкъларнынъ агъыз яратыджылыгъындаки бу сой къараманларнынъ арекетлеринде де расткелине. Лякин оларнынъ бу «ахмакълыкълары», эксери вакъыт, башкъаларынынъ акъылсызлыкъларыны ачып косьтермеге хызмет эте. Меселя, Ахмет ахай, ярыладжакъ ишнинъ «эльверишлилигини» анълатып, байгъа туз сачтыра, моллагъа кунеште сары ягъ ве тазе хыяр къуруттыра. Асылындан алып бакъкъанда исе, бу къурназ адам «ахмакъ» ролюни ойнап, озюнинъ душманларыны мыскъылгъа ала, оларнынъ не дередже анъкъав ве къалпазан олгъанларыны косьтере.

Фольклорымызда Озенбаш коюнен багъланып яратылгъан Ахмет ахай образы джиан фольклорынынъ бу типтеки корюмли бир образы олды. Онынъ акъкъында, хусусан, рус тилинде чокъ язылды, чешит йылларда ве чешит авторлар тарафындан лятифелери дердж олунды. 1940 сенеси Мирернинъ авторлыгъында, Москвадаки «Советский писатель» нешриятында, «Озенбашлы Ахмет ахай» серлевасынен бу лятифелернинъ ресимлернен яраштырылгъан буюк бир китабы басылып чыкъты. Авторнынъ мерамы кениш эди. Китапкъа автор адындан язылгъан сёзлерде шойле денильген эди: «Мен он алты йыллыкъ ишим девамында (бу ишке 1924 сенеси кириштим) ялы боюндаки четбуджакъ койлерде, шеэр базарларында, эалиси чокъ олгъан къасабаларда, чобан къошларында ве ёлларда расткельген адамлардан, ялы бойларындаки балыкъчылардан бу шенъ-шерамет адамгъа — Ахмет ахайгъа багъышлангъан беш юзге якъын икяе-масал, лятифе ве къыскъа левалар эшитип къалдым... Язылып алынгъан материаллардан бу китапкъа къаранен учьте бир къысымы дердж олунды, Ахмет ахай икяелерининъ ве левала-

рынынъ эки томуны даа бастырып чыкъармакъ козьде тутула. Бундан сонъ автор, якъын бир келеджекте, бутюн бу материаллар эсасында кърым татарларынынъ бир ерге топлангъан комик эпосыны «Ара да бул» серлевасынен шекиллендирмек ниетиндедир». Лякин авторгъа озюнинъ бу алидженап мерамыны амельге кечирмек къысмет олмады.

1972 сенеси Москвада Шаркъ эдебиятынынъ баш редакциясы тарафындан нешир этильген «Къурназларнынъ» айын-оюнлары («Проделки хитрецов») китабында, башкъаларынен бир сырада, Ахмет ахайнынъ «Ахмет ахай моллагъа акъыл огрете», «Тюпсиз мети», «Ахмет ахай къарысынен къавгъа эте», «Ахмет ахай халкъкъа къурбан терилерини къайтара», «Ахмет ахай хан хазинесини толдура», «Ахмет ахайнынъ акъыллы таягъы», «Озенбаш устюнден домуз уча» лятифелери басылды. Къалын ве колемли бу китапнынъ тертип этиджиси Г. Л. Пермяков кириш сёзюнде шойле дей: «Абу Навас, Ахмет ахай, Бирбал, Кемине, Ким Сон Даль ве Насреддин киби антропоморф къараманларнынъ образларында фикир трансформациясы даа ачыкъ корюле. Олардан эписи кимерде акъыллы, кимерде ахмакъ, базан факъыр, базан зенгин, де динджи. де динсиз, де ярамаз, де мерametли ве ильяхри вазиетлерге тюшелер. Шу ери меракълы ки, бойле трансформацияларгъа атта айны бир сюжетнинъ черчивесинде де расткелине. Меселя, «Эшекнинъ чевирилюви» адлы узбек лятифесинде Насреддин имамны алдатып, онынъ эшегини алып кеткени ве эшек ерине озю дёртаякълап тургъаны айтыла. Айны шунъа ошагъан гуркмен лятифесинде чапкынлар кене шу усулнен Насреддиннинъ эшегини хырсызлайлар. Бойле сюжет чифтликлерине сыкъ расткелине».

Ахмет ахай сыфатындаки типлерге деерлик бутюн халкъларнынъ фольклорында расткельмек мумкюн. Кърым татарларында Ахмет ахай олса, русларда — Балакир, Шималий ве Шаркъый Африкада — Абу Навас, Орта Асия ве Къазахстанда — Алдар Косе, къытайларда Бао-гун, индлерде — Бирбал, бурятларда — Будашма, Шималий Америка индеецлеринде — Вакджункага, еудилерде — Гершеле Острополер, Суматра халкъларында — Джонаха, тибетлилерде — Дэнба, туркменлерде — Кемине, корейслерде — Ким Сон Даль, Вьетнам халкъларында — Куой ве даа бир чокъ башкъаларыны анъмакъ мумкюн. Бу мешур ве икметли къурназларнынъ бир вакъытлары реаль шахс оларакъ яшап-яшамагъанларына бакъмадан, эр бир халкъ озюнинъ яшап кечирген тарихий девирине ве шараитларына, адет ве аньанелерине, дюнья бакъышына, яхшынен яманны анълавына коре, бу образларны маневий джеэттен гъыдаландырып тургъан, олар вастасынен биревлерини джезалагъан, кульген,

мыскъылгъа алгъан, дигер биревлерини оплагъан, макътагъан, яхшылыкъ мисали этип косьтерген — яни бу сой къараманларны яратыджы халкъ кутьлелери олар вастасынен фикирлерини беян эткенлер. Бу образлар бир чокъ джээтлерден, хусусан, яхшынен яманлыкъкъа мунасебет ве сюжет меселелеринде, бири-бирине бенъзеген ве бири-бирини текрарлагъан киби корюнселер де асылындан алып бакъкъанда, олар текрарланмайлар, озьлернинъ яратылгъан шараитларына, озьлерини яраткъан халкъкъа аиттирлер, айны вакъытта, умумий инсаниетлик ислери ве фикирлери ташыгъанларындан, бутюн халкълар ичюн де махпул образлардыр. Бу фикирни пек чокъ халкъларнынъ фольклорындан дегерли ер алгъан Насреддин оджа образы акъкъында да айтмакъ мумкюн. Насреддин оджа акъкъындаки фольклор материаллары эр бир халкъта бири-бириндан фаркъланмакънен къалмайып, бу агъыз яратыджылыгъы къараманынынъ ады биле чешит тиллерде башкъа-башкъадыр: бизде — Насреддин оджа, азербайджанларда — Молла Насреддин, узбеклерде — Насреддин Афандий уйгъурларда — Ходжа Насыр Афанди, тюрклерде — Ходжа Насреддин ве иляхри. Кутьлевий шекильде даркъалгъан бу образгъа эр бир халкъ озь «пайыны» — лятифелерини къошмакънен къалмайып, оны озюнинъ миллий агъыз яратыджылыгъы хусусиетлеринен байытты. Мына бунынъ ичюн де Насреддин оджанынъ эр анги бир халкънынъ тилинде нешир этильген лятифелерини алып козьден кечиргенде, «Оджаны» янъыдан окъугъан, айны бир сюбеттеки къурназлыкъларыны ве икметли суаль-джевапларыны янъыдан, башкъа бир муиетте, башкъа бир алларда ве услюбде эшиткен киби оламыз, кимерде исе лятифеге бам-башкъа бир мана берильгенини коремиз. Бизим Насреддин оджанен дигер Насреддинлер акъкъында да айны шуны айтмакъ мумкюн. Къайсы бир халкъ олмасын онынъ фольклорына кирип къалгъан ве темеллешкен бу образ шу халкънынъ агъыз яратыджылыгъынынъ узвий бир къысымына чевириле.

Кърым татар агъыз яратыджылыгъында эгизлер я да агъакъардашлар киби, айны бир вакъытта Ахмет ахай ве Насреддин оджа яшап кельдилер. Фольклор материалларында кимерде бир оларнынъ атта расткелишкенлери биле икяе олуна. Эки къурназнынъ — икметли бу эки къараманнынъ корюшювлери, адети узре, шакъа-къоратанен кече ве олардан ич бири ийлекярлыкъта бири-бириндан устюн кельмей ве бунъа тырышмайлар да. Халкъ озюнинъ бу севимли фольклор къараманларынынъ дост-муаббет яшамасыны истесе керек. Лякин олар агъыз яратыджылыгъымызда чифт олып догъсалар да, экиси де эшеклерге минип юрсе де, бири-бирине чокъ ошамайлар: Насреддин оджа бир чокъ

халкъларнынъ агъыз яратыджылыгъы къараманы олып, бизим халкъ эдебиятында да озюне мунасип ер алды ве темеллешти. Ахмет ахай исе тек Кърым шаитында яратылды, асырлар девамында онынъ лятифелери анда шекилленди ве джуляланды: эгер Насреддин оджа образынен багълы фольклор материалларында пек чокъ мемлекетлернинъ, шеэрлернинъ адлары, бир такъым эфендилер, падишалар ве султанлар анъыла исе, Ахмет ахайнынъ арекетлери, эсас итибарынен, Кърым ичинде олып кече, оларда, хусусан, Багъчасарай районына аит пек чокъ ерлернинъ, дагъларнынъ, атта белли къаяларнынъ, тёпелернинъ, озенлернинъ адларына, ханларгъа, муфтилерге, къадыларгъа, моллаларгъа, сохталаргъа, тудждар ве базиргянларгъа, айны вакъытта ыргъатларгъа, эснафларгъа расткелине; лятифелерде тасвирленген вакъиалар (Багъчасарайнен Ялта мустесна олмакъ узре) шеэрлерден зияде белли бир койлерде, хусусан, Озенбашта олып кече. Эр бир лятифе халкънынъ о, ве я да, бу урф-адетлери, анъанелери ве мерасимлеринен, турмуш тарзынен багълана, озюне хас шакъа-къората ве кульдюриджи усулларынен тасвирлене; эксери алларда гъает къыскъа сюжетли олгъан Ахмет ахай лятифелеринде характерлернинъ мергин ве толу тарифленмеси ичюн татар аталар сёзлеринден, айтымлардан, халкъ тилине кирип къалгъан ошатувлардан, къыяслардан, кинаелерден, мубалягъалардан (гиперболалардан), умумен, бутюн тасвир васталарындан кениш файдаланыла; Ахмет ахай лятифелеринынъ сюжетлери де озюне хас ерли характер ташып, оларнынъ эксериси, сейяр сюжетлерде адет олгъанларына бакъмадан, дигер тиллердеки сюжетлерни текрарламайлар. Бу фаркъ халкъ агъыз яратыджылыгъы мухлислерине яхшы белли олгъанындан, олар бир де-бир ерде бу эки къурназнынъ адлары денъиштирилип айтылгъан лятифелерни эшитселер, буны шу саат сезип ала ве икяеджини токътатып: «Сен, къардашым, агъызынънынъ къашыгъы олмагъан шейге къарышма, буны Насреддин оджа дегиль де, Ахмет ахай сёйледи», я да «Сен Насреддин оджадан алып кочьтинъ, къардашым, бу шейге Ахмет ахайны къарыштырма, чюнки о вакъыт Ахмет ахай Озенбаш молласынынъ эвинде бакълава ашай эди» деп, оларнынъ «авторлыкъ» укъукъларыны къорчалар ве экисини де озь ерлерине отуртырлар.

Фольклорымызда Ахмет ахайгъа ошап кеткен башкъа образлар да бар. Меселя, Кель огълан. О да факъырлардан: ятмагъа эви, якъмагъа агъачы, ашамагъа отьмеги ве ичмеге суву олмагъан яш бир йигит. Онынъ шу дар дюньяда ялынъыз бир къарт анасы, генчлиги ве бейлерге, мырзаларгъа ве чешит сой агъаларгъа къаршы беслеген сынъырсыз кини ве къурназлыгъы бар. Ахмет ахайнынъ «торунларындан» бири олса керек. Яман тиллер онъа мыскъылнен Кель (таз) огълан лагъабыны такъсалар да,

озюнинъ атиклигинен залымларнынъ башына бинъ бир тюрлю дубара кетире, кимерде бир везирлерни, сарай бекчилерини алдатып, тою олаяткъан хан къызыны сарайдан алып къача, озюнинъ дам эвчигине келин этип тюшюре... Ахмет лятифелеринден фаркълы оларакъ, Кель огъланнен багълы вакъиалар колемдже нисбетен буюк масалларда икяе олуна, агъаларнынъ ве ханларнынъ башына кетирген айын-оюнлары сёз чарпышмаларында дегиль де, Кель огъланнынъ арекетлеринде, япкъан ишлеринде тасвирлене.

Орта Асия ве Къазахстан халкъларынынъ фольклорларында Алдар-Косе лятифелери муим ер тутмакъталар. Алдар-Косе озюнинъ ферасетли къурназлыкъ силясынен барлыларгъа къаршы, джеаллет ве хурафаткъа къаршы куреше. Онынъ акси оларакъ, кърым-татар халкъ агъыз яратыджылыгъында Косебай образына расткелине, лякин бизде о ялынъыз менфий роль ойнай, истисмар сыныфларнынъ энъ гъарез, нефисхор ве куньджи бир векили оларакъ косьтериле. Косебайнынъ эр шейни ялмап-ютмагъа азыр тургъан ачкозьлюлиги оны чешит сой кулькюнчли вазиетлерде къалдыра, чобан ве ыргъатларнынъ къураштыргъан тузакъларына тюшюре. Косебайнынъ арекетлери динълейиджиде эр даим онъа къаршы кулькю, мезек ве мыскъыл къозгъамакънен бирге, эм де бийсинмемезлик ве джийренюв дуйгъулары догъура. Косебай кулькюге алынгъан менфий бир образдыр.

Нетиджелеп айткъанда, шуны демек истеймиз ки, джиан фольклорында юзлернен икметли къурназларнынъ олгъанына ве оларнынъ аз-чокъ бири-бирине ошагъанына бакъмадан, олардан эр бирининъ озюне махсус хусусиетлери бар. Бу хусусиетлер шу образларнынъ яратылгъан тарихий девирлеринен, арекет эткен ерлеринен, яратыджыларынынъ — халкъ кутьлелерининъ бакъышларынен, ичтимаий-медений севиелеринен ве даа бир чокъ дигер себеплернен шартлангъандырлар. Халкъ, коллектив бир яратыджы оларакъ, озюнинъ севимли фольклор образына белли бир характер бере, онъа муайен бир бакъышлар, козетювлер, адетлер, къылыкълар ашлай; несиллер келип кечсе де, бу образлар арекетте къалалар, ольмейлер, девирине коре янъы социаль вакъиаларгъа къошулалар, янъы гъаелерни ифаделейлер, лякин эр даим эбедий акъикъатнынъ — яхшылыкънынъ тарафдары, яманлыкънынъ душманы олып къалалар. Ахмет ахай да халкъымызнынъ асырлар бою несиллерден несиллерге кечип кельген, къартаймагъан, ольмеген ве ольмейджек фольклор къараманыдыр, чюнки бу образ, тарих девамында халкънынъ башына келип кечкен пек чокъ зорлукъларгъа бакъмадан, халкътаки битмез-тюкенмез аятийлик къуветининъ, омюр эшкъы ве зевкъынынъ, шадлыкъ ве къуванчынынъ шенълик ве кулькю арзусынынъ джанлы бир темсилидир.

Мына шунынъ ичюн де джемаат шенълеиген ерлерге — той ве джыйынларгъа, къонушув ве отуршувларгъа мытлакъа Ахмет ахай да келе. Эки сёзнинъ биринде, башкъаларынынъ тилинен олса да, лафкъа къошула. Эм ойле бир къошула ки, о агъыз ачкъан сайын кульмектен къатып къалгъан джемаат, къурсагъына япышып, «эшкъ олсун Ахмет ахайгъа, бинъ яшасын!» деп, Ахмет ахайнынъ шерефине ичер киби, къаде котере.

Демек, Ахмет ахай шимди де халкъ арасында. Халкъ шенълиги, халкъ кулькюси ве халкъ шакъасы эбедий олгъаны киби, Ахмет ахай да эбедий яшайджакъ, янъы ве янъы несиллерни кульдюреджек ве шенълендиреджек бир образдыр.

Юсуф Болат.

Бир ачлыкънынъ бир токълугъы да бар

АЛДАВ

Ораза туткъан адамгъа ашамакъ, сув ве тютюн ичмек олмай. Буны пейгъамбер ясакъ эткен. Ахмет ахай дагъда чалаш къурып, саба эзандан акъшам къаранлыгъынадже чалыша. Араба япмакъ ичюн агъач кесе, ёна, копчек тогъумлары ясай. Бу ишнен огърашмакънынъ озюне аит кейфи ола. Лякин ава сыджакъ экенинден, Ахмет ахай пек сувсай.

Чалашнынъ янашасында исе чокъракънынъ салкъын суву шырылдап тура. Сув деген шей сувсагъанда, шербет киби ола, лякин не къадар татлы ве салкъын олса-олсун, шимди оны ичмек мумкюн дегиль. Ичсенъ оразанъ бозуладжакъ. Не япмалы?

Ахмет ахай бакъса, къобадан бузавчыкъ чыкъып, догъру чокъракъкъа келе, тойгъандже сув ичип, артына къайтып кете. Онынъ ичюн не къоркъу бар, не де сакъынув.

— Эй, вах,— дей Ахмет ахай,— бузавгъа мумкюн, манъа мумкюн дегиль э! Бу насыл ола?

Ахмет ахай барып сув ичеджек ола, амма кене сакъына. Джеэннемге тюшип, къатран къазанларында къайнамакътан къоркъа. Чокъракъ суву исе эп шырылдап, сукъландыра. О гизлиден этрафны козьден кечире. Кимсе корюнмей.

— Дагъда менден башха адам ёх,— дей о озьозюне,— сув ичсем, мени кимсе корьмейджек. Раббим еди хат кокте турып, меним мында не япханым-

ны насыл кореджек? Я мен чекменимни, япынып, дёртаяхлап чохрахха барсам, мени хайдан таныйджах? Ёх... олмайджах шей, мени ич де танымаз, бузавчых беллер.

Ойле де япа. Чалашкъа кирип, чекменини япына, дёрт аякълап барып чокъракътан тойгъандже салкъын сув иче. Къайтып чалашкъа кирер-кирмез:

— Ана, корьдинъми ишни,— дей озь-озюне ве къакъылдап куле,— алланы алдаттым. Зарары ёх, алла мени чох алдатхан эди. «Ораза тутсанъ, алла сенинъ бутюн истеклеринъни ерине кетирир», деп молланен айттыргъан эди. Хач йыллардан берли ораза тутам, амма алла манъа сарымсах хабугъы биле бергени ёх. Хызметиме коре хазанам,— дей Ахмет ахай.

НЕ ИЧЮН АХМЕТ АХАЙ ЭБЕДИЙДИР?

Бир кунь Ахмет ахай Озенбаштан чыкъып, бодене авламакъ ичюн яйлягъа кете. О юксекликтеки тар бир ёлчыкъкъа чыкъкъанда ерде яткъан ошлу бир шей коре. Эм о токътамадан чыкъылдай. О саат эди. Ахмет ахай саатни къолуна ала ве къулагъына якъынджа кетирип динълеп бакъа. Саат исе «чыкъ-чыкъ-чыкъ» эте.

— Не ичюн манъа «чых» дейсинъ, хайда чыхайым,— дей Ахмет ахай. Сонъ чевирилип этрафкъа козь ташлай. Бакъса, къаршысында юксек бир къая тура. «Анъладым, анъладым, демек мен шу юксек хаяя чыхмах керек экеним» дей ве о къаянынъ тёпесине тырмаша. Анда чыкъкъан сонъ саатни бир даа динълеп бакъа, о кене «чыкъ-чыкъ-чыкъ» эте. «Бу шей менден не истей я, энди чыхмая юксеклик халмады» деп тургъанда къаянынъ бир четиндеки терек-

ни коре. «А-а, таптым, таптым, сен манъа шу терекке чых, дейсинъ, яхшы чыхайым, лякин бунынъ санъа не кереги бар» дей де, чарыкъларыны чыкъарып, терекнинъ устюне чыкъа. Чыкъа амма, саат эп «чыкъ-чыкъ» эте.

Ахмет ахай ачувлана «энди анъладым, сен мени ольдюреджек ола экенсинъ» дей де, теректен тюшип, саатни бир таш устюне ура. Саат токътай. Оны алып Ахмет ахай эвине къайта. Оны раф устюне къоя, саат кене чалышып башлай ве «чыкъ-чыкъ-чыкъ» эте.

— Ай сени ахылдан эксик,— дей Ахмет ахай,— мен сени сувух яйлядан алып сыджах эве кетирдим. Эйбетледим, ёлунъа юрдим, раатлан, деп сени раф устюне хойдым. Бу яхшылыхларым ичюн сен не хайтардынъ, «чых-чых-чых» деп мени озь эвимден чыхараджах оласынъ э?!

Ахмет ахай саатни алып азбаргъа чыкъа, ташнен ойле бир ура ки, о парча-кесек олып кете. Бакъса саатнинъ ичинден сары бир шей атылып чыкъа.

— Ана корьдинъми, джинасир, манъа чых, чых, чых, деп озюнънинъ башынъа еттинъ,— дей.

Шу арада ёлдан бир адам кече экен. О Ахмет ахайнынъ, йылан корьген киби, тикилип бакъкъаныны эслеп, онъа якъын келе ве:

— Хайыр ола, озенбашлы, не олды я?— деп сорай.

— Не олса да онъа олды, шейтан баласынынъ отю патлады, юреги, атылып чыхты...

Ёлджу бакъса ерде парча-кесек олгъан бир саат ята.

— Бу сенинъ тапкъанынъ, Ахмет ахай, аягъы ёкъ лякин юре, тили ёкъ амма сёйлей, о — куньлерни, саатлерни, дакъкъаларны идаре эте. Адамларгъа «чап-чап-чап» деп эр вакъыт эмир эте. Бу, азраиль-

нинъ хызметчиси олса керек, вакъыт не къадар тез кечсе, олюм де о къадар тез келе.

— Айса мен оны ольдюрип янълышмагъан экеним, вахытны тохтаттым, демек мен озюме эбедийликни темин эттим,— дей Ахмет ахай.

БЕШ ЧЕШИТ ЕМЕК

Ахмет ахай шеэрдеки чарыкъ базарына келип, бир эшек териси сатын ала. Оны устюне япынып, урба тюкяны янына келе ве тюкянджыдан сорай:

— Манъа керек шейинъ ёхмы?

— Менде эр шей бар, тек айт, алыр беририм?

— Манъа эшек хамуты керек, мен оны сенинъ тюкянынъда корьмейим де?

— Инсан урбасы сатылгъан ерде айван хамуты не япсын?

— Шорбаджыларым инсан хияфетиндеки адамларны эшек киби чалыштыралар. Мен эшек хияфетине кирип, инсанлар киби чалышып бахаджах эдим,— дей Ахмет ахай ве хамут олмагъанына языкъсынып, кетеджек олып чевириле. Шу заман тюкянджы беяз борнен Ахмет ахайнынъ сыртына, йыртыкъ джуббесине «Ахмет ахай — Озенбаш делиси» деп язып къоя.

Бу тюкяннынъ къаршысында къавехане бар экен. Къаведжи Ахмет ахайнынъ джуббесиндеки языны окъуп, оны мыскъыллайджакъ ола:

— Эй, Ахмет ахай, хош кельдинъ, хавеге кир, мен сенинъ огюнъе беш чешит емек хоярым,— дей.

Ахмет ахай къавеге кире. Къаведжи онынъ огюне бир фильджан сют къоя. Ахмет ахай сютни иче ве къалгъан дёрт чешит емекни беклей. Беклей амма, къаведжи бир шей кетирмей.

— Сен даа не бахасынъ, Ахмет ахай, мен айтханымны яптым.

— Мен тек сют ичтим, халгъан дёрт чешити даа хайда?

Къаведжи шакъылдап куле:

— Сен янъгъыз сют ичтим беллеме. Бу сюттен хатых — бир, пенир — эки, хаймах — учь, сарыягъ — дёрт ола. Мына бу дёрт чешит емекни сен сютнен берабер ашадынъ, урьметли Ахмет ахай,— дей къаведжи.

— Ой, Сулейман хаведжи, чох сагъ ол, лякин санъа бир риджам бар, мени насыл сыйлагъан олсанъ, меним дёрт баламны да ойле сыйласа, бир ичип тойсынлар,— дей Ахмет ахай.

— Я олар хайдалар?

— Сен кетиребер, шимди келирлер.

Къаведжи дёрт фильджан сют кетире ве:

— Даа кельмедилерми огъулларынъ, Ахмет ахай?— деп сорай.

— Сенинъ сютюнъде хатых, пенир, хаймах, сарыягъ насыл олса, меним де оладжах балаларым бар: Асан — бир, Усеин — эки, Фатма — учь, Зоредёрт,— деп джевап бере Ахмет ахай ве софрадаки дёрт фильджан сютни алып иче де, чыкъып кете. Онынъ артындан бакъып къалгъан Сулейман къаведжининъ козю кене «Ахмет ахай — Озенбаш делиси» деген языларгъа тюше ве шойле дей:

— Ёх, Ахмет ахай дели дегиль, о сёзлерни язгъан адамнынъ озю дели.

АГЬЫР ТЮШЮНДЖЕЛЕР

Яйля этегинде, озенбашлы бир байнынъ бостанында, къавун-къарпызларнынъ тамам пишкен вакъ-

ыты экен. Бай юксек терек устюне чалаш къурып, анда ята, озь байлыгъыны къаравуллай экен.

Озенбашлы Ахмет ахай саран байгъа акъыл къоймакъ истей. Яры геджеде бостангъа дала, чувалыны къавун-къарпызнен толдурып башлай. Лякин не къадар мукъайтлыкънен аректе этсе де теректе юкълагъан бай уяна. О деръал ашагъы тюшип, фенерини якъа. Бакъса не корьсин, бир адам ерде ята ве къарпыз орькенини чеккелей. Янында исе толдурылгъан буюк бир чувал тура. Бай Ахмет ахайнынъ якъасына япыша: — Сен не ичюн меним бостаныма тюштинъ?

— Бильмейим. Мен яйляда эдим. Дешетли бир боран хопты. Шу боран мени айдаштырып, догъру сенинъ бостанынъа учурып кетирди.

— Айтайых, керчектен де хуветли боран олды, сен керчектен де яйляда эдинъ, о сени керчектен де котерип алып, меним бостаныма учурып кетирди. Лякин не ичюн ерде ятасынъ, меним хавун-харпызларым сенинъ чувалынъа насыл толуштылар?

Ахмет ахай: — Мен де шимди буны тюшюнип ята эдим. Коресинъми, тюшюнджелеримнинъ агъырлыгъы мени тап ерге серильттилер,— дей.

ТЮПСИЗ ЧАПЧАКЪ

ıурсыз, къургъакъ кечсе Озенбашта бере-экен. Ахмет ахай тюшюне: багъ-багъчаларıак керек, лякин адамлар сувны юкташымагъа къыйналалар. Не япмакъ керек?

О чокъ тюшюне ве онынъ чаресини тапа. Ахмет

ахайнынъ бир бекмез чапчагъы бар эди. О чапчакънынъ тюбюни тешип, озюнинъ багъчасына къоя. Онынъ багъчасы исе Озенбашта эр кеснинъкинден юксекте экен. Ахмет ахай минареининъ тёпесине чыкъып, койнинъ бутюн халкъына мураджаат эте: «Джемаат, мени динъленъиз! Мен багъчамда юхлай эдим. Ойле бир сес ишиттим ки, онъа итаат этмемеге чарем ёх.

О сес манъа шойле деди: — Огълум, бекмез чапчагъынъны багъчанынъ ортасына хой, Озенбаш адамларына айт, кельсинлер, оны сувнен толдурсынлар. Оларнынъ эмеклерини тахдирлемек ичюн исе, огълум санъа айтам, чапчахха сонъки бир хопха сувны ким тёксе, багъчанънынъ ярысыны онъа бер!..»

Ахмет ахайнынъ багъчасы кучюк олса да, бир къопкъа бедава сув ичюн багъчанынъ ярысыны алмагъа истемеген адам тапылмай. Эр кес къолуна къопкъа алып, сувгъа чапа, Ахмет ахайнынъ багъчасындаки чапчакъкъа сув ташымагъа башлай. Эр бир адам чапчакъны биринджи оларакъ толдурмакъ истей. Олар ашагъыдан юкъарыгъа, юкъарыдан ашагъы чапалар.

Баягъы вакъыт кечкен сонъ базы биревлери:

— Бу насыл шей я, Ахмет ахай, арыхтаки сув энди битип отура, сенинъ чапчагъынъ исе аля даа толмай,— деп къычырышалар.

— Сабурнынъ тюбю сары алтындыр, учер кере даа барып кельсенъиз, сонъ толар,— дей Ахмет ахай.

Олар учер кере дегиль, алтышар кере даа къатнайлар, арыкътаки сувны ташып битирелер, лякин Ахмет ахайнынъ чапчагъы толмай. Ахыр-сонъу олар чапчахнынъ тюбсиз олгъаныны анълайлар ве Ахмет ахайгъа дарылып башлайлар.

Ахмет ахай оларгъа бакъып кулюмсирей де:

— Нафиле ерде ачувланманъыз, джемаат, башларынъызны котер де бир бахынъыз ташыгъан сувынъыз хайда аха,— дей.

Чапчахнын тюбюнден токътамадан озьлеринин багъчаларына догъру акъкъан сувны корьген джемаат пек хошнут ола, Ахмет ахайны алгъышлайлар.

КЬАНАТЛЫ ДОМУЗЛАР

Ахмет ахай хазине къыдырмакъ пешине тюше. Юксек Кильсе-Бурун харабесине барып, чокъ вакъыт топракъ авдара, чукъур къаза, андан алтын толу эски бир бардакъ тапа. Алтынларны ерге тёкип сая: отуз учь дане. Бакъса, эр биринин устюнде домуз башынынъ ресими оюлгъан. Бу айваннынъ мусульманлар ичюн арам олгъаны акъылына тюше. Не япмалы?

Молладан изин алмагъандже бу алтынлардан файдаланмамагъа къарар бере. Лякин молла койде ёкъ экен. Ахмет ахай молла кельгендже алтынларны бир де-бир ерге сакълайджакъ ола. Лякин къайда сакъласын?

Чокъ тюшюнген сонъ озь эвининъ артына чукъур къазып, анда сакълайджакъ ола. Акъшам къаранлыкълашып, сокъакътан юрген адамлар сийреклешкен сонъ алтын бардагъыны котерип чыкъа. Чыкъа амма, кене тюшюнджеге дала. Озь эвининъ янында алтын сакъласа насыл олур экен? Ёкъ, ёкъ, бойле ишни атта хырсызлар биле япмазлар.

Ахмет ахай шу саат алтынларыны алып, койнинъ о бир башына барып чыкъа. Козьяшы киби тыныкъ суву олгъан сакин озен бою кимсе корюнмей. Ялыдаки ташлар тюбюне бардакъны сакълагъан сонъ, Ахмет ахай бираз тюшюне де озь-озюне дей: «Ёх джаным, сен хазине сахламагъа ич де бильмейсинъ. Ким таш тюбюне алтын сахлай? Айтайых эки адам бу ерден кечип кеткенде хавгъалашты, олардан бири зияде ачувланса? Ерден таш алып достыны ураджакъ олса?

Я барып да онын холуна тамам шу таш илишсе... Олар шу саат хавгъаларыны тохтатыр ве алтынларны болюштирип алырлар. Ёх, мен бу хадар алтыны о тентеклерни узлаштырмах ичюн гъайып этмек истемейим.»

Бойле тюшюнджелерден сонъ Ахмет ахай кене алтын бардагъыны котерип ёлгъа чыкъа. Ёл бою кеткенде апансыздан онынъ огюнде Озенбаш молласы расткеле. Оны корип Ахмет ахай пек къувана. Чюнки энди алтынларыны не япмакъ керек олгъаныны молладан сорап бильмек мумкюн.

— Эй, алланынъ севген хулу, бутюн озенбашлыларны гуняхлардан хуртарып юрген моллахам,— мен Кильсе-Бурундан алтын толу бардах таптым, лякин о алтынларнынъ устюнде домузнынъ башы тасвирленген. Бу мунасебетнен сизден эки шей сорайджам: биринджиси — мусульман адамгъа шу алтындан файдаланмах мумкюнми, ёхмы? Экинджиси — бу хазинени мен хайда сахлайым да оны хырсыз чалып кетмесин?

Ахмет ахайнынъ алтын тапкъаныны эшиткен молла эфенди байлыкъны тез-тез озюнинъ элине кирсетмек истей. Вакъытыны кечирмейип койлюге шойле дей:

— Котер огълум, башынъны, кокке бах да манъа айт, нени коресинъ?

— Тереклернинъ уджларыны корем, эфендим.

— Энди огълум шуны айт манъа, сен шу терекнинъ уджуна чыхып олурсынъмы?

— Эльбетте чыхып олурым.

— Ойле олса, огълум, улу Мухаммед азретлери санъа шойле тевсиеде булуна: бир узун сырых тап да, онынъ уджуна алтын толу бардахны илиштир, шу терекке чыхып, энъ юксек пытагъына оны асып хой. Иншалла, алланынъ ярдымынен сенинъ алтынларынъа бу гедже ич бир кимсе тиймез. Ярын саба озюнъ келип, бардахны алырсынъ, о ягъыны сонъ бахармыз.

Ахмет ахай молланынъ айткъаны киби япа ве эвине къайта. Эфенди Озенбашта домуз бакъкъан бир урумнынъ эвине барып, бир торба домуз кубреси ала, къайтып келип терекке чыкъа, алтынларны алып, бардакъны домуз кубресинен толдура.

Ахмет ахай саба эрте турып терек янына келе, онъа чыкъып, барадкъны ала ве догъру молланынъ янына бара. Бардакъны эфендининъ огюне бошата. Бошата амма озюнинъ козьлерине озю инанмай. Домуз кубресини корип шашып къала.

— Бу да насыл иш я?— дей Ахмет ахай.— Домузнынъ арам олгъаныны мен эвель де биле эдим, лякин бу хадар юксек дирекке чыхаджагъыны ахылыма биле кетирмей эдим.

— Алтынлардаки домуз башлары тири олса керек, олар хачып кеткенлер. Санъа исе, хатире оларах, мына нени халдыргъанлар,— дей.

Ахмет ахай меселени бир тамам анълай ве шойле дей:

— Догъру айтасыз эфендим, бойле арам ишни ялынъыз домузлар япа биле.

Ахмет ахайнынъ джебинде бир капиги къалмай. О чокъ тюшюнип ташынгъан сонъ къавеге кирип шойле дей:

— Динъленъиз, джемаат, сагъ олгъанда мени бильген, корьгенлер, ишитинъиз! Мен ачлыхтан ольдим, энди мени джыймах керек. Онынъ ичюн исе пара керек. Шу паранынъ онда бир пайыны кунь-эвельден озюме беринъиз!

Ахмет ахайгъа аш берелер. О ашап тойгъан сонъ, дженазе мерасимини бир кунь даа арткъа сюре.

Экинджи куню Ахмет ахайнынъ ичини кене мышыкълар тырнап башлай. Озенбаш къавесинде исе джебинде парасы олгъанлар ичюн кебап пишириле, чиберек азырланыла. Бу ашларнынъ юз тюрлю къокъусы Ахмет ахайнынъ бурнуна келип урула.

Ахмет ахай парадан фукъаре олса да, акъылдан зенгин эди. О бунынъ да чаресини тапа.

Апайыны чагъыра. «Динъле, Айше-шерфечигим, дей, мен бир яхшы таях алып, сени хуварым, сен исе хычырып, агълап хачарсынъ...

Догъру хавеге барыр, зияфет бериджилер арасына кирерсинъ сонъ олардан имдат сорарсынъ. Хавенинъ саиби зенгинлер ичюн донатхан софранынъ башына кечип отур, сонъ не оладжагъыны корерсинъ».

Ойле де япалар. Ахмет ахай къалын бир къызылчыкъ таягъыны алып Озенбаш сокъагъы бою апайынынъ артындан чапа. Апайы исе ёл бою «хуртарынъыз» деп багъыра-чагъыра догъру къавеге барып кире. Онынъ пешинден, арслан киби къутургъан, Ахмет ахай корюне.

— Хуртарынъыз! О мени ольдюреджек!— деп къычыраберe Айше-шерфе.

Онынъ къычыргъаныны эшиткен зенгин къомшу бей бирден абдырап, софра башындан сычрап тура да:

— Ой алла белянъны алсын! Не олды!— деп багъыра. Ахмет ахай исе бейнинъ лафына къулакъ асмагъан киби апайына: «Эгер сен мени динълемейджек олсанъ, шимди эр кеснинъ огюнде...» деп къызылчыкъ таягъыны котерип, бейнинъ башы устюнден апайына атыла. Таякъ аз къала бейнинъ башына тюшмеге. Бундан къоркъкъан бей яваш бир сеснен Ахмет ахайгъа:

— Вай-вай, алла! Бу хадар ачувланмах олурмы?! Риджа этем, ялварам, тохтанъыз, бираз раатланынъыз. Менимнен берабер софрагъа отурынъыз,— дей.

Ахмет ахай ве онынъ апайы чокъ ялвартмайлар.

Зенгиннинъ софрасы башына чёкелер. Тамам шу вакъыт бибер, согъан ве магъданознен къавурылгъан ве бувы чыкъып тургъан этнен толу табакъны котирип бейнинъ огюне къоялар. Буны корьген ве ашнынъ лезетли къокъусына артыкъ даянып оламагъан Ахмет ахай кене еринде къыбырданып, раатсызланып башлай. Къомшу бей оны апайына ачувлана беллеп:

— Аллаи-тааля азретлери ве Мухаммед эшхына айт манъа, не ичюн бу хадар раатсызланасынъ, эеджанланасынъ, харшынъда отургъан апайынъа аля даа тишинъни хайрайсынъ?

Ахмет ахай бейнинъ айткъанларына чокъ къулакъ асмай, табакъта тютеп тургъан эттен козюни алмайып, къаршысында отургъан апайына сёйлене: «Эгер мында кельген вахытынъда ёлда тутхан олсам, сенинъ сачларынъа япышып, мына бойле котерип алып ерге урар эдим».

Шу сёзлерни айта-айта Ахмет ахай эки къолунен эт толу табакъны котерип алып, софранынъ о бир башындан бу башына, озюнинъ алдына кетире ве лафыны девам эте: «Сенинъ башынъдан мына бойле тутар ве

мына бойле этип айландырыр эдим...» деп, табакътаки этнинъ энъ семиз ерини озюне айландыра...

Эвине къайткъанда Ахмет ахай апайына шойле дей: — Айше шерфечигим, бизим бутюн хавгъаларымыз бойле кечсин.

Динсизнинъ акъкъындан имансыз келир

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ ЫРГЪАТЛЫГЪЫ

Бабасы, къарт чобан эбедий козь юмгъанда, Ахмет ахай анасынынъ къурсагъында алты айлыкъ бала экен. О бабасынынъ не себептен ольгенини бильмей экен. Айткъанларына коре, яйляда кучьлю боран вакъытында эляк олгъан. Лякин бу лафнынъ догъру олгъаныны Ахмет ахайнынъ озю бильмей экен. Бабасынынъ къабири не ерде олгъанындан да хабери ёкъ экен.

Догъып, осип-буюген сонъ, Ахмет ахай да яйлягъа чобанлыкъ япмагъа кете. Юксек яйляда, къаялар, къобалар арасында, сыджакъ-сувукъ еллерге даянып чалыша. Ашагъан ашы: бир коше къара отьмек, согъан, къатыкъ ве сарымсакъ олгъан. Ахмет ахай дердини кимге айтмагъа, кимден имдат сорамагъа бильмеген.

Бир кунь чарыкъларыны кие, къой терисинден тикильген бурдюгини, ыргъагъыны ве тулупыны алып, юксек яйлядан ашагъы энип башлай.

Къаранлыкъ дагъ ичине кире. Бир терек янына кельгенде, токътап къала, чюнки терекнинъ кевдеси къыбырдай экен. Яваш-яваш бир сакъал, козьлер корюне, сонъра терекнинъ артындан къарт бир адам чыкъып келе.

Чобан пек къоркъа ве къачаджакъ ола. Лякин къарт оны токътатып шойле дей:

— Тохта, санъа лафым бар.

— Сен кимсин?— деп сорай Ахмет ахай.

— Бильмейсинъми? Сенинъ бабанъ олам. Мени шу орманда ольдюрдилер.

— Сен озь эджелинънен ольмединъми?

— Ёх, огълум, мен озь эджелимден ольмедим.

— Айса ким ольдюрди сени?

— Мени йылан киби зеэрли, хашхыр киби хутургъан бир залым адам ольдюрди. Мен онынъ хойларыны баха эдим. О исе мени даима ура эди. Бир кунь юксек дагъларда хой бахып юргенде бирден боран котерильди, хасыргъалы фуртуна хопты. Чаптым-чапхаладым, хан терге баттым, лякин бунъа бахмадан кене де дёртхой гъайып олды. Бунынъ ичюн шорбаджым мени яйлядан къувды. Мына бу хараных ормангъа алып кирди. Хызылчых чубугъынен ура-ура еди хат теримни сыдырды. Огълум сен бу хараных ормандан чыххан сонъ, адам корюнишиндеки бир йылангъа расткелирсинъ. Ким онынънен достлашса, халх душманына чевирилир. Ким онъа сырыны айтса, тувгъан эвини сатар. Ким онъа хол тутса, озь башына етер. Айтханларымны унутма огълум.

Шойле дер экен, о козьден гъайып ола.

Ахмет ахай баягъы вакъыт тюшюнджеге далып тура, сонъ ормандан чыкъып, ашагъы юрип башлай. Акъшам устю онъа зенгин Косебай расткеле. Устюнде сары кольмек, сары дон, беяз къушакъ. Ахмед ахай: «бабам айтхан махлук шу олса керек», деп ойлана. Косебай чобан Ахмет ахайнынъ янына якъынджа келип ондан:

— Эй, яш огълан, сенинъ адынъ недир?— деп сорай.

— Меним адым Делихая,— дей Ахмет ахай.

— Хайда кетесинъ, Делихая?

— Иш хыдырып кетем.

— Мен исе ыргъат хыдырып юрем. Менде чалышмагъа истемейсинъми?

Ахмет ахай Косебайнынъ эвине барып, кягъыткъа шойле язалар: «Ыргъат Делихая Косебайгъа чалыша. Берекет байгъа, къойларнынъ тёли байгъа, чыплакъ къаялар устюнде не оссе, о ыргъат Делихаягъа. Эгер Делихая бунъа ачувланса, бай онынъ еди къат терисини сыдырып, ярасына еди батман туз сепмеге акъ къазана. Эгер бай ачувланса, ыргъат онынъ ялынъыз бир къат терисини сыдыра биле, туз сепмеге акъкъы олмайджакъ». Кягъыткъа бай да, ыргъат да имза чекелер. Сонъ къадыгъа барып оны тасдыкълатып келелер.

Акъшам ола. Косебай ыргъаткъа аш бермей, онъа бом-бош сувукъ аранны косьтере. Анда ятып-турарсынъ, дей. Озю исе йымшакъ тёшек устюнде, йипек ёргъангъа сарылып ята.

Саба ола. Косебай еринден турып, этли-ягълы емеклер ашай, шишман къурсагъыны даа да шишире. Косебай ач Делихаяны чёльге ёллай. янына ёлдаш оларакъ бир кучелек бере ве шойле дей:

— Шу кучелек хайда чапып барса, о ер менимкидир. Эки огюзнен сабан сюр, эм мен кельмегендже ишни тохтатма.

Озюни Делихая деп адландыргъан Ахмет ахай эки огюзнен берабер бутюн кунь кучелекнинъ пешинден юрип ер сюре. Акъшам устю кучелек де болдура, чапа-чапа ыргъатнынъ да эси кете. Делихая кучелек киби, кучелек исе Делихая киби ачыкъа. Экисининъ де ичеклери согъан зары киби инджере.

Акъшам къаранлыкълашып башлагъанда узакътан Косебай корюне. Кельмесине йигирми-отуз адым къалгъанда къолундаки отьмекнен бир ташны ерге ташлай. Ташлай амма, Делихая етип кельгендже, отьмекни копек алып къача. Ыргъаткъа таш къала.

— Сен тохсынъмы шу Делихая, копектен артта халгъансынъ?! Ёхса манъа джанынъ агъырдымы?

— Ёх, ёх, шорбаджым, ич де джаным агъырмады,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Сен пек ачсынъ, Делихая, ачувлан, ачувланабер,— деп онынъ зытына баса Косебай ве ыргъатына бутюн гедже чалышмагъа эмир эте, озю исе эвине къайта.

Бичаре Ахмет ахай не япсын? Шу саат бир огюзини соя, балабан бир атеш якъып, кебап пишире. Ашап тойгъан сонъ, огюзнинъ аякъларыны ерге къадап къоя.

Саба шорбаджы келе. Юксек къаядан ашагъы бакъа. Козюне тек бир огюзи илише.

— Я экинджиси хайда?— деп къычыра юкъарыдан.

— Яры геджеде хашхырлар уджюм эттилер, лякин мен оларны айдап йибердим. Сонъ афатлы бир боран хопты ве бир огюзни ерге йыхты, ач козь топрах оны аман ютып йиберди. Ана коресинъми аяхлары ерде тикленип тура,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Не чаре, ольген огюз ерине озюнъ екиль де, о биринен берабер ерни сюребер,— деп эмир бере Косебай.

— Яхшы, сенинъ айтханынъ киби япарым,— дей Делихая.

Шорбаджы кеткен сонъ, ыргъат къоллары ве аякъларынен сабаннынъ агъачына ясланып ала. Огюз эм сабанны, эм Ахмет ахайны чеке...

Акъшам олгъан сонъ, Косебай кене келип юксек къаядан бакъа. Экинджи огюз де йыкъылгъан. Онынъ янында исе сабангъа екильген Ахмет ахай тура.

— Ой, олюнъе янайым! Бу япханынъ недир, копек огълу копек?!

Делихая шорбаджысынынъ янына бара.

— Селямалейкум, Косебай, шу олмайджах шейге де ачувланаджах оласынъмы?

Ачувлангъаныны дуйдурмагъа къоркъкъан Косебай:

— Ёх, джаным, неге ачувланайым, санъа ойле корюнедир,— дей.

Эртеси куню Косебай озь ыргъатына шойле дей:

— Огюзлер ольдюлер. Энди озюнъ екилип ер сюреджек, эшек киби чалышаджахсынъ. Ачлыхтан йыхылмамакъ ичюн мына санъа бир чёльмек хаймах. Ал да бар, чалыш, Лякин шартымны унутма, ахшам къайтханда чёлмек толу олсун. Эгер толу олмаса, мына бойле япарым,— о бир къолунен чёльмекни узата, экинджи къолунен исе Делихаянынъ янагъына бир шамар яндыра, шу саат Ахмет ахайнынъ янагъы морара.

— Бу шамарнынъ себеби неде, шорбаджым?

— Я барып да чёльмекни бош кетирсенъ?

— Бош кетирсем сонъ урарсынъ.

— О вахыт кеч олур.

Ахмет ахай джан агъырысыны дуйдурмай, чёльмекни алып кете. Баргъанынен отурып, къаймакъны ашай. Чалышмай. Чёльмекке топракъ толдура. Акъшам устю къайта ве шорбаджысына:

— Мына, инанмасанъ бах, берген чёльмегинъни толу кетирдим,— дей.

Косебай бир сёз айтмай, теренден кокюс кечире.

Экинджи куню Косебай Ахмет ахайны янына чагъырып:

— Бар, Делихая, кумеске кир де, хайсы тавух санъа бахса, оны сойып мында кетир,— дей.

Ахмет ахай кумеске кире. Бакъса, бутюн тавукълар онъа бакъып туралар. Эписини тутып соя. Сонъ шорбаджысына:

— Не айтхан олсанъ яптым. Бутюн тавухлар

манъа бахтылар, сен айтхан киби эписининъ башыны кесип аттым,— дей.

Шорбаджы бу кересинде де Делихаягъа бир шей айтып оламай. Чюнки эр эки тараф ачувланмамагъа тырыша.

Арадан кене бир кунь кече. Косебай озь ыргъатына янъы вазифе бере:

— Ферманымны эшит, Делихая! Меним хойларымны озеннинъ о бир тарафындаки отлахха алып кеч, лякин бах, сюрюмдеки ич бир хойнынъ аягъындаки тюкю сыланмасын.

Ыргъат олгъан сонъ не чаре, шорбаджынынъ бу айткъаныны да ерине кетирмек керек.

Делихая къойларны айдап, озен кенарына кетире. Бутюн къойларнынъ аякъ терилерини тизлеринедже сыдыра ве озенден айдап кечире. О бир тарафкъа кечкен сонъ сыдыргъан терилерини кене эвелькиси киби ашагъы тюшюре ве отлакъкъа айдай.

Шорбаджы атына минип, озь сюрюсини козьден кечирмек ичюн келе.

— Сонъ, насыл Делихая, хойларны озенден кечирдинъми?— деп сорай.

— Ана, корьгенинъ киби, кечирдим, шорбаджым.

— Аяхларыны сылатмадынъмы?

— Ёх, шорбаджым, сылатмадым, инанмасанъ бах.

— Насыл ола да, сувдан кечкен хойнынъ аягъы сыланмай?

Делихая «Хойлар балахларыны тиреп кечтилер» дейджек ола, лякин бираз тюшюнген сонъ башкъа тюрлю айта:

— Сенинъ айтханынъны ерине кетирмек ичюн мен аллагъа дуа эттим. Алла исе манъа Джебраильни ёллады. Биз онынънен берабер, хойларнынъ аяхларыны сылатмайып о тарафха кечирмек аххында чох баш ёрдых. Башта озеннинъ сувуны хурутмах

истедик. Джебраиль озеннинъ эр эки тарафына бойдан-бойгъа атеш яхаджах олды. Бу иш пек хыйын эди. Бу фикримизден вазгечтик. Сонъ Джебраильнинъ озю хойларны котерип о бир тарафха кечирмек харарына кельди. Хойларны бирер-бирер онынъ сыртына юкледим. О бир кереден бутюнни о бир тарафха кечирди. Мына бу себептен ич бирининъ аягъы сыланмады.

Шорбаджы къой сюрюси янына бара. Бакъса не корьсин, къойларнынъ аякълары къанлы-манлы.

— Не ичюн хойларымнынъ аяхлары ханлы?

— Я не ичюн ханлы олмасын? Джебраиль оларны озь омузларында алып кечти. Хойларынъыз, бильмем кимге ошайлар, пек инат экенлер, чох чапаландылар ве онынъ демир сыртына урулып, аяхларыны ханаттылар...

Косебай акъшам устю бир даа къойларыны барып бакъа. Бакъса, къойларынынъ бутюни яталар, аякълары шишкен. Лякин ачувланмакъ мумкюн дегиль. Косебай онъа шойле дей:

— Хардашчыгъым, сайгъылы Делихая, мен энди фухарелешип башладым. Бойле кетсе сенинъ аххынъны бермеге де шей тапып оламайджам. Эрте-ярых ахынъны ал да, ёлгъа чых.

— Сен бир шейге ачувланасынъмы?— деп сорай Делихая.

— Ёх, ёх, Делихая, не ичюн ачувланайым?

— Айса, меним мерametли шорбаджым, мен сизге даа чох хызмет этерим,— дей о.

Бир къач куньден сонъ Косебай Делихаяны чагъыртып:

— Огюзлер гъайып олды, хойлар ольдюлер,— деп башлагъанынен Делихая шорбаджысынынъ кедерине къошулып:

— Э, не япаджанъ, бир кунь ола эпимиз де оледжекмиз,— дей.

— Олян, Делихая, ярын саба бугъаны маджаргъа ек де, дагъгъа агъачха кет, эм унутма, дагъдан хайт-ханда, озюнъ хавал чаларсынъ, бугъа ырджайып кульсин, маджар да домпа-домпа ойнасын.

Делихая:

— Баш устюне, шорбаджы, айтханларынъны япарым,— дей де ятмагъа кете. Экинджи куню тань маалинде бугъаны маджаргъа екип, дагъгъа кете. Агъач кесип маджарны юклеген сонъ бугъанынъ дудакъларыны кесе, маджар копчеклеринининъ бир къач обутларыны чыкъара, къавал агъачындан озюне бир къавал япа. Онынъ къайткъаныны корьген кой-люлер кульмектен къатып-къатып къалалар. Делихая къавал чала, кемерлери ачылып къалгъан бугъа кульген киби корюне, копчеклеринден обутлары чыкъарылып ташлангъан маджар исе къавал нагъмесине «ойнай». Бундан да зевкълы шей олурмы?

Косебай тургъан еринде къатып къала. Бугъа яралангъан, маджар харапланган, Делихаянынъ озю де текмиль делирген.

— Ой джинасир, езит огълу езит, сен кене не яптынъ?!— деп багъыра Косебай.

Делихая озюни сыкъмайып:

— Не яптынъ дегенинъ не я, шорбаджы, айтханынъны яптым,— дей.— Бугъагъа бах, о кульмейми? Маджаргъа бах, насыл ойнай. Я мен къавалны ярамай чаламмы? Истесенъ маджаргъа минип, койни бир даа доланып чыхайым.

Косебайнынъ чырайына бакъылмай. О не япаджагъыны бильмей, о якъ-бу якъ юрип башлай. Буны корьген Делихая:

— Санъа не олды, шорбаджы, ачувлы корюнесинъ, мен ярамай бир шей яптыммы ёкъса?

Э, бу дели огълу делиге не айтырсынъ? Ачувланам, деп Делихаягъа озь терисини сыдыртсынмы?!

— Ёкъ, джаным, неге ачувланайым я!— дей Косе-

бай.— Айды, бар бугъаны тувар, огюне пичен хой, башыны котермейип ашасын.

Эр шейни кереги киби япмагъа алышкъан Делихая бугъаны тувара, огюне пичен къоя. Бакъса, дудакъларынынъ агъырысындан бугъа пичен ашап оламай. Не япмалы? Шорбаджы, башыны котермесин деген сонъ бир чаре тапмакъ керек. Делихая аман янындаки пычагъыны чыкъарып, онынъ башыны кесип пичен ичине тыкъып къоя.

Буны корьген Косебай:

— Олян, пезевенк, сен не яптынъ, меним сонъки ишанчымны да о бир дюньягъа ёлладынъ да!— дей.

Делихая шорбаджысынынъ ачувлангъаныны коре де:

— Айтханынъны яптым. Бугъанынъ башыны пиченге ойле тыхтым ки, энди о ич бир вахыт башыны котермез. Санъа не олды я, шарбаджы, чырайынъ пек агъаргъан, бельки манъа ачувланадырсынъ?

Ачувы богъазына келип тыкъылгъан Косебай артыкъ шашкъанындан:

— Джаным, неге ачувланайым я,— дей. Дей амма, ачувындан патлайджакъ дереджеге келе. Косебай ондан интикъам алмагъа ант эте. «Баре шуны ачтан ольдюрейим» дей.

Косебайнынъ къадыны ахайынынъ огюне акъшамлыкъ бир чанакъ сарма къоя. Делихаягъа исе бир тепси тары шорбасы бере. Меселени анълагъан Делихая насыл этип софрадаки бу ашларнынъ ерлерини денъиштирмекнинъ чаресини къыдыра. Сонъ софра башындан турып, азбаргъа чыкъа. Эв устюне чыкъып деллял киби багъыра:

— Эй, джемаат! Хады эфендининъ эвине эйиликке буюрынъыз, ишитмедим деменъиз, хадынынъ эвине эйиликке буюрынъыз!

Косебай бу сесни эшиткенинен, чанагъыны четке сюрип, кийинир-кийинмез къадынынъ эвине чапып

кете. Делихая исе деръал эвге чапып кире ве софра башына къурулып, Косебайнынъ сармаларыны буюк бир иштианен ашап битире.

Косебай къадынынъ эвине барып чыкъа. Чагъырылмагъан бу мусафирнинъ апансыздан пейда олмасына шашкъан къады тертип ве низам, чагъырылмагъан ерге бармакъ пек чиркин бир шей олгъаны акъкъында саатлернен насиат айта. Заваллы Косебай ач къурсагъыны къадынынъ насиатларынен тойдурып, яры геджеде эвине къайтып келе. Эвде бакъса не корьсин, сарма да ёкъ, тепсидеки тюй шорбасы да ёкъ. Ачувлангъанындан ве ачлыкътан такъаты кесильген Косебай тёшегине йыкъылып, байылып къала. Экинджи куню уйле вакътына къадар башыны ястыкътан котермей. Шу арада исе деллял келип, оны къомшу койге тойгъа чагъыргъанларыны хабер эте. Косебай сычрап еринден тура ве Делихаягъа:

— Эй, ыргъат, мен тойгъа кетем. Сен эвде харавул олып халырсынъ, эки козюнъни хапудан алма, мухайт ол, хырсызлар келип кирмесинлер.

— Айтханынъ киби япарым, шорбаджы, эки козюмни хапудан алмам. Сен ич бир хасеввет чекме,— дей Делихая.

Шорбаджы тойгъа кете. Ыргъат эвде къала. Къала амма, тойдаки шенълик, шераметлик, лезетли ашлар ич де козю огюнден кетмей. Ахыр-сонъу: «Косе тойда кейф-сефа сюрген бир вахытта, меним мында тарсыхханым да не я» деп еринден тура, къапуны чыкъарып ала, сыртына ура ве догъру тойгъа кете. Той эвине кирип, «артта халмадыммы экен» деп не тапса оны ашамагъа, ичмеге тырыша. Бу арада шарап тесиринден башы айланып, «Дисталгъа» ойнап тургъан Косебай къапунен берабер, софра башына чёккен Делихаяны коре ве саргъушлыгъындан нам-нишан биле къалмай.

— Олян, зырзоп, сен не ичюн мында кельдинъ?!

— Тойгъа бир сени дегиль де, эр кесни чагъырдылар. Хапуны да озюмнен берабер алып кельдим. Эки козюмни ондан алмайым. Бу хапудан хырсыз дегиль, хуш биле кечмез.

Косебай ишнинъ чаталлашкъаныны анълап, табана къувет, эвине догъру чапа. Кельсе не корьсин, хырсызлар эвнинъ ичини там-тахыр темизлеп кеткенлер. Косебайнынъ къадыны, къайнанасы сачларыны юлкъуп фигъан къопарып агълайлар.

Косебай не япаджагъыны бильмей, къайнанасы ве къадынынъ янына кечип, озю де агъламагъа башлай. Олар эм агълайлар эм де бу хурназдан къуртулмакънынъ чаресини тюшюнелер. Азмы тюшюнелер, чокъмы тюшюнелер ниает, ондан къуртулмакънынъ чаресини тапкъан киби олалар.

Таз Косебай ыргъатны чагъырып, онъа шойле дей:

— Ыргъатлых вахытынъ битмесине аз вахыт халды.

— Аз халды дейсинъми? Ойле деме, мен сизден пек хошнутым, бунынъ ичюн азбарынъызда омюрлик халмах истейим.

Косебай «эй сени алланынъ харгъышлы хулу» деп ичнден сёгюне, сонъ Делихаягъа чевирилип:

— Мен де сени пек бегендим, сенден айырыладжагъым да кельмей, лякин не чаре, эр шейнинъ башы ве сонъу олгъаны киби, сенинъ ыргъатлыгынънынъ да сонъу кельди,— дей.— Акъылынъда олсун, терек устюнде байгъуш къычыргъанынен сенинъ ыргъатлыгъынънынъ муддети бите.

Делихая:

— Ойле лахырды олгъан эдими шу, аслы хатырлап оламайым,— дей де, аселет тюшюнджеге дала.

— Олгъан эди, хардашым, олгъан эди, хатырлап бах,— деп ялвара Косебай.— Сен биринджи кере меним азбарыма келип мени бахтлы эткен кунюнъ «Байгъуш хычыргъангъа хадар ыргъатлых этмеге ра-

зым» деген эдинъ. Козь-хулах ол, барып да ярын саба байгъуш хычырмасын!

Делихая козь-къулакъ олмагъа ишандыра ве пичен черени ичине комюлип, юкъугъа дала.

Экинджи куню саба Косебай эр кестен эвель турып, къайнанасыны уята, оны дут терегининъ устюне чыкъара ве байгъуш къушу киби къычырып турмасыны эмир эте.

Делихая юкъу арасында насылдыр бир сеслер эшитип уяна. Элине къалын бир таякъ алып терекке чыкъа. Бакъса не корьсин, терек устюнде байгъуш дегиль де, башы-сачы чаларгъан бир обур отура. Я джин, я шейтандыр, дей Делихая ве обурны ерге итеп йибере. Къапу арасындан бакъып тургъан Косебай къайнанасынынъ йыкъылгъаныны корьгенинен, азбаргъа атылып чыкъа:

— Олян, сен делирдинъми шу! Бирден-бир къайнанамны ольдюрдинъ де!— деп багъыра.

— Демесе! Вай, языхлар олсун, эмиралла башынъыза сагълых. Мен халпазан исе оны байгъуш беллеп учурып йибердим.

Косебай эвине къайтып кире ве къара тюшюнджелерге дала. Онынъ артындан Делихая эвге кирип:

— Эй, шорбаджым, санъа мен ачувланаджах киби бир шей яптыммы шу?— деп сорай. Не чаре, Косебай бу кересинде де озюни зорнен эльге алып:

— Ёх, джаным, ойле айтыладжах киби ич бир яманлых япмадынъ,— дей.

Косебайнынъ апайы бир къазан сув къайната, сонъра Делихаянынъ тёшегини оджакъ янына къоя. Акъайына айта:

— Ыргъатымыз бугунъ оджахта ятсын. Яры геджеде биз оджахха хайнах сув тёкермиз ве Делихаядан хуртулырмыз.

Буны дуйгъан Ахмет ахай тёшегине бир хоразны къойып, озю четке чекилип сакълана.

Яры геджеде Косебай еринден турып динълене: хоразнынъ «хурр-хурр» эткенини эшите. Делихая хурулдап юкълай беллей. Оджакънынъ устюндеки къайнагъан сувны онынъ устюне тёке, ве «шукюрлер олсун, энди Делихаядан хуртулдых» деп енгиль нефес ала.

Апай-акъай сабасына турып бакъсалар не корьсинлер, Делихая сагъ-селямет. Эр вакъыттакиси киби ишке азыр тура. Оларнынъ мийлери бузлай, кемиклери сызлай.

— Етер энди,— дей Косебай апайына,— хамур бас да, чиберек пишир, сандыхха толдур. Гедже ятсы маалинде эвден чыхып хачармыз. Бу Делихая бизим кечмишимизни — сенинъ ананъны, меним хайнанамны ольдюрди.

Косебайнынъ апайы бир сандыкъ чиберек пиширип, Делихая яткъан ерге — аяткъа къоя. Ёл азырлыгъы корюльгенини дуйгъан Делихая озюнинъ йыртыкъ тёшегине бир къучакъ одун къойып, озю сандыкъ ичине кирип сакълана.

Эр шей азыр олды дегенде, Косебай сандыкъны юклене, Делихая дуймасын деп, ымпыс-тымпыс къадынынен берабер ёлгъа чыкъа. Ёлда Косебай:

— Апай, бу не маразнынъ чиберегидир я, пек агъыр да?— деп шикяетлене.

— Этини чох хойдым, котермеси агъыр олса да, ашамасы енгиль олур.

Олар азмы кете, чокъмы кете, бир озенге расткелелер. Онынъ устюндеки копюр саллана экен. О копюрден къоркъа-къоркъа кечкенде, Косебайнынъ башы айланып, озенге йыкъыла, сыртындаки сандыкъ ичинден Делихаянынъ: — Мухайт олмайсынъмы, эй шорбаджы!— деген сеси эшитиле.

Косебай сувдан чыкъар-чыкъмаз: — Эшитесинъми апай, Делихая артымыздан чапа, эй шорбаджы, деп хычыра, юр тездже хачайых, чап, чап!— дей.

Дёрт бир тарафкъа бакъалар: аллагъа шукюр, Делихая корюнмей. Лякин оларнынъ къуванчы чокъкъа бармай. Бир сюрю чобан копеги тишлерини къайрап, яйгъара къопарып, оларгъа догъру келелер.

Косебайнынъ отю патлай: — Апай, тез ол, терекке чых,— дей,— о копеклер етип кельсе, бизни хыйма этерлер.

Экиси де терекке чыкъа. Сандыкъны да чекип чыкъаралар. Етип кельген копеклер козьлерини алмадан, оларгъа бакъып афыра, ырылдай ве терекни кемирип башлайлар.

Косебай копеклернинъ тез кетмейджеклерини анълагъан сонъ: — Сандыхны ач, бираз хапынайых,— дей апайына. Дей амма, сандыкъны ачкъанларынен, онынъ ичинден Делихая атылып чыкъа:

— Селям алейкум,— дей о,— баягъы ёл юрдикми шу?

Косебай ве онынъ апайы неге огърагъанларыны бильмей шашып къалалар.

— Шорбаджы селям биле алмайсынъыз,— дей Делихая, сизнен берабер ёлгъа чыхханыма ачувланасызмы ёхсам?

Косебай:

— Джаным, неге ачувланайым я,— дей де, ачувындан башы-козю айланып теректен ашагъы юварлана. Гумбюрдеп тюшкен шейден урькип, копеклер де дёрт бир тарафкъа къачып кетелер. Бираздан Косебай эсини топлай, сандыкъны сыртына ура ве учеви бирликте ёлларыны девам этелер. Кете-кете бир учурымнынъ янына барып ететелер.

Делихая Косебайны аджыгъан адам киби:

— Сиз ёрулдынъыз, энди ятып раатланмах керек,— дей.

Учурымнынъ кенарына Делихая, онынъ янында Косенинъ апайы, онынъ янашасында исе Косебайнынъ озю ята. Чокъкъа бармадан Делихая хурулда-

магъа башлай. Буны эшиткен Косебай апайынынъ къулагъына фысылдай:

— Эй, апай, танъ атар вахытында мен сени итерим, сен исе анавы маразны ите, эшитесинъми, учурумдан ашагъы аттыр кетсин,— дей.

Яландан юкълагъан Делихая буны эшите, Косебайнен апайы юкъугъа кеткенде тура да, оларнынъ арасына кечип ята. Танъ атайым деген вакъытта Косебай апайы беллеп, Делихаяны итей, Делихая исе Косебайнынъ апайыны итеп, учурымдан аттыра.

Косебай къуванып аякъкъа атылып тура:

— Шукюрлер олсун, не исе де бу бешареттен хуртулдых,— деп багъыра. Багъыра амма, бакъса не корьсин, Делихая кейф чатып юкълай.

— Вай, анам, не яптым мен, озь апайымны учурымдан аттырдым, энди невбет манъа кельген гъалиба,— деп тутуштырып къачмагъа башлай. Къача-къача бир койге барып чыкъа.

— Эй, джемаат, пешимден Делихая хувып келе, шимди етип келир, ялварам сизге, мезарлыхта гизленгенимни онъа айтманъыз,— дей.

Косебай оюлгъан бир къабир ичине кирип сакълана. Бу арада Косебайны къыдырып койге Делихая келип чыкъа.

— Эй, джемаат, Косебайны корьмединъизми?— деп сорай.

Косебайны корьмеге козьлери олмагъан койлюлер:

— Ёх, корьмедик,— дейлер амма, козь къыйыгъындан Делихаягъа мезарлыкъны косьтерелер.

О мезарлыкъкъа чапып бара. О аякъ-бу якъ бакъа, ахыр-сонъу оюкъ бир къабирни тапа. Таягъыны оюкъкъа тыкъып, тюрткючлемеге башлай. Таякънынъ уджу йымшакъ бир шейге тие — Косебайнынъ къурсагъына санчыла.

— Эгер бу хабирде адий йылан олмаса, демек бу меним шорбаджымдыр,— дей Делихая. Косебай исе таякъны къаранлыкъта корьмей, оны бугъанынъ бойнуаларыны беллей ве:

— Эй, бугъа, кет джёюл мындан, бойнузларынъны уруп хырарым!— деп багъыра.

— Бугъанынъ бойнузларыны уруп хыраджах пельван менден бу хадар хорхармы, хана чых мында!— дей Делихая ве аякъларыны корюнип тургъан Косебайны чекип чыкъара.

Косебай олюмге макюм этильген бир джанавар киби Делихаянынъ устюне атыла:

— Эки огюзим бар эди — экисини де ёх эттинъ, бир сюрю хойым бар эди — арам ольдюрдинъ, бир бугъам бар эди — башына еттинъ бир кумес тавугъым бар эди — хыйыр-чыйыр этип ташладынъ, хайнанамны теректен, апайымны учурумдан аттырдынъ, сандыхха кирип, мени эшек киби ектинъ, сонъ менден даа не истейсинъ?

— Шорбаджы, сен манъа ачувланасынъмы шу?— деп сорай о.

— Эбет, ачувланам, тез ол, бир хат теримни сыдырып ал, ёхса мына бу ерде ачувымдан патлап олерим! Делихая, деген адынъ батайды...

— Ёх, мен тери сыдыраджахлардан дегилим,— ыргъатым.— Эм меним адым Делихая дегиль, Ахмет ахайдыр. Сен де башхасынынъ терисини сыдырмагъа авес олма. Ахылынъда тут, башхасына хабир хазан адам, бир кунь ола озю тюшер, дегенлер.

ЭНЪ ИШАНЧЛЫ АДАМ

Халиль къарт Меккеге бараджакъ ола. Эр вакъыттакиси киби чокъ азырлана, лякин кетип оламай. Бутюн себеп онынъ байлыгъында экен. Оны къалды-

рып кетмекни кимсеге ишанмай экен. Ахыр-сонъу Ахмет ахайнен акъыл таныша.

— Мен Меккеге кетеджем. Юз хоюм бар. Кимге халдырсам экен?— деп сорай.

— Зенгинлерге халдырсанъ, хойларынъны соярашар, дагъытыр йиберирлер, фухарелерге халдырсанъ, ач хурсахнен куньде баха-баха назарларлар. Оларны манъа халдырып кетеджектирсинъ даа. Бойле япсанъ раат-раат кетерсинъ Меккеге, авада асылы тургъан мухаддес кябе ташына барып, бутюн гуняхларынъдан арынып келирсинъ,— дей Ахмет ахай.

Халиль къарт Ахмет ахайнынъ айткъанына разы ола. Юз баш къойны онъа къалдырып, озю Меккеге ёл ала. Арадан алты ай кечкен сонъ Халиль къарт Меккеден Озенбашкъа къайтып келе.

Ахмет ахай аджы олып къайткъан Халиль къартны хайырламакъ ичюн кире. Башында далфеси ве аджылыкъ саргъысы олып, бир эфендиге чевирильген къарт буюк бир мадденен къатыкъ ашай, чюнки о, ярым йыл девамында, къатыкъ ашамагъан экен.

— Хойларымнынъ эписи сагъ-селяметлерми?— деп сорай о Ахмет ахайдан.

— Ёх,— дей Ахмет ахай,— бири де халмады. Сен Меккеге кябе ташы янында озь гуняхларынъны хахыштыргъан вахытынъда сенинъ сюрюнъ тёпесинде кок гудюрдеди, йылдырым олды. Аювдагъ тюбюнде ер тепренди. Бундан хорхуп сенинъ дохсан хоюнънынъ отю патлады.

— Вай аллам, дохсан хой десе! Я халгъан он данеси хайда?

— Халгъан он хойнынъ алтысы халаджах олып тырманланды, лякин тёпеден юварланып тюшкен хая парчалары оларны эзип ольдюрди.

— Дохсан алты хой эляк олды десе, вай алла, вай алла! Я халгъанлары сагъмы?

— Экисини хашхыр алды, тюневин бири ольдю,

халгъан бирисининъ териси исе мына меним холумда,— дей Ахмет ахай ве бир хой терисини косьтере.

Меккеге барып кельген Халиль эфендининъ тили тутула. Ачувлангъанындан ашап тургъан къатыгъыны бардагъынен берабер Ахмет ахайгъа ата. Ахмет ахайнынъ бети-козю къатыкънен былаша.

— Аллая бинъ кере шукюр, о сенинъ мухаддес холунънен ве хатыгъынънен меним гуняхларым да ювулды. Манъа энди Меккеге барып, кябе ташына дуа этмеге аджет халмады,— дей Ахмет ахай.

МОЛЛАНЫНЪ ТИЛИ ТУТУЛГЪАН

Озенбаш имамы джемааткъа айта:

— Сиз манъа, озь молланъызгъа хурбан чалынгъан хойларнынъ терилерини бермекнен пек буюк севап хазанасынъыз. Сизинъ моллагъа адагъан мына бу терилеринъиз сач киби индже, устра киби кескин сырат копюринден сизни дженнетке алып кечер. Эгер ким хурбан чалынгъан хойнынъ терисини моллагъа, яни манъа бермез экен, о адам шу сыраат копюрден кечалмаз, йыхылыр ве хара хатран хайнап тургъан хазангъа тюшер.

Бутюн озенбашлылар моллагъа инана ве байрамлыкъ сойгъан хурбанларынынъ терилеринен эр йыл молланынъ азбарыны толдура эдилер. Лякин Ахмет ахай озюнинъ байрамлыкъ чалгъан бирден-бир къойынынъ терисини моллагъа бермезден эвель, алланынъ бу оразлу хызметчисининъ сёзлери догъру я да янълыш олгъаныны бильмек ичюн онъа бир къач суаль бере:

— Сиз, молла эфенди, шу терилеринъизнен о бир дюньяда озюнъизге дженнетке ёл ачарсынъыз, дейсинъиз...

— Пек догъру анълагъансынъ, алланынъ севген хулу, сенинъ берген теринъни мен дуаларнен куфсуфлеп дженнетке ёлларым. О анда мухаддес бир териге чевирилир, сени сыраат копюринден дженнетке алып кечер. Эгер сен хурбанлых терини манъа, яни моллагъа бермекни ред этсенъ, алланынъ эмиринен дженнетке дегиль де,— джеэннемге тюшерсинъ...

Ахмет ахай молланынъ лафыны боле.

— Бу сёзлерни мен сизден энди чохтан берли эшитем, эм манасыны да яхшы анълайым. Лякин бир шейни сорайджах олып юре эдим. Шу хурбанлых тери ерине сизге онынъ ахчасыны берсек мумкюн олур экенми?

Молла эфенди тери ерине Ахмет ахайдан пара алмагъа да разы ола.

— Яхшы. Айтайых мен тери ерине сизге парасыны бердим,— дей Ахмет ахай экинджи суальни бермеге азырланаракъ,— териден исе озюме чарых тикип кийдим ве парладым. Сонъ насыл этип бу дюньяда ипрангъан тери о бир дюньяда мени сырат копюринден дженнетке алып кечеджек?

Бекленильмеген бу суальге молла не джевап береджегини бильмей сусып къала.

— Не ичюн индемей халдынъыз, тилинъиз тутулдымы ёхса?— дей Ахмет ахай.

Молла кене не демесини бильмей башыны саллай.

Шу вакъиадан сонъ озенбашлылар арасында «Молла Ахмет ахайны алдатаджах олгъан, лякин тили тутулгъан» деген сёз даркъай.

АДЖЫ БАБА ВЕ АХМЕТ АХАЙ

Бир кунь Ахмет ахай Озенбаш озенине барып урбасыны юва. Шу арада бир къаргъа учып келип, онынъ бир топач сабуныны алып кете.

Ахмет ахай еринден атылып тура, амма... Къаргъаны тапсанъ ал. О къаргъанынъ сим-сия къанатларына бакъып:

— Онынъ къанатлары меним урбаларымдан да кирли-хара экен. Ювунсын, арынсын,— дей.

* * *

Ахмет ахайнен Аджы бабай къомшу яшай экенлер. Аджынынъ пек чокъ топрагъы олса да, озю къызгъаныч бир адам экен. Язда армутлар пишкенде Аджы баба тереклер тюбюнде ятып, сары боздыргъан, коксулы армуты, бера, дюгене, ильямс, миски армут, халиску армут, кирез армут, чубар армутларнынъ онълыгъынен фераланмагъа пек севе экен. Бойле куньлернинъ биринде, армутларнынъ энъ балланып пишкен вакъытында, къайдандыр бир къаргъа учып келип терекке къона да шербет киби сары боздыргъанны чокъып башлай. Аджы баба къурсагъыны котерип турмагъа эрине ве яткъан еринден сёгюне:

— Ой чёкючинъ хырылсын, хара мараз! Энъ яхшы армутларымны хараплайсынъ. Бу армутлардан мен не хадар хуру ве бекмез япар эдим...

Ахмет ахай исе бу арада озенден къайта экен. Аджы баба оны чагъырып:

— Эй сайгъылы хомшум, кельсе бир ахыл танышайых. Мына бу хара мараз энди алышты гъалиба, бир хач куньден берли учып келип, меним энъ яхшы армутларымны хараплай. Не япмах керек?— деп сорай.

Ахмет ахай:

— Оны тут да, бир чёльмек ичине хой, сонъ юксек бир дагъ тёпесине чыхып ашагъы юварлат,— дей.

Аджы баба шойле де япа. Къаргъаны тута, чёль-

мекке къоя, агъызыны яхшы багълай ве дагъдан ашагъы юварлата, лякин чёльмек таштан-ташкъа урулып парлана, ичинден къаргъа чыкъып учып кете. Къайда десенъиз, догъру Аджы бабанынъ чайырына, айни шу армут терегине келип къона.

Аджы баба бир даа Ахмет ахайны чагъыра ве онъа элемнен:

— Сенинъ айтханынъны яптым, лякин сонъу не олып чыхты бунынъ? О мараз кене меним багъчамда... Кельсе оны тутайых.

Ахмет ахай разы ола. Берабер чайыргъа чыкъалар. Бакъсалар къаргъа буюк бир пичен черенининъ тёпесинде тура.

— Яваш-яваш,— дей Ахмет ахай,— сесинъни чыхарма. Биз явештан черен янына барыр ве оны тюбюнден яхармыз. Алев тёпеге котерилир, харгъа да янар кетер.

Хасис ве анъкъав байнен Ахмет ахай аякъ уджунда пичен черени янына баралар. Къурып къаврагъан пичен черенини бир къач еринден якъалар. Алев минаре юксеклигине котериле, лякин къаргъа «къаркъар» эте де уча кете.

Молла янмакъта олгъан пиченине бакъып:

— Вай, вай, вай, ярдым беринъиз, пиченим яна!..

Ахмет ахай учып кетмекте олгъан къаргъанынъ артындан:

— Биз сени тутып оламадых амма, сенинъ де хорхудан отюнъ патлагъандыр я?!— дей.

* * *

Арадан бир къач кунь кече Ахмет ахай башкъа бир къаргъа тутып, Аджы бабагъа кетире.

— Не ичюн бу хушны манъа кетирдинъ,— деп сорай о.

— Бу сизге раатлыкъ бермеген харгъадыр. Менден бир топач сабун алгъан эди. Ювунгъан, темизленген, япхан ярамазлыхларына пешман олгъан. Сен бу намуслы харгъаны менден сатын алса.

— Вазгеч шуны! Сен мени масхара этеджек оласынъмы?!

— Ёх, мен шаха этмейим. Мен оны тутмагъан олсам, о сенинъ ким бильсин, не хадар армутынъы даа ашар эди. Эгер алмасанъ, учурыр йиберирим. Догъру сенинъ чайырынъа барып хонар, бутюн армутларынъны тешип чыкъар.

— Ахылынъны топла Ахмет, оны бир даа хачырма!..

— Мен хачырмам, амма озюнъ хочырмасанъ.

— Яхшы, яхшы, анълаштых. Энъ яхшы армуттан он дане ал. О хыянет махлюхны манъа бер. Мен онъа эйи хыймет кестим, он армут берем...

— Беш юз армуттан эксигине аслы разы дегилим.

— Алла, алла, сенинъ бу хара маразынъ мени текмиль делиртеджек. Манъа бу хара мараз аслы неге керек?

— Э, молла сен даа чох шей, билмей экенсинъ. Мени динъле, харгъа учь юз йыл яшай деп эшиттим. Эй, алланынъ севимли хулу, сен бу харгъайы ал да, озюнъ сынап бах. О керчектен де учь юз йыл яшармы, ёхса эки юз дохсан дохуз йыл яшап, сенинъ холунъда олерми? Танърым озюнинъ ишини исбат этмек ичюн сени де о хадар яшатыр.

Аджы баба тюшюнджеге дала. Агъыз толдурып чокъ сёйленсе де, лякин алла ёлуна даа ич бир тюрлю севап иш япмагъаныны хатырлай. «Озюм де энди ана-мына о бир дюньягъа ёлджу оладжах киби хартайгъан бир адамым. Онынъ маначыгъынен барем бир яшап халайым» деп тюшюне ве къаргъаны алмагъа разылыкъ бере.

ЭКИ БУЮК АДАМ

Бир кунь хан дервиш урбасыны кийип, терек тюбюнде отургъан Ахмет ахайнынъ янына келе ве ондан сорай.

— Эй, адам, сен манъа айтса, халкъ озь ханындан мемнюнми?

— Ёх,— деп Ахмет ахай догърусыны айта,— халх разы дегиль, чюнки хан пек залым. Алла белясыны берсин. Эр кеснен берабер мен де онынъ тезджe гебермесини беклейим.

Хан ачувлана, устюндеки, дервиш урбасыны чыкъарып ата ве:

— Я сен, пезевенк, билесинъми, мен кимим?— дей.

— Ёх!— дей Ахмет ахай.

— Мен ханым!

Умютсизден бойле дубарагъа огърагъан Ахмет ахай бирден къоркъа, лякин шашмаламай, ханнынъ суалине суальнен джевап бере:

— Я сиз озюнъиз, эй худретли хан, меним ким олгъанымны билесинъизми?

— Ёкъ,— дей хан.

Ахмет ахай еринден турып, устюндеки йыртыкъ джуббесини ве ич урбасыны чыкъарып ата ве:

— Мен Арадабул коюнден чыххан Чаретапарым. Айда бир кере делирем. Мына бугунь де тамам ахылымны ойнатхан кунюмдир. Сен менден не сорайсынъ шу?

Хан бу чыр-чыплакъ, дели адамнынъ джевабыны эшитип, тез-тез кетмеге тырыша. Онынъ къаралтысы козьден гъайып олгъан сонъ:

— Сен хан олсанъ, мен Ахмет ахайым,— дей Ахмет ахай ве бирев корьмедими экен деп, сагъына-солуна бакъына.

Бир кунь Ахмет ахай чувалына от толдурып, къомшу койге бара.

Язнынъ сыджакъ куньлери экен. Койнинъ мырзасы къандалайдан юкълап оламай экен. Ахмет ахай онынъ сарайы янына келип шойле багъыра:

— Бир чувал бахт сатам, кимге керек! Хандалай ольдюрген от сатам! Алмагъа ашыхынъыз! Хандалайгъа олюм, инсанларгъа кейф! Онынъ иляджы янъгъыз менде — озенбашлы Ахмет ахайда! Гъафлетте халманъыз, гедже бахты меним чувалымда, кейф чатмах истегенлер эвлеринден чыхсынлар!

Эр кестен эвель, талагъы къатып, семиз мырза чапып келе ве отларны чувалы такъымынен сатын ала.

— Энди Ахмет ахай анълат манъа, бу отларны не япмах керек,— деп сорай.

Ахмет ахай анълата:

— Хандалайчыхны сол холунъынынъ баш пармагъынен косьтергич пармагъынынынъ арасына алырсынъ, отны исе сагъ холунъынынъ баш пармагъы ве косьтергич пармагъынынен тутып, кандалайнынъ агъызына тыхарсынъ. Эгер агъызына тыхып оламасанъ, бурнына тыхмах да мумкюн. Бойле япсанъ, хандалай делирир, бармагъа ер тапмаз, патлап олер ве сени бир даа тишлемез.

— Къандалайны туткъан сонъ, пармакълар арасына алып, тырнакънен эзип ольдюрильсе къолайлы олмазмы,— деп сорай мырза.

— Сенинъ айтханынъ киби япып ольдюрмек де мумкюн. Лякин сен башхаларнынъ файдасы ичюн озь пармахларынъны меним отым киби уджуз сатмагъа разы олур экенсинъми?— деп джевап бере Ахмет ахай.

Эй--эй-эй, эгер мен догъмагъан олсам, бу дюньянынъ алы не олур эди? Бу инсанлар кульмекни унутмаз эдилерми?..

* * *

Тюневин Арсланбек мырза ольген, деп эшиттим. Алла рамет эйлесин. Не де олса, омюрюнинъ сонъунда о да ахыллы бир иш япхан.

* * *

Мен Параметтен фухаре экеним. Ялан айталар! Онынъкиси киби меним эвим де ер устюнде турамы? Тура. Онынъкиси киби меним баджамдан да тютюн чыхамы? Чыха. Ойле олгъанда Параметтен меним не ферхым бар?

* * *

Юхлагъанда мен хурулдай экеним. Бу ялан. Хурулдасам озюм де уяныр эдим даа.

* * *

— Ахмет, молла хасталанды. Тез ол, бар да, экимден илядж алып кель.

— Я эким эвде олмаса?

— Эвде олмайып, хайда маразгъа кетеджек?!

— Эвде олып илядж бермесе?

— Нечюн бермесин, мытлах берир.

— Я берген иляджынынъ хастагъа файдасы олмаса?

— Чох гевезеленме, Ахмет тез ол, молла джан бересятыр .

— Дейик, бардым, экимни таптым, иляджны алдым, моллагъа кетирдим, файдасы да олды. Сонъ, бундан не файда? Эр кес ахыры оледжек. Ойле олгъанда бугуньки ишни ярынгъа халдырмах не керек?

* * *

Баш деген шей адамына коре хызмет эте. Мисаль ичюн Джантемир мырзанынъ башы олмаса о кок къалпагъыны джемаатха насыл косьтерир эди. Демек, Джантемир мырзагъа баш деген шей, халпах киймек ичюн керек.

Я молланынъ харысына не ичюн керек? О халпах киймей де. Онъа халпах юк ташымах ичюн хызмет эте. Эллери бутюн вахыт тепси чеккенинден, ушюрзекят бохчаларыны башы устюнде ташый.

Энди молланынъ озюне кельсек, баш деген шей онъа эр кестен зияде керек. Сарых не устюне сарыла? Фес устюне. Я фес не устюнде тура? Молланынъ башы устюнде. Демек моллагъа баш сарыхлы фес киймек ичюн керек.

Манъа исе башнынъ озю дегиль, ичи керек. Мен бу сандыхнынъ ичине бинъ-бир тюрлю фикир толдурам. Олар манъа халпахчы Джантемир мырзагъа, моллагъа ве бунъа бенъзер хурназларгъа ахыл кесмек ичюн керек ола.

АХМЕТ АХАЙ ОЗЬ ДЖЕНАЗЕСИНЕ АДАМ ЧАГЪЫРА

Бир кунь акъшам сабыры бир тамам тукенген апайы Ахмет ахайгъа шойле деди:

— Бу эвге бир даа аях басханда сенинъ озюнъни дегиль, олюнъни корейим.

Шу кетишнен геджеси де кельмей, сабасына да къайтмай. Апайыны беклей-беклей Ахмет ахай да ёрула. «Тохта сен, ахылсыз, мына шимди озь аяхларынънен чапып келирсинъ» дей де, Ахмет ахай Параметнинъ эви устюне барып чыкъа. Юксектен джемааткъа къычыра:

— Эй-эй, джемаати муслими! Бугунь уйле устю Ахмет ахай кечинди! Мерумнынъ дженазе намазына буюрынъыз!..

Ахмет ахай бакъса не корьсин, джами тарафтан башта апайчыгъы чыкъа. Сачларыны яйдырып, фигъан къопарып, агълай-агълай эвге чапып келе. Келе амма Ахмет ахайнынъ олюсини дегиль, кене озюни коре.

О шашып бакъып тургъанда Ахмет ахай онъа:

— Сенинъ чапханынъны корип тирилип кеттим,— дей.

ОШАТАМ, АММА АЙТМАМ

Къурбан байрамы арфесинде Ахмет ахай бир къой сатын ала ве арангъа къапай. Чайырда ойнакълап юрмеге алышкъан бу къой башкъаларындан айырылып мында кельген сонъ, бутюн гедже къычырып, шорбаджысына юкъу бермей. Ахмет ахай ахыр-сонъу даянып оламай. Ачувланып арангъа кире де:

— Не ичюн багъырып, орталыхны йыхасынъ, домуз!— дей.

Ахмет ахайнынъ бойле дегенини эшиткен къадыны;

— Эв, мусульман, сен не дегенинъден хаберинъ бармы? Хойгъа домуз дединъ, энди о хурбанлыхха кечмез. Буны Мухаммед азретлери ясах эткен.

Ахмет ахай шу куню сабасы къойны аджеле сата ве онынъ ерине башкъасыны кетирип арангъа къа-

пай. Озю исе юкъламагъа ята. Лякин бу къой да озюнинъ къурбанлыкъ чалынаджагъыны дуйгъан киби, къычырмагъа башлай, Ахмет ахайгъа раатлыкъ бермей.

Ахмет ахай ачувлангъанындан ашыкъып ич урбасынен чапып чыкъа да, араннынъ къапусындан бакъып, яваштан:

— Ах, сени де анавыгъа ошатам, амма адыны айтмам,— дей.

АХМЕТ АХАЙ ОЗЮНИ ТАПА

Кимерде бир ойле де ола. Купе-куньдюз озюнъни джоясынъ. Бир кере Ахмет ахай да бойле дубарагъа огърагъан.

— Эй, Ахмет! Сен ольдюнъми, не мараз?— дей озь-озюне.— Сес бер, сен хайдасынъ?

Дей, амма сеси чыкъмай. Исми бар, джисми ёкъ. О якъ-бу якъ бакъа. Бошлукътан башкъа бир шей корюнмей. Бойле вакъытларда джан алмагъа келетургъан Азраиль де корюнмей. Ахмет ахай къоркъа: десене эки ёлнынъ ортасында къалдым? Десене бу дуньядан кетип, о бир дуньягъа барып етмедим?

— Эйи ки бу заман къарысы Айше келе:

— Эв, Стамбул дембели, ахшам олды, сен даа юхлайсынъмы?!

Ахмет Ахай бу сесни эшитип абдырап уяна. Уянды дер экеч, озюне Азраиль киби бакъып тургъан апайынынъ къолундаки окълавы, пат этип, келип башына тюше. Ахмет ахай:

— Ах!— дей де аман башына япыша. Япышкъанынен:

— Сагъ олсун апайчыгъым, мени олюм белясындан хутарды,— дей.

Куньлернинъ биринде Озенбаш молласы Ахмет ахайнен берабер онлама джыймагъа кете. Олар акъшам устю, таныш олмагъан, бир койге баралар. Бир гедже мусафир олмагъа чокъ адамларгъа риджа этелер. Лякин молланынъ сувукъ чересини корьгенлер оларны эвлерине кирсетмейлер: чешит тюрлю маначыкълар тапалар. Олар долана-долана, ахыр-сонъу койнинъ четине барып чыкъалар. Мында, дагъ тёпесинде эскиден къалма юксек минарели бир джами бар экен. Молла джаминининъ пенджересини къакъа. Къапудан чал сачлы, къамбур бир къарт чыкъып, оларны ичери теклиф эте. Къапунынъ мандалыны илиштирип, мусафирлерге ер косьтере де, озю чыкъып кете. Бираздан сонъ къолунда пиширильген къой къуйругъунен кирип келе ве мусафирлернинъ огюне къоя.

Ачкозь молла къуйрукъны Ахмет ахайнен болюштирип ашамагъа истемей:

— Сайгъылы ве урьметли Ахмет ахай,— дей молла,— бу бир хуйрухны экиге больмектен не чыхаджах? Эйиси ятып юхлайых. Ким энъ яхшы тюш корьсе, хуйрухнынъ эписини о ашар.

Ахмет ахай джевап бере:

— Тюш бал да дегиль, бекмез де дегиль, эм базарда да сатылмаз, лякин ондан даа татлы шей дюньяда олмаз. Мен хайилим, айды ятайых юхлайых.

Олар къаранлыкъ ве сувукъ джами ичинде юкъламагъа яталар. Яталар амма, бойле къатты ерде юкъламагъа Ахмет ахай алышкъан олса да, молла козюни юмып оламай. Сувукътан де сагъ, де сол тарафына чевириле бере. Бутюн вуджуды къалтырай, тишлери шакъырдай. Моллагъа этрафыны джинлер

сарып алгъан, къапуны къакъкъан киби олып корюне. Пек къоркъа бичаре.

— Тез еринъден тур, михраб янына бар да чырахны ях!— деп ялвара Ахмет ахайгъа. О исе хурхур юкълай, шорбаджысынынъ айткъаныны эшитмей.

Молланынъ козю юкъугъа кеткенинен, къапу ве дивардаки патырды-гудюрдилер онъа даа къатты эшитильген киби келе. Къулагъына:

— Эй, ёлджулар, турынъыз, аш вакъыты олды!— деген сеслер эшитиле.

Молла терен юкъугъа кете ве тюш коре: о яваштан еринден тура, Ахмет ахайны уятмамакъ ичюн пармакъ уджунда къапу янына бара. Онъа шу къуйрукънынъ къойыны да пиширип кетирелер. Молла бирден къойнынъ дёрт аягъына япышаджакъ ола, лякин шу арада къайдандыр башына дёрт таякъ эне. Табана къувет, къачмагъа башлай. Михрабдан кечип, минаренинъ мердивенлеринден юкъарыгъа котериле. Миненинъ энъ тёпесиндеки шерфеге чыкъа. О анда сакъланаджакъ ола, лякин шерфеде де оны узун таякъларнен къувалар. Молла шаша, не япаджагъыны бильмей. Аман къушагъыны чыкъарып, онынъ бир уджуны джамининъ алэмине, бир уджуны озюнинъ белине багълай ве шерфеден ашагъы сычрай. Коннен ер арасында салынып къалгъан молланынъ отю патлай.

Къолларында таякълары олгъан адамлар исе эп онъа якъын келеберелер. Эшитильген аякъ сеслери дерсинъ басамакълар устюне дегиль де, молланынъ юрегине басалар. Мына олар шерфеге атылып чыкъалар. Нефеслери-нефеслерине етишмей:

— Молла къайда? Къайда о?!

— А-а, мына о! Тутынъ, ёкъ тутманъ, мында чекип алынъ! Урынъ оны!

— Керекмей, мына пычакъ! Къушакъны кесинъиз, ашагъы учсын!

— Таш кетиринъ, таш! Ташнен урып, башыны ярынъыз!..

Молла минаренинъ тёпесинде бу дешетли вакъианы башындан кечирген арада, Ахмет ахай кейф чатып юкълай, молланынъ мына-мына шимди ерге урулып, парча-кесек оладжагъыны тюшюнде биле корьмей.

Шейтанлар молланы сояджакъта, о ойле багъыра ки, тап Ахмет ахай уяна ве янындаки шаматаджыны тюртип, зорнен козюни ачтыра.

— Эфенди, не ичюн сиз бу хадар хатты багъырдынъыз? Ёхсам ярамай тюш корьдинъизми? — деп сорай Ахмет ахай.

Молла уянгъанынен алель-аджеле къапунынъ мандалларыны козьден кечире. Шейтанларнынъ кеткенине, ярамай тюш корьгенине къангъан сонъ, озюнинъ теке сакъалыны яваштан сыйпап:

— Сен билесинъми, мен не ичюн бойле хатты хычырдым? Хувангъанымдан, эбет, хувангъанымдан. Мен бир тюш корьдим, ондан даа яхшы тюш бу дюньяда олмасы мумкюн дегиль.

— Я тюшюнъизде не корьдинъиз?

— Юксектен-юксек бир мердивен корьдим. Онынъ уджу тап еди хат кокке тие эди. Устра киби кескин, дешетли бу мердивенде еди хат кокке чыхтым. Бахсам не корейим, аджайип бир багъча. Дерсинъ, дженнет. Диреклер салланып, манъа селям берелер. Мейваларыны пытахларынен манъа узаталар. Оларнынъ лезетини ич бир шейнен хияс этмек, ич бир сёзнен тарифлемек мумкюн дегиль. Агъызымны ачып о балшекер мейваларны ашамахтан башха ишим олмады. О дюльбер, аджайип багъча ичинде мен ойле бир зефхландым, ойле бир кейфлендим, ки хувангъанымдан тап багъырып йибергеним. Энди анъладынъмы, мен насыл яхшы тюш корьдим? Я сен насыл тюш корьдинъ, Ахмет ахай?

Ахмет ахай кулюмсирей:

— Шашыладжах шей. Мен де сизнинъ корьген тюшюнъизни корьдим.

— Сен не айтасынъ?!

— Эбет, эбет. Мен сизни о аджайип багъча ичинде, дереклер арасында расткетирдим. Сиз анда ойле кейф чата эдинъиз ки... Сизге пек сухландым. Лякин янынъызгъа барып оламадым. Ахыр-сонъу джамиге хайтып келип, еди хат кокте о хадар лезетли мейваларны ашап тойгъан адамгъа бу хуйрух не керек, деп тюшюндим ве шу хуйрухны алып ашадым, урьметли эфендим,— дей Ахмет ахай.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ ДЕЛЛЯЛЛЫГЪЫ

Бекмез сатмакъ ичюн Кезлевге кетеяткъан базиргян Ахмет ахайгъа шойле дей:

— Мен сёзге чебер дегилим. Эгер бир озюм барсам, бекмезимни ёх фиятына сатар келирим. Юр, берабер кетейик. Меним малыма деллял олурсынъ. Сен сёзге устасынъ, бир кумюшлик шейни эки-учь кумюшке сатарсынъ.

Ахмет ахай деляллыкъ япмагъа разылыкъ бере ве онынънен берабер чёльге кете. Олар бир койге келелер. Ахмет ахай, джемаат топланаджакъ бир мейданчыкъкъа барып къычырмагъа башлай:

— Баллы-шекерли бекмез! Дженнет ашларындан бири! Озенбаш бекмези, боздыргъан бекмези! Ашыхынъыз, келинъиз. Баллы-шекерли бекмез, ахчанъыз бошха кетмез, ашамакънен битмез! Кимге бекмез, Озенбаш бекмези!

Ахмет ахайнынъ бойле джошкъун, янъгъыравукъ сесини, татлы сёзлерини эшитип, адамлар топлана ве бекмез алмакъ ичюн невбетке тизилелер. Базарнынъ бойле къызгъын оладжагъыны акъылына биле кетирмеген базиргян къувангъанындан сагъына-солуна

бакъмайып, бекмез чапчагъыны бошатабере. Бир даа бакъса не корьсин, чомучына бир олю сычан илише. Не япмалы? Шимди оны дуйсалар эр кес дагъылып кетер.

Айнеджиликте Ахмет ахайдан чокъ артта къалмагъан нефисхор базиргян шу саат чаресини тапа. О сычаннынъ къуйругъындан тутып, юкъары котере де:

— Мына бахынъыз бу инджирли ахлап! Бойле сою ялынъыз Озенбашта осе!— дей ве Ахмет ахайгъа:

— Ма, энъ яхын достум олгъанынъ ичюн буны санъа берем,— дей.

— Сагъ ол,— дей Ахмет ахай.— Лякин яхшы малнынъ биринджиси саибининъки олмакъ керек. Оны сиз ашанъыз.

Дюнья къадар парасыны ельге савурмагъа истемеген ачкозь молла сычанны ютып йибермектен башкъа чареси къалмай.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ ОДЖАЛЫГЪЫ

Молла озь муэззининен берабер руслар яшагъан узакъ койлернинъ бирине къурбанлыкъ терилерни сатмакъ ичюн кетеджекте тюшюнджеге дала:

— Я мен рус тилини анълямасам, бильмесем, олар яшагъан тарафха барып, насыл базарлых этерим,— дей де сонъ акъылына Ахмет ахай тюше. Онъа барып, рус тилини огретмесини риджа эте. Ахмет ахай исе олгъаны-оладжагъы учь сёзни яни «я», «да», «конечно» демеге биле экен. Шуны бильгениме де шукюр, деп моллагъа куньде бир сёз огрете. Учь куньде учь сёз огренген молла озь хызметкярынен берабер узакъ койге кете. Койге якъынлашкъанда молла арабаны токътатып:

— Мында, чёльде геджелейик, койге ярын саба барырмыз,— дей ве арабадан тюше. Арабанынъ ус-

тюнде молла, тюбюнде муэззин ятып юкълайлар. Саба турып бакъсалар шу койнинъ юзбашы келе. О келир-кельмез молладан русча сорай:

— Анавы ерде Ордан кельген Бормамбетнинъ олюси ята. Оны ким ольдюрди?

— Молла да онъа русча джевап бере:

— Я.

Юзбашы кене сорай:

— Бир озюнъ ольдюрдинъми?

— Да.

— Я бу адам санъа ярдым бердими?— деп сорай юзбашы муэззинни косьтерип.

— Конешна!— дей молла къопайып.

Бойле ачыкъ-айдын джевап алгъан сонъ юзбашы шу саат оларнынъ экисини де алып кете ве зиндангъа ташлай.

Бу меселени айдынлатмакъ, чезмек къолай олмай. Яхшы ки, Бормамбетни ольдюрген адам тутыла, шундан сонъ молланен муэззинни зиндандан чыкъарып йиберелер. Олар Озеньбашкъа кельген сонъ молла Ахмет ахайгъа элем эте:

— Не ичюн манъа олгъаны-оладжагъы учь сёз огреттинъ. Бу учь сёзнен биз учь кунь Орнынъ зинданында яттых.

— Шу учь сёзни огреткеним ичюн аллагъа шукюр де, я барып да учь юз сёз огреткен олсам, сиз учь юз кунь Орнынъ зинданында ятар эдинъиз,— деп джевап берген Ахмет ахай.

КОПЧЕКЛИ ЭВ

Ахмет ахай ниает эвининъ дёрт диварыны япмагъа къарар бере. Дагъгъа барып, беш-алты терек йыкъа ве азбарына ташып кетире. Буюк бир гъайретнен дивар къурмагъа башлай. Баарь мевсимининъ сонъу-

надже къапусы ве учь пенджереси олгъан дюльбер бир эв къуруп битире.

Ахмет ахайнынъ дёрт къомшусы бар экен. Олар баарь арфесинде сыджакъ куньлер башлагъанынен озь малларыны айдап, дагъдаки отлакъларгъа кетелер ве фукъаре Ахмет ахайнынъ насыл этип эв япкъаныны корьмейлер. Олардан бири аш алмагъа эвине кельгенде къомшусынынъ янъы эвини корип шаша. Пек бегене. Эльбет о вакъытта Ахмет ахай даа яш олгъан, къувети де, усталыгъы да еринде. Янъы эвленгени ичюн къадынынынъ козюне кирмек макъсадынен тырыша, чалыша.

— Янъы эв хайырлы олсун, Ахмет,— дей къомшусы.— Лякин мен бир ерини бегенмедим. Хапуны эвнинъ куньдогъуш тарафына бахтыргъансынъ. Ойле япмайлар, озь-озюнъни дженюп кунешинден марум эткенсинъ...

— Я анги тарафындан хоймах керек эди?

— Эльбетте, дженюп тарафтан. Кунешнинъ инсан сагълыгъына пек буюк файдасы бар.

Барсын адамлар, хадыныма, Ахмет ахайныкъ эви пек яхшы олды, махтасынлар, деп бир афта токъ-тамадан чалыша ве эвнинъ дженюп тарафындаки агъачларыны пычып, къапугъа ер ача ве куньдогъыш тарафындаки къапуны алып ерлештире.

Энди ишни битирдим, деп четке чекильген арада Озенбашкъа экинджи къомшусы келип тюше. Янъы эвни корюп, Ахмет ахайны хайырлай ве:

— Машшалла, машшалла, керчектен де уста экенсинъ, пек дюльбер эв олгъан, лякин не ичюн хапуны дженюп тарафха ерлештирдинъ я?— дей.

— Я анги тарафха хоймах керек эди?

— Ойле япмах керек ки, пенджерелеринъ дженюп тарафта олсунлар, хапунъ исе куньбатыгъа ачылсын. Эвге кирген вахытта сенинъ юзюнъ бирден хыблая, яни Кябеге догъру бахар эди.

Буюк теджрибеси олгъан, чокъ шей корьген къомшу бойле деген сонъ, тюшюнмеге аджет бармы? Ахмет ахай бир даа дивар пычып, къапуны шаркъ тарафтаки диваргъа ерлештире. «Энди учюнджи хоншум кельсе мытлах бегенир» дей Ахмет ахай.

Лякин о янълышкъан экен. Учюнджи къомшусы джума куню Бойкадан Озенбашкъа келе де, эвни корер-кормез шойле дей:

— Янъы аджайип эв хайырлы олсун, хоншу! Агъачларнынъ яхшысыны тапхансынъ: тегиз, хавий, пенджерелеринъ дюльбер... лякин аз бучух хусуры да ёх дегиль. Хапуны да куньбаты тарафтан хоядырлар даа?

— Я анги тарафтан хоялар?

— Эльбетте, куньдогъуш тарафтан. Хышта куньдогъушанынен эвинъе сыджах кирер. Сыджахнен берабер эвинъе эйилик-савлукъ да кирер.

Ахмет ахай индемей. Дёртюнджи хоншусы кельсе, хапуны мында дегиль де, не ичюн анда хойдынъ, дейджегине шубе этмеди. Тюшюнджеге дала.

Азмы тюшюне, чокъмы тюшюне, акъылына бир фикир келе. Пычкъысыны алып, дагъгъа кете. Къалын бир эмен терегини йыкъа, дёрт пеляки-копчек пыча, Озенбашкъа кетирип, эвини дёрт копчек устюне ерлештире.

Дагъдан дёртюнджи къомшусы эне. О да Ахмет ахайны хайырлай ве дей:

— Эвинъ пек яхшы: тёпесинде мейва хурутмах, раатланмах, атта мусафирлерни теклиф этип, «Хайтарма» ойнамах да мумкюн. Пенджерелери, диварлары хавий, эм ярашыхлы. Лякин, чох языхлар олсун ки, хапусы еринде дегиль. Хапуны мытлах куньдогъыш тарафтан хоймах керек эди, чюнки...

Ахмет ахай шакъылдап кулюп йибере. Чюнки энди о озь къапусыны, керек олса бутюн эвини, ким насыл истесе ойле чевире биле эди. О шу саат къом-

шусынынъ козю огюнде эвини айландырып, къапусыны куньдогъыш тарафкъа кетире де, шойле дей:

— Айтханларына коре бутюн дюнья озь кочери этрафында айлана экен. Меним копчекли эвим де шу дюньянынъ устюндедир. Эпкин, беджерикли адам озь талийини хайда истесе о яхха бура биле.

БУВНЫНЪ АКЪКЪЫ

Бир кунь Ахмет ахай пек ач ола, лякин эвинде къатып къалгъан бир локъма отьмегинден башкъа бир шейи ёкъ экен. Не япмалы? Озенбаш къавеханесине кире. Бакъса къаведжи къаве пишире. Ахмет ахай барып, отьмегини къавенинъ бувуна бираз тута, о аз да олса йымшагъан сонъ, ашап битире ве къайтаджакъ ола. Шу вакъыт оны къаведжи токътата.

— Я парасыны бермейсинъми?

— Не ичюн пара берейим?

— Къавемнинъ бувундан файдалангъанынъ ичюн.

— Був да сатыламы ёхса?

— Дюньяда эр шей сатыла.

Бу заман Ахмет ахай джебинден беш-алты капиги олгъан торбачыгъыны чыкъарып, оны къаведжининъ къулагъы алтында жангъырдата ве:

— Бунынъ сеси сенинъ хаве бувынъа ахтыр, — дей.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ АЗИЗИ

Ахмет ахай пек чокъ койде ола, пек чокъ дагъдан кече. Лякин озюнинъ Озенбашы киби аджайип койни ич бир ерден тапып оламай. Доланып-доланып Къара дагъгъа бара. Бу дагънынъ тёпесинде азизнинъ мезары бар экен. Айткъанларына коре бу мезаргъа инам-

нен баргъан хасталар тюзеле, сагъламлар исе чокъ севап къазана экенлер. Адамлар онынъ азизлигине, мукъаддеслигине, эр шейни япабиледжегине юректен инаналар. Кокке мердивен къойып, фезанынъ магъазына чыкъып, андан бир маджар алтынны ерге тюшюребиледжек киби кучь-къудретке малик, деп саялар.

Бу мукъаддес мезарны Абдураман деген бир киши бакъа экен. Адамлар азизнинъ мезарына тедавийленмек ичюн келе, къой, урба, акъча кетире, оларнынъ бутюнини Абдурамангъа къалдырып кете экенлер.

Баягъы вакъыт ёлда юрген, энди ашамагъа ич бир шейи къалмагъан, Ахмет ахай Абдурамангъа ыргъат тюше. Еди чифт огюзнинъ япаджакъ ишини япа. Мукъаддес мезар устюндеки мавы алевни якъа, эр ерни темизлей, аш пишире, чарыкъ тике...

Йыллар кечелер. Ахмет ахай озь кою Озенбашны сагъына. Куньлернинъ биринде шорбаджысындан:

— Эфенди, мен озь коюмни пек сагъындым. Тильнен тариф эталмам, лякин баргъан сонъ топрагъыны козюме сюртип, эр бир ташыны оперим. Сизден риджа этем, ялварам, догъмуш коюм Озенбашкъа хайтмагъа манъа изин беринъиз,— дей.

Абдураман бираз тюшюнген сонъ:

— Айды, барсанъ бар даа,— деп онъа еди йыллыкъ эмеги ичюн аякълары устюнде зорнен тургъан кирчанги бир ат багъышлай.

Ахмет ахай аткъа минип, мукъаддес азизден Озенбашкъа догъру ёл ала. Лякин чокъкъа бармадан ат йыкъылып оле. Ахмет ахай ёл четинде бир чукъур къаза да, атны коме, устюне топракъ обалай. Озю де шу ерге отурып ойлана: «Энди насыл этер де эвиме етип барырым, атым ольди, джаяв бармагъа пек узах», деп тюшюнджеге далып тургъан арада ёлджу-

лар пейда ола ве Ахмет ахайнынъ бойле кедерленгенининъ себебини сорайлар:

— Не ичюн агълайсынъ? Бу кимнинъ мезары?..

Ахмет ахай, азизни бакъкъан — Абдураман багъышлагъан аты бу ерге кельгенде ольгенини, айтаджакъ олып, агъызыны ачып:

— Азиз...— дей. Ёлджулар онъа башкъа ич бир тюрлю сёз айттырмайлар.

— Азиз?! Азиз?!.. Мында эвлия комюльген экен! Сен исе бу азизнинъ мезары устюнде агълай экенсинъ де,— дейлер.

Ёлджулар Ахмет ахайнынъ аягъы астына бир килим ташлайлар, акъча, отьмек, пиширильген эт къалдырып кетелер. Ахмет ахай бу олып кечкен вакъианы даа кереги киби анълап етиштирмей, бир даа бакъса ёлджулар эп келелер. Олар мында азиз адам комюльгенини келип кеткен ёлджулардан эшиткен экенлер. Олар да Ахмет ахайгъа чокътан-чокъ аш, къыйметли бахшышлар къалдырып кетелер.

Арадан чокъ кечмей. Къыскъа вакъыт ичинде Къарадагъдаки азизнинъ мезары янындаки Абдураман киби, Ахмет ахай да зенгин ола. Фелян ерде, фелян ёлнынъ четинде аллагъа энъ якъын олгъан адамнынъ мезары бар, деген хабер бутюн Кърымгъа даркъай.

Бу хаберни Абдураман да эшите. О янъы пейда олгъан азизни бильмек, оны зиярет этмек пешине тюше. Азизнинъ мезарына келип бакъса, не корьсин, озюнинъ ыргъаты — Ахмет ахай, бу азиз янында отура.

— Бу сенсинъми шу, эй Озенбаш огълу? Насыл олды да сен бу азизнинъ, мезарыны таптынъ?

Озенбашлы Ахмет ахай олып кечкен вакъианы анълата:

Абдураман бу икяени эшитип, къарт атнынъ мезарыны азиз адамнынъ мезары беллеген кишилерни куле.

— Сиз кульменъиз, Абдураман азиз. Сизге Харадагъдаки азизнинъ мезарыны тапмах, о ерни эвлиялар мекянына чевирмек ичюн баягъы тюшюнмек керек олгъандыр. Лякин мына бу ат комюльген ер озь-озюнден, холайлыхнен «азизнинъ мезары» олды халды,— дей Ахмет ахай.

— Э, Ахмет ахай, мен айтмайым да сен эшитме,— дей Абдураман — бу бизим аягъымыз тюбюнде тургъан азиз — меним санъа багъышлагъан атым олгъанының сен яхшы билесинъ, амма бу Харадагъдакиси меним атымнынъ къартбабасы олгъанындан хаберинъ ёкъ. Мадам ки, сенинъ азизинъ меним азизимнинъ торунидыр, демек сенинъ къазангъан келиринънинъ бир пайы менимкидир.

Ахмет ахай, алла ёлуна багъышлангъан шейлернинъ бир къысымыны Абдурамангъа бере. Къалгъанларыны да озюне алып, Озенбашкъа догъру ёл ала.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ АКЪЫЛЛЫ ТАЯГЪЫ

Ахмет ахайнынъ танышлары арасында Хуртмолла ахай, Хуртваап ахай, Хурткерим ахай, Хуртвели ахай, Хуртумер ахай ве Хуртахай бар экенлер. Олар байрам куню эписи бир тюс штан ве чарыкъ кийип, Ахмет ахайгъа мусафирликке келелер. Лякин Ахмет ахайны эвде расткетирип оламайлар. Олар Ахмет ахайнынъ таш исары устюнде аякъларыны салындырып отуралар. Эм отуралар, эм бир-бирлерине масал айталар. Баягъы беклейлер, лякин эвнинъ саибинден хабер олмай. Олар чокъ отуралар, безелер. Чешит хурназлыкълар тюшюнип тапалар.

Акъшам устю Ахмет ахай омузында бир торба бодене, къолунда таягъы, авдан къайта.

Буны корьгенинен достлары: — Ахмет ахай, биз санъа кельген эдик, лякин апансыздан бир дубарагъа

огърадых, не япаджагъымызны бильмейип отурамыз. Бахса бизге, эпимиз аяхларымызны бири-биримизге харыштырып йибердик, анги кимнинъ аягъы олгъаныны бир алланен бир сен айырды эте билесинъ. Энди чохдан эвге хайтмах вахыты олды, амма аяхларымыз хатыхнен бетмез харышхан киби харышты халды. Еримизден турып кетмеге джесарет эталмаймыз. Я барып да янълышып озь аягъымыз ерине башха аяхнен кетсек не олур. Озюнъ ярдым эт бизге,— дейлер.

— Сиз хорхманъыз,— дей Ахмет ахай. Бу харышхыны бири-бириндеи айырырмыз, джойых аяхларны тапар, эр бирини ерли-ерине хоярмыз.

Шойле дей де, бираз четке чекилип, къолундаки узун къызылчыкъ таягъыны тизилип турган аякъларгъа ура. Отургъан ахайлар шу саат ерлеринден сычрап туралар.

— Мына корьдинъизми, бу таяхнынъ ярдымынен эпинъиз озь аяхларынъызны таптынъыз,— дей Ахмет ахай.

ХАТЫРМЫ, АДАММЫ?

Ахмет ахай Ялта базарындан бир хатыр сатын ала. Бириндже куню минип, джаныны агъыртмайым, деп, бойнундан багълап, яйлядан Озенбашкъа джаяв кете. Кете амма, артына айланып бакъмай. Базарда юрген эки хырсыз исе онынъ пешинден тюше. Олар Ахмет ахайгъа дуйдырмайып,хатырнынъ бойнундаки йипни чезелер. Олардан бири йипни озь бойнуна багълап, яваш-яваш Ахмет ахайнынъ артындан келе бере. О бири исе хатырны алып кене базаргъа къайта. Бу айнеджиликни дуймагъан Ахмет ахай Озенбашкъа келе, эви янында апайыны корип:

— Эй, Айшешерфе, мына бу хатырны бегенесинъми?— деп сорай.

Айшешерфе шашмалай, этрафына бакъына.

— Эгер бегенмесенъ айт, ярын барыр сатарым, башхасыны алырым!

— Я сенинъ бегениледжек хатырынъ хайда?— деп сорай апайы эсини башына топлап.

Ахмет ахай айланып бакъса не корьсин, хатыр ерине бойнундан багълы бир адам тура.

— Я бу насыл шей?! Сатын алгъанда сен хатыр эдинъ, энди адамгъа чевирильдинъми?

— Багъышланъыз мени шорбаджы,— дей хырсыз,— мен шеэрде яшагъанда сёз динълемегеним ичюн анамнен-бабам мени къаргъадылар, оларнынъ къаргъышындан хатыргъа чевирильдим, сен мени сатын алып яйлядан озь эвинъе кельгендже мен япкъанларыма пешман олдым ве кене адамгъа дёндим.

Ахмет ахай къызылчыкъ таягъыны алып, адамгъа чевирильген хатырны яхшы котеклей, сонъ:

— Бар эвинъе хайт, бир даа козюме корюнме, эм яманлых япма. Эгер яманлых япсанъ, кене бетхуй хатыргъа чевирилирсинъ,— дей де оны айдап йибере.

Хырсыз кене яйлягъа — достынынъ янына къайта.

Ахмет ахай исе эви алдында долана, алланы алгъышлай.

— Я сен бойле белягъа огърап да алланы даа не ичюн, алгъышлайсынъ?— дей къомшусы.

— Сен хатырнынъ адамгъа чевирильгенини айтасынъ гъалиба. Я барыпта онынъ устюнде озюм олгъан олсам. О адамгъа чевирильгенде мен хатыргъа дёнеджек эдим де...

* * *

Ахмет ахай чарыкъларыны кие, къызылчыкъ таягъыны, отьмек ве сарымсагъыны ала да, хатырыны къыдырмагъа дагъгъа кете. Яйлянынъ энъ тёпесине

чыкъа. О якъ-бу якъны къыдыра, хатырны тапып оламай. Бир даа бакъса бир рус адамы келе. Онынъ къаршысына чыкъып, хатырыны сорайджакъ ола, лякин русча бильмегенинден тильсиз киби ишмарлап анълата: бир къолуна пичен, бир къолуна эшек тезеги ала да, о адамгъа корьсетип:

— Буны ашагъан, буны чыхаргъан айванны корьмединъми?— дей.

Рус адамы онынъ айткъаныны анъламай, «мени мыскъыллай, гъалиба», деп ачувлана ве русча шойле джевап бере:

— Пошёл вон!

Онынъ сёзлеринден озенбашлы «он» дегенини анълай:

— Догъру, догъру, джойылгъанына тюневин дохуз кунь толгъан эди, бугунь онынджы кунюдир. Сен меним хатырымны хайда корьдинъ?

Рус адамы кене бир шей анъламай ве озь ёлуна девам эте.

Ахмет ахай хатырыны къыдыра-къыдыра кене Ялта базарына келип тюше. Бакъса бир козю сокъур копек чапкъалап юре. Базардакилер бири-бирлерине:

— Бу сохур копек гъалиба Ахмет ахайныкъ хатырыны ашагъан, хорхып-пысып, анда-мында чапхалай,— деп кулюшелер.

Буны эшиткен Ахмет ахай шакъагъа шакъанен джевап бермек ичюн къолуна бир таякъ алып, о копекни къувып башлай. Копек озь саибининъ эвине чапып бара. Онынъ саиби исе акъайынынъ чайыргъа кеткенинден файдаланып, дигер бир сокъур акъайнен кейф чатып отура экен. Ахмет ахай «тохтап тур сени, кёр копек» деп багъырып кельгенини эшиткен сокъур «мусафир» эв саибисине дей:

— Чыкъып бакъса, ким экен о мени сёгип кельген адам!

Къадын азбаргъа чапып чыкъа ве:

— Не ичюн о къадар багъырасынъ?— деп сорай Ахмет ахайдан.

— Сен анавы, эвинъе кирьген сохургъа айт, менним хатырымнынъ парасыны тёлесин, ёхса бутюн алемге масхара этерим.

Къадын, сокъур адам хырсызлыкъ япкъан беллеп, аман эвге кире ве ойнашына айта:

— Деръал парасыны берип йибер, эгер бермесенъ сени шимди алем масхарасы этеджек.

Кейф чатмакъ ичюн ят азбаргъа келип кирген сокъур адам еринден турып, джебини къармалай, масхара олмамакъ ичюн Ахмет ахайгъа энъ яхшы хатырынынъ парасыны бере.

— Сен де акъайсынъ, мен де акъайым... Айды, савлукънен къал,— дей.

Ахмет ахай Ялта базарына барып, деллял къычырта:

— Ким де менim ельаях хатырымны тапса, оны тапхан адамгъа багъышларым!!!

Базардакилер Ахмет ахай хатырыны джойгъаныны анълайлар:

— Эй, Ахмет ахай! Джойылгъан хатырны, оны тапкъан адамгъа багъышлайджакъ олсанъ, оны къыдырмакътан не файда?— деп сорайлар.

— Мен эр кеске: хатырны хыдыргъангъа, оны тапхангъа ве тилини тыйып турмагъа бильгенге хуванч багъышламагъа истейим,— дей Ахмет ахай. Шу вакъыт базарнынъ бир четинде эки хырсызнынъ хатыр сатып тургъаныны абайлай. Оны озюнинъ хатыры олгъаныны таный ве чапып барып, къызылчыкъ таягъынен эски танышыны шыбалап башлай.

— Ах сени, шейтан, сен кене ананънен хавгъа эттинъми? Бабанънынъ джаныны агъырттынъмы? Харгъыш тийип, бир даа хатыргъа дёндинъми? Мына санъа, мына санъа! Ана-бабасынынъ сёзини динълемеген адамнынъ джезасы будыр! Мына санъа!— деп

хатырыны ура бере. Таякъ агъырсындан хатыр багъырып башлай, бу алны корип къоркъкъан эки хырсыз да хатырны ташлап, базардан къачып кете.

Ахмет ахай эвине къайтмакъ ичюн хатырына минип, кене ёлгъа чыкъа. Яйлягъа котерильген сонъ о токътай ве юрмеге истемей. Не къадар урмасын, о еринден къыбырдамай. Оны котеклей-котеклей безген Ахмет ахай хатырнынъ югенини йиберип, «хайда кетсенъ кетебер» дей. О яйля бою кете-кете Ахмет ахайнынъ огълу, бодене туткъан ерге, барып чыкъа.

— Ханда кетесинъ, баба,— деп сорай огълу.

— Мен хатырым истеген ерге кетем. Корьгенинъ киби о сенинъ янынъа кельмеге истей экен.

— Хыйметли бабам,— дей огълу,— базардан не кетиресинъ, эйбенъде не бар?

— Хартайгъанда эписини билирсинъ. Сачларынъ чалармаздан эвель хартаймахнынъ не кереги бар, бабамнынъ торуны?

— Яхшы, яхшы, о эйбеде не олса олсун, лякин оны не ичюн озюнъ котерип юресинъ. Хатырнынъ архасына хойсанъ олмаймы?

— Сен койлю огълу олгъанынъны шу даххада дуйдура хоясынъ, огълум. Мен озюм мингеним азлых эттими шу джанаваргъа, бир де эйбени де онынъ бойнуна асайыммы? Ёх, огълум, барсын о эйбенинъ агъырлыгъы манъа тюшсин.

Огълу хатырнынъ янына барып, бабасынынъ омузындаки эйбенинъ ичини къармалай, лякин бакъса не корьсин, онынъ ичи бом-бош, авадан башкъа бир шей ёкъ.

— Эй хартбабамнынъ огълу,— дей онъа,— эйбенъ чобан хавалы киби бом-бош экен. Эгер разы олсанъ, мен оны озюм тутхан боденелернен толдурыр эдим.

Бабасы разы ола, огълу туткъан боденелерини эйбеге толдура ве хатыргъа юклейджек ола, лякин бабасы разы олмай:

— Ёх, ёх, юклеме, бер манъа, сен озюнъ мин хатыргъа,— дей де, эйбени омузына урып, ёлгъа чыкъа, огълу исе хатыргъа минип, дос-догъру эвлерине кетелер. Оларнынъ артындан Озенбаш молласы етип келе ве дей:

— Вай, вай, вай! Огълу хатыр устюнде, бабасы исе джаяв-джалпы кете.

Огълу хатырдан тюше, бабасы мине. Молла даа бетер куле:

— Вай, вай, вай!!! Дев киби сагълам баба хатыргъа минген, огълу исе арттан джаяв келе!

Ахмет ахай хатыргъа огълуны да миндире. Олар яйлядан ашагъы кетеберелер.

— Бу хадар да таш юрекли адамлар оладыр даа! Экиси бирден бир хатыргъа юкленгенлер. Эй, бахтсыз айван. Оны бу хадар хыйнамах олурмы?!

Эм баба, эм де огъул хатырдан тюшелер, джаяв кетелер. Бираз кечкен сонъ молла дей:

— Бу айван дюньягъа хатыр олып кельди ве ойле де олып кетеджек. Не ичюн ондан файдаланмайджахсынъ. Эй, Ахмет ахай, алла ёлуна бир эйилик япмайсынъмы? Мени — алланынъ ердеки укюмдарыны шу хатыргъа миндирсенъ, баягъы севап хазаныр эдинъиз.

— Минсенъ минесинъ даа, барем Озенбашха баргъанджже хатыр устюнде отурып, бир хуран да чыхарсынъ,— дей Ахмет ахай.

Молла базардан алгъан янъы тёшегини хатырнынъ аркъасына тёшеп, онынъ устюне де озю мине. Бираз кеткен сонъ, Ахмет ахайгъа бир даа илишеджеги келе.

— Молла тюбюнде тёшек, тёшек, тюбюнде хатыр. Иншалла, тёшек мени хатырдан айырып тура. Мадам ки бойле экен, не ичюн бир хуран чыхмайым. Чыхарым, эм оны санъа багъышларым, Ахмет ахай,— дей ве къакъылдап куле.

— Тёшек устюнде молла, астында хатыр,— дей Ахмет ахай.— Яни бир тёшекнинъ устю я да асты не демек? Бир тёшекте эм молла, эм хатыр булуна демектир. Ойле олгъанда сизинъ аххынъызда ялынъыз бир шей тюшюнмек мумкюн, лякин айтмагъа олмай.

Огълу бабасына якъынджа келип: — Нени тюшюнмек мумкюн баба,— деп сорай.

Ахмет ахай:

— Мына бу огюмизде кеткенлерниңъ бири харгъыштан хатыргъа чевирильген айван олса, экинджиси адамгъа чевирильген хатырдыр, дей огълунынъ къулагъына.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ «ЯНЪЫ ЭВГЕ» КОЧЮВИ

Дагъда хырсызлар пейда олгъанлар. Олар койлерге невбетнен далып, тапкъан къыйметли шейлерини алып кете экенлер, энди невбет Озенбашкъа кельген, деген сёзлер даркъай. Озенбашлылар бу сувукъ хаберни эшиткенлеринен озь эвлерини къаравуллап башлайлар.

Гъарип Ахмет ахайнынъ исе, догърусыны айткъанда, сакъламагъа шейи де ёкъ экен. Лякин бунъа бакъмадан о апайынен акъыл танышып, ат башы киби бир килит ала да, къапусына тыш тарафтан асып къоя. Апай-акъай озь къапуларындан къатнамамакъ къарарына келелер: апайы ич бир ерге чыкъмайджакъ, Ахмет ахай исе бир йип тапып ялынъыз баджадан тюшип чыкъаджакъ ола. Ойле де япалар.

Бир кунь акъшам устю эвине якъын кельгенде, Ахмет ахай къапусы огюнде бир къач адамнынъ килитни бозаджакъ олып тургъаныны коре. Янындан кечип кетеяткъан бир ёлджудан сорай:

— Эй, хардаш, о адамлар не япаджах олалар?

— Олар кемане чалалар,— дей ёлджу.

— Эгер олар кемане чалсалар, мен не ичюн чалгъы сеси ишитмейим?— деп сорай Ахмет ахай.

— Онынъ сесини сен ярын ишитирсинъ,— деп ёлджу ёлуна девам эте.

Ябаний адамларгъа кедер бермемек ичюн Ахмет ахай айланып, эвнинъ дамына чыкъа, баджадан ичери кире. Апайыны уянтып, дей:

— Насылдыр адамлар бизим хапу огюнде кемане чалалар лякин онынъ сеси ярын ишитиледжек экен.

— А-а!! Демек хырсызлар энди бизим койге кельгенлер. Мына шимди бизим килитни бозып ичери киредженлер.

— Бизим эвден не тападжахлар олар?

— Эв олгъан сонъ бир шей умют этедирлер даа.

— Умют этселер эте берсинлер. Мен бу эвден куньдюз, ярых олгъанда бир шей тапып оламайым. Олар исе гедже, хараныхта кирип шей тападжах олалар. Бар да оларнынъ бу ишине шашма! Яваш ол, гъалиба киреяталар.

— Эбет-эбет, мен аях сеслери ишитем. Сен билесинъми мен не тюшюнем?

— Не тюшюнесинъ?

— Барсын олар кирсинлер, чалышсынлар, хыдырсынлар. Эгер барып да бир шей тапсалар, сонъ биз олардан оны тартып алырмыз, догърумы, Ахмет?

— Пек ахыллы лафлар айтасынъ, лякин мен олардан утанам.

— Не ичюн утанасынъ?

— Хырсызлар бутюн эвимизни астын-устюн этип ташлар эм бир шей тапып оламазлар. Ич бир шейимиз олмадыгъындан утанам.

— Догъру айтасынъ, ич бир шейсиз оларнынъ козюне корюнгендже сахланайых. Сандыхха киреиик. Бу ёхсуллых масхаралыгъындан хуртулурмыз.

Эм ойле де япалар. Сандыкъкъа кирип сакълаиалар.

Хырсызлар пармакъ уджунда яваштан эвге кирелер. Дёрт кошени козьден кечирелер. Лякин бир шей тапып оламайлар. Сонъ бакъсалар буюк бир сандыкъ тура. Оны котереджек олалар. Котерип оламайлар, пек агъыр. «Эвнинъ саиби не де тапкъан олса бутюнини мында сакълагъан» деп тюшюнелер. Зорнен олса да, сандыкъны алып кетелер.

Хырсызлар сандыкъны озьлерининъ дагъдаки къобаларына кетирип, оны бир чаре этип ачалар. Бакъсалар не корьсинлер? Къыйметли эшьялар ерине Озенбашлы Ахмет ахайны ве онынъ апайыны котерип кельгенлер. Бекленильмеген бу алдан хырсызлар шашмалап, не япаджакъларыны бильмейлер. Ахмет ахай исе къолуна сипирткисини алып, ашыкъмадан сандыкътан чыкъа, апайына да чыкъмагъа ярдым эте. Сонъ шойле дей:

— Азиз ве урьметли аммаллар, мен, дагъдаки бу кениш одагъа кочюргенинъиз ве эски эвимизден, бир хатре олар сипирткимизни де унутмагъанынъыз ичюн, сизден гъает мемнюним, чох сагъ олунъыз. Энди исе эпинъизнинъ чыхып кетменъизни, бу эвнинъ пусюрликлерини сипирип ташламагъа кедер этмеменъизни риджа этем.

Хырсызлар неге огърагъанларыны бильмейип, бири-бирлерине бакъып, чыкъып кетелер.

АХМЕТ АХАЙ — ОЗЕНБАШ МОЛЛАСЫ

Озенбашнынъ имамы оле. Онынъ ерине башкъа койнинъ молласыны сайлайджакъ олалар. Лякин Ахмет ахай да моллалыкъ япмагъа истек бильдире. Койнинъ къартлары топланып, ондан сорайлар:

— Хана сен юрегинъден чыхарып айтчы, аллагъа инанасынъмы, ёхмы?

Ахмет ахай джевап бере:

— Меним эвимде отьмегим, этим, уным олса, оджагъым янса, янтых пиширильсе аллагъа дуа этер эдим. Лякин меним отьмегим насылдыр бир чёльде олса, этим дагъда олса оджагъым да янмаса, мен эр вахыт эвимде олмагъан шейни тюшюнем, аллагъа дуа этмеге вахытым халмай.

Къартлар тюшюне-тюшюне кене кимни сайлайджакъларыны бильмейлер. Лячаре бир векиль айыралар, векиль исе башкъа койден чагъырылгъан моллагъа ве Ахмет ахайгъа шойле дей:

— Эр биринъиз «огюз» сёзюни язынъыз, сонъ биз бахармыз — ким яхшы, догъру язгъаныны окъумыш олгъан-олмагъанынъызны ондан анъларымыз.

Молла къыйналмайып араб арфлеринен «огюз» деп яза. Ахмет ахай исе кягъыткъа огюзнинъ ресимини сыза. Векиль кягъытны баягъы вакъыт дикъкъатнен козьден кечирген сонъ шойле дей:

— Эльбетте, бизим Ахмет ахайнынъ язысы зияде анълашыла: дёрт аягъы, эки бойнузы, башы ве къуйругъы бар. Лякин анавы молланынъ язгъаныны окъумакънынъ чареси ёкъ. Огюз деп яздымы, я да башкъа шей яздымы, алла бильсин.

Войлеликнен, Ахмет ахайны Озенбаш молласы этип сайлайлар. О исе шу саат минберге чыкъып нуткъ айта:

— Джемаат, динъленъиз ве билинъиз, шимди сизге молланъыз не айтаджах.

Бутюн джемаат янъы имамнынъ не айтаджагъыны бильмек ичюн нефес алмай динълеп тура.

— Я сиз меним не айтаджагъымны билесинъизми? — деп сорай Ахмет ахай.

— Биз хайдан билейик сенинъ не айтаджагъынъны.

— Эгер бильмесенъиз, мен агъызымны биле ачмам, сизге бир шей айтмам.

Джемаат Ахмет ахайнынъ не айтаджагъынен меракълана, чюнки о бир заман ярамай шей айтмай...

— Эфенди,— дейлер онъа,— биз сенинъ не айтаджагъынъны билемиз.

— Эгер бильсенъиз пек яхшы, оны сизге айтмагъа аджет ёх.

— Эй, Ахмет ахай,— дей джемаатнынъ бир къысымы,— биз билемиз, лякин башхаларына айтсанъыз.

— Айса, бильгенлер бильмегенлерге айтып анълатсынлар,— дей Ахмет ахай.

* * *

Ахмет ахай молла олгъан сонъ энди онъа куньде беш кере джамиге бармакъ, адамларгъа намаз къылдырмакъ керек ола. Куньлерни къарыштырмамакъ ве байрамларны кунь эвельден бильмек ичюн янъы молла бир бардакъ тапа да, янъы ай корюнгенинен онъа бир таш ташлай. Экинджи куню бир таш даа, учюнджи куню бир даа... Бу ташчыкъларны сайып, о айнынъ не вакъыт башлангъаныны ве не вакъыт битеджегини бильмек истей.

Ахмет ахайнынъ Эюп адлы огълу, бабасы джамиге кеткенде, бардакътаки ташчыкъларны алып ойнай, ерине къояджакъта исе, бабама ярдым олур деп, оларнынъ янына бир къач дане даа къоша.

Куньлернинъ биринде Ахмет ахай ташчыкъларны сайып бакъа. Бакъса энди онъа джамиге бармакъ керек дегиль. Чюнки о янъы ай башлангъандан биткендже йигирми секиз кунь джамиге бармакъ керек, лякин бардакъта къыркъ учь таш топлангъан. Мен энди джамиге он беш кунь зияде баргъаным, деп джамиге бармай.

Муэззин энди чокътан эзан окъуй. Джемаат молланы беклей, лякин Ахмет ахай корюнмей.

— Хайыр ола, бар да бах,— деп муэззинни ёллайлар. О келип Ахмет ахайдан сорай:

— Джемаат сени джамиде беклей. Сен исе мында отурасынъ. Не ичюн джамиге бармайсынъ? Молласыз намаз охулырмы?

— Я молла бир айда джамиге йигирми секиз куньден зияде бармагъа борджлумы? Бугунь айнынъ хачы олгъанындан сенинъ хаберинъ бармы?

— Буны сен бильмек керексинъ, молла,— дей муэззин.

— Айса мына мен санъа айтам. Бугунь айнынъ отуз едиси.

Муэззин шаша:

— Сен не айтасынъ шу? Айнынъ отуз едиси олурмы?

— Дюньяда эр шей ола. Эгер сен меним бардагъымдаки ташчыхларгъа инанаджак олсанъ, санъа гизлиден догърусыны айтайым, бугунь айнынъ хырх учюдир.

— Сен о ташчыхларгъа бахсанъ нелер демезсинъ.

Ахмет ахай чыр-чыплакъ аякъларыны чарыкъларына сокъуп, муэззиннен берабер джамиге кете. Озенбаш озени янындан кечкенде исе аякъларындаки чарыкъларыны чыкъарып, абдест алып башлай. Абдест алып битирген сонъ, энди киейим деп бакъса, не корьсин чарыкълары ёкъ. Сув акъызып кеткен. Ахмет ахай джамиге ашыкъкъанындан чарыкъларыны къыдырып сув акъынтысы бойлап дегиль де, акъынтыгъа къаршы кете. Койнинъ ортасына келип чыкъа. Чарыкъларыны тапып оламай.

— Эй, алла! Меним джамиге ашыхханым санъа керек олмаса, манъа да керекмей. Эгер сен кучюк бир муджизе япып, меним чарыхларымны ахынтыгъа харшы юрсетмеге истемесенъ, мен де озь ахынтыма харшы — аяхларымнынъ джамиге тараф кетмелерини истемейим,— дей. Ахмет ахай ачувнен.

* * *

Бир кунь янъы молла джами янына келип бакъса, таякъларына таянгъан къартлар башларыны ашагъы эгип тюшюнджеге далгъанлар.

— Джемаат, не тюшюнесинъиз я, бильмек мумкюнми?— деп сорай Ахмет ахай джиддий бир сеснен.

Къартларнынъ бири башыны котерип, урьметнен Ахмет ахайгъа меселени анълата:

— Я сен озюнъ бильмейсинъми? Урумлар падишасынынъ ферманынен бизим джаминиинъ тёпесине тез куньде кильсе чанъыны асаджах экенлер. Мына бу себептен биз агъыр хасеветке далдых.

Ахмет ахай да къартларнен берабер отурып, тюшюнмеге башлай. Бираз вакъыт кечкен сонъ бирден еринден атылып тура да, шахылдап-шахылдап куле. Къартлар тап сескенелер.

— Эй шашхын, сен не ичюн бизим хайгъымызны кулькюнен мысхыллайсынъ,— деп моллагъа ачувланалар ве таяхларыны котерип оны ураджакъ олалар.

— Тохтанъыз, тохтанъыз,— дей Ахмет ахай, озюни кулькюден зорнен тыйып,— мен сизге не ичюн кульгенимнинъ себебини айтайым. Таяхларынъызны ерлерине хойынъыз.

Къартлар таякъларыны ашагъы тюшюрип, Ахмет ахайнынъ агъызына бакъып къалалар.

— Меним урьметли койдешлерим,— дей Ахмет ахай,— урумлар падишасынынъ хувети аздыр. О озь иманыны мында чох тутып оламаз. Бундан да башха, бизге келип чыххандже онынъ ачувы савушыр. Лякин шуны бильмиш олунъыз ки, оларнынъ адетлерининъ базылары гузель. Оларнынъ оразасында куньдюз де ашамах мумкюн экен. Бизде исе ялынъыз гедже ашала. Биз оларнынъ бу яхшы адетлерини хабул этермиз ве сагълыгъымыз даа яхшы олур. Шаш-

хын мен дегиль, бу яхшы адетлерни анъламагъан адамлардыр. Янмах-куймек керекмей. Бойле ферманны башларымызны ерге саркъытып дегиль де, юксек котерип, холларымызны ачып: «Барсын шай олсун, барсын шай олсун!» деп хычыра-хычыра хабул этмек керекмиз.

Къартлар бирден Ахмет ахайнынъ устюне атылалар.

— Ой сенинъ шу тоймаз хурсагъынъ патласын, кяфир огълу кяфир! Кет мындан, бизге сенинъ киби молла керекмей! Ислям динини ахаретлеген адамгъа бизим арамызда ер ёхтыр!

— Чох сагъ олунъыз,— дей Ахмет ахай,— мен озюм де башха бир иш хыдыраджах олып юре эдим.

Ахмет ахай моллалыкъ джюббесини чыкъарып ташлай, озюнинъкини кие ве Озенбаштан чыкъып кете.

БИР КОРЬГЕНДЕ ТАНЫЙЫМ

Бир сеятчы дагъда юргенде бир арыкъкъа расткеле. Арыкъны сычрап кечеджек ола, лякин сувгъа тая чызмаларына сув тола. О чылгъавларыны къурутмакъ ичюн чызмаларыны чыкъарып терекнинъ пытагъына асып къоя ве озю шу орталыкъны козьден кечирмеге кете. Бир Озенбашлы ормандан къайткъанда о чызмаларны коре ве озь-озюне «бу эки худжур шей де не экен» деп меракълана. О якъ-бу якъкъа бакъа, бир кимсе корюнмей. Чызмаларны ала да Озенбашкъа келе. Адамлар топланалар. Лякин ич бири бунынъ не олгъаныны айтып оламай. Чюнки бу вакъыткъадже чарыкъ кийип кельген озенбашлылар чызманы биринджи кере корелер. Чокъ сейир этелер: бири сув савуты, десе, экинджиси мейва сепетидир, дей. Учюнджиси исе, бу тузлы себзе ичюн япылгъан махсус

йымшакъ чёльмектир, дей. Яшлар исе, кийик айванларны тутмагъа яхшы къапкъан экен, деп фысылдашалар.

Чызмаларны кетирген адам мындакилернинъ ич бирининъ айткъанынен разы олмай. Озенбашта энъ акъыллы ве зекяветли сайылгъан Ахмет ахайгъа барып сорамагъа кьарар бере. Оны къыдырып тапа ве сорай:

— Эй урьметли оджам, сиз мына бу шейлернинъ не олгъаныны айтып оламазсынъызмы? Мен оларны дагъдан таптым. Эгер кийик айванларнынъ несилинден олгъан олсалар, не ичюн мени тишлемегенлерине шашам. Эгер демирджининъ корюги олса, не ичюн оларнынъ ичинден атеш чыхмай?

Ахмет ахай чокъ тюшюнмей, шу саат джевап бере.

— Бунынъ не олгъаныны бильмеге еди дегиль, бир баш да етерликтир. Сен оларнынъ меним балталарымнынъ хапы олгъаныны бильмединъ зар? Хайдан таптынъ?

— Дагъ, эмен терегининъ тюбюнден.

— Ан-на, мен де оларны анда джойгъан эдим. Сагъ ол, достым. Мен бу эйилигинъни бир вахыт унутмам.

Ахмет ахай чызмаларны алып эвине кире.

Экинджи куню анавы адам бакъса не корьсин, Ахмет ахай тюневинки балта къапларыны аягъына кийип юре. Ахмет ахайны токътатып ондан сорай:

— Сен буны балта хапы деген эдинъ де, не ичюн энди аяхларынъа сохуп юресинъ?

— Санъа эпбир дегильми?— дей Ахмет ахай,—бу хаплар менимки олгъан сонъ оларны истестем балталарыма, истесем аяхларыма кийсетирим. Дагъгъа одун кесмеге барсам, балтама хап ола, балтам тохалланмай, башха ерге баргъанда исе аяхларыма хап ола.

Оларны кийсем, аяхларым раатлана, чапа-чапа кетем.

— Эр алда сен мени алдаттынъ гъалиба, Ахмет ахай, бу шейлерни сен де биринджи кере корьгенге ошайсынъ?

— Мен керекли шейни бир корьгенде таныйым — дей Ахмет ахай.

МАЛ САИБИНЕ ОШАМАСА, АРАМ ОЛЕР

Къурбан байрамында эр кес къурбан чалмагъа тырыша. Шу куннинъ акъшамында Ахмет ахай Озенбаш имамына айта:

— Хурбан чалынгъан юз отуз хойдан сен халхнынъ юз отуз терисини топлап алдынъ. Учь куньлик мубарек байрамымыз кечкендже о терилер менде турсын, мен оларны алланынъ озю киби сахларым.

— Афферим, санъа. Ахмет, алла ёлуна япаджах бу алидженап ишинъни мен ич бир вахыт унутмам,— дей имам ве разы ола.

Бу имам да дигер имамлар киби башкъаларыны чалыштырмагъа пек авес экен. Шунынъ ичюн Ахмет ахайнынъ терлеп-пишип терилерни ташыгъаныны корип гъает къувана.

Ахмет ахай юз отуз терининъ эписини озь эвининъ магъазына ташып, бири-бири устюне тизип къоя. Бойле шейге эр вакъыт мукъайт олгъан имам исе магъазнынъ къапусына балабан учь килит аса. Лякин магъазнынъ пенджересининъ къырыкъ олгъанын абайламай.

Экинджи куню Ахмет ахай къырыкъ пенджереден ичери кире, ягълы терилерден учь данесини парчакесек этип ташлай. Къалгъанларыны алып башкъа ерге сакълай. Сонъ имамнынъ азбарына бара, онынъ

копегини чезип, озь эвине кетире ве пенджереден магъазгъа тюшюре...

Къурбан байрамы кечкен сонъ имам эфенди буюк бир арабанен Ахмет ахайнынъ эвине келип тюше. Юз отуз терини юклеп, Багъчасарай базарына алып кетеджек ола. Учь килитни ачып, магъазгъа кире. Бакъса не корьсин, озю килитлеп кеткен магъаз бом-бош. Имам шаша, чырайы деньише. Ахмет ахайнынъ устюне атыла:

— «Байрам биткендже сенинъ терилеринъи алланынъ озю киби сахларым», деп айтхан эдинъ де! Не ичюн сахламадынъ? Эгер сахлагъан олсанъ, не ичюн терилер корюнмей? Ёхса, сен энди намуссыз бир адам олдынъмы?

Ахмет ахай имамгъа шойле джеваплана:

— Мен эвель де намуслы эдим, шимди даа да намуслым. «Лякин мал сабусына ошамаса арам олер», дегенлери пек догъру экен. Сенинъ сасых копегинъ, бесе-белли айнеджиликни сенден огренген, бизим Озенбаш копеклери арасында о да имам олгъан гъалиба. Сен озь байрамынъны отькерген арада, копегинъ де озь байрамыны мында кечиргенге ошай.

Ахмет ахай имамгъа копекни ве парча-кесек олгъан терилерни косьтере. Имам тери къалымтыларыны озь козюнен корьген сонъ Ахмет ахайнынъ айткъанларына инана.

Ахмет ахай исе бу терилерни озь санблерине даркъатып чыкъа.

БИР ЧУВАЛ ДЖЕВИЗ

Куньлернинъ биринде Ахмет ахайнен Озенбаш молласына биревнинъ чайырындаки джевиз тереги тюбюнде геджелемек сырасы тюше. Гедже сыджакъ. Молланынъ бутюн гедже сандыракълап, уфулдап, ху-

рулдап чыкъкъанына бакъмадан, олар яхшы юкълайлар. Саба турып бакъсалар, ельден пек чокъ джевиз тёкюльген.

Биревнинъ джевизини алмакъны Ахмет ахай акъылына биле кетирмей. Лякин молла, озюнинъ теке сакъалыны сыйпай-сыйпай, чешит тюрлю хыянетликлер тюшюне.

— Сен насыл беллейсинъ, бу джевизнинъ сабусы бармы, экен?

— Эльбетте бар, дей Ахмет ахай.— Чюнки джевиз этрафы хоралангъан чайыр ичинде.

— Мен де шай тюшюнем, лякин мени не раатсызлай билесинъми, Ахмет ахай? Башынъны котер де тёпеге бах, сен сабусы олгъан терекни коресинъ, догърумы, лякин онын пытахларындаки джевизлер...

— Ёх, ёх эфенди терекнинъ сабусы олгъан сонъ, о пытахлардаки джевизлернинъ де сабусы бар.

— Эльбет, эльбет, мен де шай тюшюнем, мегер терекнинъ сабусы бар, демек джевизлернинъ де сабусы бар. Мубарек хуранда да биревнинъ малына хыянетлик япмах джинаеттир, гунахтыр, дениле. Лякин меселе шунда ки, энди сен бир сание ерге бах, не коресинъ?

— Ель тёккен джевизлерни корем,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Козюнъден айланайым, пек догъру айтасынъ. Биз алланынъ эмирине бу терек тюбюне кельдик. Адамлар тарафындан, джевиз, деп адландырылгъан бу берекетни ель алланынъ эмирине ерге тёкти. Бу джевизлер озь пытагъындан эбедий айырылдылар, бир даа хайтып терекке чыхмайджахларына мен эминим. Шойле экен, демек алланынъ эмирине олар бизимдир.

Ахмет ахай къолунда къуран тутып, бинъ дереден сув кетирген бу молланен чокъ иддалашып турмакъ-

нынъ файдаси олмагъаныны анълай ве онынъ айткъанынен разы ола.

— Демек сайгъылы ёлдашым, ишанчлы хызметчим, сен меним айтханларыма разысынъ, шойлеми? Шу даххадан башлап, бу тёкюльген джевизлер бизимдир. Лякин биз эки адаммыз. Оны насыл болюштирип алырмыз?

— Насыл олур эди, джыяр, болер алырмыз даа.

— Пек догъру айтасынъ, Ахмет ахай. Биз ойле де япармыз. Джумерт алланынъ эмиринен ель тёккен бу джевизлерни намуслы адамлар киби болюштирип алайыхмы, ёхса алланынъ истегине коре болюштирип алайыхмы?

Ахмет ахай тюшюне: «истер ташны башха ур, истер башны ташха ур — экиси де бир».

— Сен, эфенди, алланынъ хызметчиси сайыласынъ. Мен исе сенинъ хызметчинъим. Кель шу джевизлерни алланынъ истегине коре болюшип алайых.

Бундан сонъ молла Ахмет ахайнынъ ярдымынен джевизлерни джыйып ала, озюнинъ буюк чувалына толдура ве дей:

— Буларнынъ бутюни манъа. Санъа исе мына бу.

Молла япракълар тюбюнден къыдырып бир джевиз тапа ве оны Ахмет ахайгъа бере.

— Ал, ал, огълум, бу алланынъ истегинен санъа айырылгъан пайдыр.

Ахмет ахай молланынъ ачкозълюгини бильсе де, ондан бойле пайны беклемеген экен. Алланынъ бутюн эмирлерини ерине кетириджи моллагъа элемнен:

— Бу сенинъдже алланынъ истегими — дей.

— Эльбет, огълум, эльбет. Сен бу дюньянынъ ишине бир диххат эт де, алланынъ ер юзюндеки тахсима-

тына шашма бахайым. Биревге о эр шейни бере, биревге исе ич бир шей бермей, биревге ахыл, бахт, байлых бере, биревге исе... Сен манъа инан, Ахмет ахай, мен де тыпхы алла киби тахсим эттим. Озюме чох алдым, санъа бир дане бердим. Бунъа джанынъ агъырмасын. Озюнъ тюшюн бах. Мен алланынъ хызметчисим. О меним ичюн аким. Бах сен онъа, менимнен насыл болюшти. Озюне бутюн кокни ве айны алды, манъа исе бир эвимнен джамини берди. Сени де манъа хызметчи япты. Бунъа да шукюр алладан сорасанъ чох сора, лякин азына да разы ол. Эгер о манъа айны берген олса, о мен отургъан джамиге сыгъар эдими? Ёх, эльбетте, менде ай ичюн ер ёх, сенде исе джевизни хоймагъа ер ёх. Атта янынъда бир чувалынъ биле ёх. Джеблеринъ де дельме-тешик. Демек алланынъ истеги догъру олып чыха. Манъа бутюн бир чувал джевиз берди, сен фухареге исе меним холумдан бир джевиз берди.

Ахмет ахай дей:

— Риджа этем, ялварам, эфенди, эгер мумкюн олса, джевизлерни алланынъ истегине коре дегиль де, адамлар киби болюштиринъиз, бу бир джевиз меним бир тишимнинъ оюгъында джойылып кетер.

— Насыл адам киби болюштирейим,— деп сорай молла.

— Ич олмагъанда озюнъиз истегенинъиз киби болюштиринъиз.

— Озюмнинъ истегим кибими?— дей молла ве Ахмет ахайнынъ къолундаки бир джевизни де чекип ала:

— Мына, бу меним истегеним киби болюштирмектир. Мен алладан огренген киби, сен де менден огрен, чюнки мен алланынъ хызметчисим, сен меним хызметчимсинъ. Меним чувалымда олгъан шей менимкидир — бу ахта энди лаф ёх. Сен терекке бах, анда джевиз чох. Терекке чых да, джевизлерни тёкмеге ты-

рыш, пытахларны силькит. Аллагъа косьтерген бу хызметинъ ичюн тёкюльген джевизлернинъ ярыеыны санъа беририм.

Ахмет ахай бираз тюшюнген сонъ дей:

— Бу терекке чыхар эдим, амма, хорхам, сынар кетер, мен йыхылыр олерим.

— Сен не айтасынъ шу, бойле халын ве демир киби хатты терек не ичюн сени котермесин? Чых, огълум, чых, хорхма.

— Ёх, эфенди, мен бу терекке чыхмам.

— Сен ойле арых ве енгильсинъ, кене хорхасынъ. Мына мен семиз ве сенден баягъы агъырым. Эгер чыхсам мени де котерир.

— Сен чыхсанъ да терек котерип оламаз, сынар, юварланыр тюшерсинъ.

— Ёх, сынмаз.

— Сынар дейим, инанмасанъ чых да бах. Мен таягъымнен дохуз кере урсам сен йыхылырсынъ.

— Я йыхылмасам?

— Эгер йыхылмасанъ, ольгендже санъа хул олып хызмет этмеге сёз берем.

Эр вахыт озюнинъ байлыгъыны арттырмагъа тюшюнген эфенди шу саат Ахмет ахайнынъ ярдымынен терекке чыкъа да:

— Башла, дей.

— Бир, эки, учь, дёрт, беш, алты, еди...

— Ур, ур, неге тохтадынъ, хорхтынъмы!— деп багъыра молла.— Ур, дохузынджы кере, сонъ меним эбедий хулум олурсынъ. Ха-ха-ха! Не ичюн урмайсынъ? Ур...

— Ашыхмагъа не бар,— дей Ахмет ахай.— Дохузынджы кере не вахыт истесем о вахыт урарым.

Ахмет ахай бу сёзлерни айтып битирир-битирмез шу чайырнынъ саиби келе. Бакъса, ят кишилер: бири терекнинъ устюнде, экинджиси тюбюнде.

— Сизлер мында не япасынъыз?— деп сорай.

Терекке минген молла къоркъанындан сес-солукъ чыкъармай, Ахмет ахай исе джевап бере:

— Озюнъ корьмейсинъ зар, терек устюнде бир бульбуль тура.

— Бульбуль дейсинъми? Я о бу терек тёпесинде не япа?

— Бульбуль терек тёпесинде не япа биле, йырлай эльбетте.

Ахмет ахай терек устюндеки моллагъа бакъып:

— Эй, бульбульчик, бир йырлачы шорбаджы эшитсин!

Молла, бу масхаралыкътан къуртулмакъ ичюн озюнинъ эчки сесинен йырламагъа башлай. Чайырнынъ саиби кулюп йибере:

— Бульбуль де шойле йырлаймы?— деп сорай.

— Э, шорбаджы, бу мухаддес бульбуль, башхаджа йырлап оламай.

— А-а, шойлеми, демек о озюнинъ ханатларынен учуп келип, бу терекке хонды, я сен ханатсыз адам, мында не япасынъ?

— Менми? Мен сенинъ чайырынъа не ичюн киргенимни айтмагъа утанам.

— Япмагъа утанмайсынъ, айтмагъа утанасынъмы?!

— Сенинъ чайырынъа киргенимнинъ себеби... насыл анълатсам экен, манъа пек керек эди... чюнки ачых ерде мумкюн дегиль эди...

— Анъладым, анъладым, я сен о шей ичюн меним чайырыма киргенинъни ненен исбат эте билесинъ?

— Ахмет ахай терекке якъын бир ерде бир оба сыгъыр кубресини косьтере.

— Я бу сыгъыр кубреси де?— дей шорбаджы.

— Хыйметли шорбаджы, сен коктен энген киби ойле бир бекленильмегенде кельдинъ ки, мен инсан ахыллы даа бир шей япып етиштиралмадым.

Айнынъ он дёртюми, он бешими экен. Гедже сют киби бем-беяз. Балалар къуваншып сакъланчыкъ ойнагъан шу гедже не ола, не олмай, бирден ай гъайып ола. Коктеки айнынъ джойылывы койдекилерни раатсызлай. Бу анълашылмаз вакъианынъ себебини бильмек ичюн олар Ахмет ахайгъа кетелер. Оны бирден къоркъутмамакъ ичюн лафны догърудан-догъру айдан дегиль де, башкъа шейден башлайлар:

— Сен, Ахмет ахай, эгер ярын хар ягъар десенъ, мытлах хар ягъар. Эгер ягъмур ягъар десенъ, эльбет ягъмур ягъар. Узун лафнынъ хысхасы сен кокни яхшы анълайсынъ. Мына бу себептен биз сенден бир шейни, яни бизим ичюн энъ муим кунешни, ёхса аймы, шуны сорамах ичюн кельдик.

Ахмет ахай бойле суаль бериледжегини эвельден бильген адам киби, аслы тюшюнип де отурмай.

— Бизим ичюн энъ муими айдыр, эбет,— деп джевап бере.

— Я не ичюн?

— Не ичюн десенъиз, мен айтайым, сиз динълеенъиз: кунеш куньдюз ярых бере. Амма ай гедже хараныхта чыха да, этрафны ярыхлата. О олмагъанда, хараныхта бар да, бир шейни тап бахайым. Анъладынъызмы?

— Анъладых, Ахмет ахай, анъладых, лякин меселе шунда ки, биз сенинъ джанынъны агъыртмагъа меджбурмыз. Кокте бизим айымыз корюнмей. Хайдадыр гъайып олгъан.

— Не айтасыз шу?!

Ахмет ахай аман еринден турып, азбаргъа чыкъа, айны араштыра, лякин ич бер ерде оны корьмей. Деръал таягъыны къолуна алып, бар сесинен къычыра.

— Не бахып отурасынъыз. Оны хыдырмах керек. Ойле буюк чырахсыз насыл яшайджамыз?!

— Биз де шай деп тюшюнген эдик,— дейлер койлюлер къасеветке далып.

— Бельки, догърап йылдыз япмакъ ичюн, оны алла алгъандыр?— дей Ахмет ахай ве бираз тюшюнген сонъ,— тохтанъ, тохтанъ, мен ахшам айнынъ кучюк-кучюк зерречиклерге болюнип тереклернинъ япрахларына сепильгенини корьдим,— дей.— Анда да пахыл киби, тавухлар тура эдилер. Бельки айнынъ бу зерречиклерини о тавухлар ашагъандырлар?!

Койлюлер фенерлерини якъалар, тереклерни ярыкъландыралар ве тавукълар арасында алтын тюс, сап-сары бир хоразны корелер.

Ахмет ахай дей:

— Энди эр шей анълашылды. Бу хораз айнынъ зерречиклерини ашагъаны ичюн бойле алтын тюске чевирильген.

— Энди биз не япайых,— деп сорайлар Ахмет ахайдан.

— Хоразны деръал соймах ве онынъ ичинден айны хуртарып алмах керек,— деп эмир эте Ахмет ахай.

Шу саат хоразны соялар, къурсагъыны яралар, лякин онынъ ичинден айны тапып оламайлар. Бунъа бакъмадан олар Ахмет ахайгъа ачувланмайлар, аксине, тавукъ шорбасы пиширип, оны сыйлайлар. Бундан сонъ Ахмет ахай даа пек къувана, тавукъ шорбасыны ашагъан сонъ атына минип, озенбашлыларнен берабер айны къыдырмагъа кете.

Ёлда Ахмет ахайнынъ аты кишней. Ахмет ахай оны сувармакъ ичюн озенге алып бара. Бу вакъытта исе ай булутлар арасындан чыкъып, онынъ акси сувда корюне. Адамлар шамата котерелер:

— Бахсанъ, бахсанъ, бизим айымыз сувгъа батхан, сувнынъ тюбюнде биле озь адамларына ярых эт-

мек ичюн тырыша. О ёлуны шашыргъан ве эвине барып чыхалмагъан. Эгер бойле оладжах олса, о бутюнлей Озенбаштан чыхып кетмеси мумкюн. Бахып турмагъа вахыт ёх. Келинъиз, оны сув тюбюнден чыхарып, озюнынъ ерине — кокке озгъарайых!

Шу арада Ахмет ахайнынъ аты сув ичмек ичюн озенге эгиле ве сувны чайкъата. Ай кене корюнмей, аты сув ичип тойгъандже о кене булутлар арасына кире.

Ахмет ахай ачувланып, атыны ура.

— Бу, арам айван айны юткъан, ханы тюкюр, айны чыхар дейим, санъа! Огъурсыз!

Котек ашагъанда аты кене кишней шу арада ай кене булутлар арасындан чыкъа ве сувда корюне. Ахмет ахай дей:

— Мына бу башха меселе. Сенинъ ахмах экенинъни биле эдим, лякин бу хадар ачкозь олгъанынъдан хаберим ёх эди.

Ахмет ахай озь атындан тюшмей. Адамларгъа айтып бир йип кетирте, онъа бир ыргъакъ багълай. Сонъ оны сувгъа ташлай да озю атнынъ устюнде яхшы ерлешип отура, эр кеснинъ бирден чекмесини эмир эте.

— Бир, эки, чектик!

— Бир, эки, котердик!!!

Озенбашлылар бутюн къуветлерини топлап, бирден йипни чекелер. Чекелер амма, бир шейге илинмеген ыргъакъ атылып чыкъкъан арада озьлери де сыртлары устюне йыкъылалар. Оларнынъ козьлери кокке тюше ве шу саат айны корелер. Къувангъанларындан Ахмет ахайны эллери устюнде котерип алып кетелер.

— Мына бу керчектен де тааджиплениледжек шей. Олар бир чекмекнен сув тюбюндеки айны кокке чыкъарып къойдылар,— дей Ахмет ахай.

БАЛЧОКЪРАКЪ

Бир кунь Ахмет ахайнынъ къадыны озь акъайындан сорай:

— Не ичюн сен эр вакъыт Бойкагъа кеткенде хасеветли корюнесинъ андан хайтханда исе хуванып келесинъ? Шу юксек дагъда сени не хувандыра?

— Билесинъми не?— дей Ахмет ахай озь апайына,— Бойкада аювлар чох, олар бири-бирлеринен ойнашалар. Иште оларнынъ ойнашханларыны корип, мен де хуванам.

— Сен не айтасынъ шу, Ахмет, санки Хрымда аюв ола?

— Хайда бал олса, анда аювлар да ола.

— Я дагъда бал бармы ёхса?

— Сен буны да бильмейсинъми, эбет бар. Бизим Бойкада бал чох.

— Айтмаса шуны, асыл оладжах шейми о?

— Мен сени ич алдаттыммы?

— Айды шу, сенинъ яланларынъ да манъа керчек олып корюне. Сен бир даа кеткенде мени дагъгъа алып бар. Сен айтхан шу бал чохрахларыны озь козюмнен корейим.

Экинджи куню сабасы Ахмет ахай къадыныны уянта ве онъа шойле дей:

— Сабалых эвде бир шей ашамамыз. Янымызгъа чохча отьмекнен туз алсах етер.

— Туз да не керек? Балгъа туз сепип ашалмай да?

— Биз балчохрахха кеткенде чох аювларгъа расткелирмиз. Оларны тузнен сыйламасах бизни балгъа яхын хоймазлар.

Ахмет ахайнынъ къадыны отьмекнен тузны явлыкъкъа сарып ала ве акъайынен берабер Бойкагъа кете. Ёл айланчыкъ, эп тёпеге котериле бермек къыйын олгъанындан пек болдура. Дагънынъ энъ тёпесине

чыкъкъанда исе болдурып, башы айлана, къулакълары шувулдай. Онъа аювларнынъ сеси эшитильген киби келе. Бираз раатланаджакъ олып отура, лякин юкълап къала. Ахмет ахай бу арада терек пытакъларыны кесип къавал ясай.

Чалышкъанда ве юкълагъанда вакъыт тез кече. Ахмет ахайнынъ къадыны уянгъанынен пек ач олгъаныны дуя, ериндеи турып акъайына дей:

— Пек ач олдым, отьмекнен бал олса да, ашасанъ.

— Сенинъ истегенинъни ерине кетирмектен де холай иш ёх,— дей Ахмет ахай.— Юр чохрах башына, отьмекнен бал ашармыз.

Ахмет ахай къадыныны, ер астындан чыкъкъан, козь яшы киби темиз, салкъын дагъ чокърагъына алып келе.

— Мына балчохрах. Бир топач отьмек ал да, онъа туз сеп ве шу аххан бал сувгъа батырып ашайбер.

Ахмет ахайнынъ къадыны отьмекке туз сепип, агъызына къапа да артындан салкъын сув ича. Бакъса эм керчектен де бу дагъ сувунда бал дамы олгъан киби дуюла. Ашап тойгъан сонъ, Ахмет ахай дагъ тёпесине чыкъып, озю ясагъан къавалны ойле чала ки, козюнъ корьсин.

Буны корьген Ахмет ахайнынъ къадыны не ичюн акъайы Бойкадан эр вакъыт шенъ къайткъаныны анълай.

ИНАТЛЫКЪ

Кок гудюрдей. Йылдырымдан булутлар парчалана. Озенбаш озени толып таша. Сув ташкъыны чокъ шейлерни акъызып кете.

Сель биткен сонъ Ахмет ахай азбаргъа чыкъа. Бакъса аты ёкъ. Бутюн этрафны козьден кечире, сув

баскъан. Атны да дагъдан акъып тюшкен сув алып кеткендир, деп тюшюне ве чарыкъларыны чыкъара, штанынынъ балакъларыны тирей, ыргъагъыны алып юкъарыгъа, Кучюк Озенбаш тарафкъа кете.

— Эй, Ахмет ахай, эгер сен атынъны сувдан хыдырсанъ, не ичюн сув аххан тарафкъа дегиль де, юхарыгъа кетесинъ? — деп сорайлар.

Ахмет ахай джевап бере:

— Манъа ахыл огретменъ, не япханымны озюм яхшы билем.

— Яхшы билесинъ атынъны Кучюк Озенбаштан дегиль де, Татар Османдан хыдырмах керексинъ, сув оны анда ахызып кете биле.

— Мен атымнынъ табиатыны яхшы билем, онъа не десенъ о терсини япа. Ойле олгъан сонъ, мытлах Кучюк Озенбашха догъру аххандыр,— дей де ыргъагъыны айландыра-айландыра озен башлангъан тарафкъа кете. Эм барып бакъса, дегени киби аты сюйрю ташларгъа сарылгъан, санбини беклей экен. Ахмет ахай атыны ыргъагъынен чекип ала да онъа бакъып:

— Озенбашта эки инат айван олса, онынъ бириси сенсинъ — дей. Бираз юрген сонъ артына чевирилип бакъа да.— Ёх, молла сенден де инаттыр,— дей.

ОЗЕНБАШ ВЕКИЛИ

Багъчасарай ханы озенбашлыларны къыркъ верст узакъкъа, денъиз тарафкъа кочьмелерини эмир эте. Себеби Озенбаштаки копеклернинъ сеслеринден урькип, ханнынъ атлары йиплерини узе, гъаремдеки къызлар исе юкълап оламай экенлер. Эгер Озенбашлылар къыркъ верст узакъкъа кетселер, копеклернинъ сеслери Багъчасарайгъа эшитильмейджек эмиш.

Озенбашлылар бу белядан къуртулмакъ ичюн эр кересиндеки киби кене Ахмет ахайгъа мураджаат этелер. Бу вакъытта исе Ахмет ахай дагъда озенбаш эчкилерини отлата экен. Онъа келип, хангъа бармакъ ичюн Озенбаштан векиль сайлангъаныны, озенбашлыларны кочюрюв акъкъында ханнынъ ферманыны анълаталар. Ахмет ахай къойларгъа эр вакъыт ёл косьтерген бир буюк серкени тутып, устюне мине де догъру Багъчасарайгъа, ханнынъ гульбагъчасы янына келип тюше. Аджайип демир къапудан ханнынъ къабулханесине дегиль де, онынъ копеги яткъан ювагъа кирсетмелерини риджа эте. Чюнки копекнинъ ювасы да хан сарайында, гуль багъчада ерлешкен экен.

Сарайгъа векиль кельгенини ве о копекнен анълашмакъ ичюн ювa тарафкъа кеткенини эшитип, хан гъает ачувлана ве деръал оны озь узурына кетирмелерини эмир эте. Барып Ахмет ахайны кетирелер. Хан буюк бир гъадапнен онъа багъыра:

— Сен кимсинъ?

— Озенбаш койининъ векилим. Мен мындан хырх верст узахта олгъан ве кене хырх верст узахлашаджах койнинъ векили олам, хан азретлери,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Сен даа яшсынъ! Сахалынъ биле чыкъмагъан. Меним узурыма кельмеге сенден башкъа адам ёкъ эдими?

Озенбашлы Ахмет ахай ашыкъмайып хангъа джевап бере:

— Чох раатсызланманъыз, хан, сахалым бар.

— Сакъалынъ олса, не ичюн мен оны корьмейим?

— Мына меним сахалым,— деп Ахмет ахай озь эчкисини косьтере.

— Бу насыл айван,— деп сорай хан.

— Бу айван дегиль, меним меслеатчым. Мени о

котерип кельди. Онынъ сахалы сизинъ ахыллылары-нъызнынъ сахалындан хысха дегиль. Бунынъ сахалыны мен Чатырдагъгъа бенъзетем.

Хан тааджиплене ве Ахмет ахайдан сорай:

— Сен озюнъ Озенбаш койинден векиль экенсинъ, не ичюн догъру манъа кирмейип, меним копегимнинъ янына бардынъ? Ёкъса сен меним озюмден зияде копегимни урьмет этесинъми?

— Ёх, хан азретлери, не ичюн мен о ярамаз, сасых копекни урьмет этейим?!

— Токъта, токъта, сен не ичюн меним севимли копегимни акъаретлейсинъ?!

Ханнынъ бу лафына Ахмет ахай шойле джевап бере:

— Мен анасыз, бабасыз бир етим йигитим. Джемаатнынъ эчкилерини отлатып юрем. Джемаат меним эм бабамдыр, эм анам. Баарьде авалар сыджах олып башлагъанынен эчкилер улахламагъа башлай. Янъы догъгъан улачыхлар Озенбашта турып, хырх вёрст узахтан сизинъ копегинъизнинъ авулдагъан сесини эшите де, дёрт бир тараф хачалар, мен оларны тутып бир ерге топламахнынъ чаресини тапып оламайым. Мына шу себептен мен сизинъ копегинъизнинъ янына баргъан эдим. Ондан хырх вёрст узахха, денъиз тарафха кочип кетмесини риджа этеджек эдим. Эгер бунъа хайыл олмасанъыз, копегинъизнен берабер сиз де кочип кетебилесинъиз. Джемаатымыз сизден гъает хошнут олур эди. Копегинъизнинъ сеси ишитильмез ве улачыхларымыз хачып кетмез эди.

Ахмет ахайнынъ бу теклифини эшиткен хан инджe сеснен багъыра:

— Манъа бойле демеге сен насыл джесарет эттинъ! Насыл ола да, мындан, къыркъ вёрст олгъан Озенбашкъа меним копегимнинъ сеси эшитиле. Сен бу шейни тюшюнип айтасынъмы шу? Мындан денъизгедже отуз вёрст, насыл этип мен къыркъ вёрст денъиз тарафкъа

кочейим? Мени кочюрмек сенинъ акъылынъа къайдан кельди?

— Сизнинъ копегинъизнинъ сеси хырх вёрст узахта олгъан Озенбашха эшитильмесе, я насыл ола да Озенбаштан бизим копеклернинъ сеси сизинъ атларны ве хызларны юхлатмай. Ондан сонъ не ичюн сиз бизим хырх вёрст денъизге тараф кочип кетмемизге ферман бересинъиз. Денъизгедже олгъаны-оладжагъы йигирми вёрст келе де, бу япханынъыз ахылгъа ятхан шейми, хан!— деп джевап бере Ахмет ахай.

Алмакънынъ бермеси де бар

БАЛАЛАГЪАН КЪАЗАН

Ахмет ахай пек фукъаре яшай. Парасы олмагъаны ичюн базаргъа да бармай. Парасыз базар базармы? Парасы олып акъылы олмагъан адам да фукъаре. Ахмет ахайнынъ парасы олмаса да, акъылы чокъ. Шунынъ ичюн онъа зенгин демек мумкюн.

Кузь кельгени киби бутюн Озенбаш був ичинде къала. Эр бир эвде оджакълар устюнде буюк-буюк къазанларда бекмез къайнатыла.

Ахмет ахайнынъ зенгин къомшусы молла-эфенди бир кереден къыркъ къазаннынъ оджагъына атеш якъып бекмез къайната. Ахмет ахай озь башына: «ханы энди мен де бир хазан бекмез хайнатсам», деп тюшюне, лякин не япсын, заваллынынъ къазаны биле ёкъ экен. Не чаре? Кене айнеджилик ёлуна минмек керек ола. Къомшу байгъа кире ве шойле дей:

— Сен чох бекмез хайнатасынъ, энди дохузынджы чапчахны да толдурмагъа башлагъансынъ. Сенинъ шорба пиширмеге де вахытынъ ёх. Хазанчыгъынъ исе бош тура. Оны манъа берсе, азачых аш пиширейим.

— Ал, ал, Ахмет ахай, лякин коресинъ ишим аджеле, шорбанъдан манъа да берирсинъ даа!

— Яхшы, анълаштых,— дей, Ахмет ахай ве къазанчыкъны алып кете. Эвине кирип пирнич шорбасы пишире, озю ашап тойгъан, сонъ, къомшугъа да бере. О шорбаны ашагъан арада Ахмет ахай къазанчыкъны

яхшы этип юва, темизлей, йылтырата ве онынъ ичине кичкене къазанчыгъыны къойып, къомшугъа бере.

Бай къазанчыкънынъ къапагъыны ачып бакъа ве шаша.

— Бу не, хомшу? Мен санъа бир хазан бердим, сен исе манъа эки хазан хайтарасынъ. Бунынъ экиси де манъамы?— деп сорай.

— Тааджипленме,— дей Ахмет ахай,— джумерт алланынъ меним эвимде санъа азырлагъан бахшышындан хувана-хувана файдаланабер. Корьгенинъ киби, сенинъ хазанынъ меним эвимде балалады, энди онъа козьайдын айтмах мумкюн.

— Аллагъа бинъ кере шукюрлер, олсун! Пек яхшы олды. Энди билесинъми не, Ахмет ахай, шимди яры гедже, мен болдурдым. Юкъум да келе. Сен сабагъадже меним балабан хазанымны ал да, озюнъе бекмез хайнат. Сабагъадже озь армутларынъдан бир хазан бекмез хайнатып етиштирирсинъ. Саба хазанымны кери хайтаргъанда бельки алла озюнинъ джумертлигинен мени кене хувандырыр, буюк хазаным да сенинъ эвинъде балалар...

Ахмет ахай севине-севине байдан бу балабан къазаныны ала, сабагъадже бекмез къайната, лякин оны кери къайтармакъны акъылына биле кетирмей. Къомшу армутларны кертип-догърап азырлай ве къазаныны беклей. Беклей амма Ахмет ахай эвинден чыкъмай. Ахыр-сонъу озю бара ве:

— Не ичюн меним хазанымны хайтармайсынъ? Мен санъа оны сабагъадже берген эдим де. Шимди алып чых, эм баласыны да унутма!— дей.

— Эй-вах! Бай-эфенди, сенинъ истегинъни ерине кетирмек мумкюн дегиль.

— Не ичюн?

— Чюнки сенинъ балабан хазанынъ ольди.

— Ольди? Сен акъылынъны шашырдынъмы ёкъсам? Хазан да олеми?

— Инанмайсынъмы?

— Ёх инанмайым, эм оладжах шей дегиль.

— Хазаннынъ бала тапханына инанасынъ, я ольгенине не ичюн инанмайсынъ? Догъургъан шей ольмейми ёхса?— деп джевап бере Ахмет ахай.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ КОЗЬЯШЛАРЫ

Бир койден Озенбаш молласына бир сепет татлы бакълава кетирелер. Айнеджилик ве яланджылыкъта атнынъ къашкъасы киби белли олгъан молла Ахмет ахайгъа дей:

— Сайгъылы ве урьметли Ахмет ахай, ашагъы маалледе зенгин бир адам ольген. Онынъ дженазесине бармах керек, бу меним боюн-борджум. Сен мында хал да, меним сепетимнен чувалыма бахып тур. Лякин шуны ахылынъда тут: бу сепетнинъ ичи бахлава толу, сахын онъа тохунма, оны санъа, сени исе аллагъа эманет халдырам. Унутма, о бахлава зеэрлидир. Эгер ондан кучюк бир кесечик алып агъызынъа хапсанъ, шу саат зеэрленир олерсинъ. Мен шимди онынъ дженазесине кетеджем. О зенгин де шу сепеттен бир кесечик бахлава алып хохлагъан эди, бала-чагъасындан эляллыкъ сорап да етиштиралмады заваллы. Ольди кетти.

Бойле джиддий ве къоркъунчлы лафлар айтып, энди Ахмет ахайнынъ бу сепетке токъунмайджагъына эмин олгъан молла, зенгиннинъ олюсини джыймагъа кете. Ахмет ахай исе сепетнен чувалгъа къаравул олып къала.

— Аджеба, бу зеэрли бахлаваны молла не ичюн котерип юре экен?— деп тюшюне Ахмет ахай ве яваштан сепетнинъ устюни ача. Къоркъкъан базиргян не кяр этер, не зарар, дегенлери киби, бир кесечик

бакълава алып агъызына къапа, дудакъларыны ялап башлай. Бир кесек даа алып ашай, сонъ даа ала... Сепетни бошаткъан сонъ Ахмет ахайнынъ къурсагъы да мырзаларнынъки киби томалакълаша.

Молланынъ кельмесине аз вакъыт къала. Келип бош сепетни корьсе, эльбетте къыямет къопарыр. Ахмет ахай буны яхшы анълай ве молланы къаршылап алмагъа азырлана. Молланынъ чувалыны къарыштырып, андан Стамбулда сырлангъан дюльбер пычагъыны тапып чыкъара ве сындыра. Сындыра, эм озю де къабаат япкъан адам киби юректен аджына, козьлери яшлана.

Мефтаны джыйгъан сонъ имамлыкъ япкъаны ичюн бир бохча шей алгъан молла къуванып къайтып келе. Бакъса не корьсин, Ахмет ахай агълап тура.

— Санъа не олды, огълум, хайыр ола?— деп сорай молла.

— Багъышланъыз, оджа, мен сизинъ пычагъынъызны алгъан эдим...

Молла шу саат бош сепетни абайлай.

— Тохта, тохта, башта сен манъа бахлавагъа не олгъаныны айт!

— Бахлавагъамы? Оны ашадым. Мен, язаджах олып, сизинъ пычагъынъызны алгъан эдим. О пычахнен халемимнинъ уджуны чертеджек эдим. Бекленильмегенде сизинъ Стамбулда сырлангъан дюльбер алтын пычагъынъыз сынды кетти. Мен пек хорхтым. Сонъ сизинъ козюнъизге корюнмеге утандым. Бундан коре ольгеним яхшы деп, сизинъ зеэрленген пахлаванъыздан азачых алып агъызыма хаптым. Ич бир шей дуймадым, сонъ бир кесек даа алып ашадым, кене зарар бермеди. Бахсам бир-эки шейнен менним бурным ханамайджах, деп туттым эписини ашадым. Шимди не вакъыт оледжем, деп беклейим...

Бир кунь Ахмет ахай Ялтагъа бир тарпи йымырта кетирип сата. Сонъ эвге байрамлыкъ бир шейлер алмакъ ичюн шеэрни долана. Тюкянлар чокъ олгъан сокъакъ бою кетеркен балыкъ тюкяны янында токътай. Тюкяннынъ къапусына «Хамси, элек балыгъы, тюзманълай, кефаль» деп язылгъан илянгъа бакъып къала. Иляндаки дюльбер язылардан козюни алалмай. Шу вакъыт насылдыр агъыр бир шей онынъ башына келип тюше ве Ахмет ахай йыкъылып эсини джоя. Башына эси кельген сонъ козюни ачып бакъса, этрафыны бир талай адам сарып алгъан.

Асыл бир шейден хаберим ёх, неге огърадым шу?— деп сорай адамлардан Ахмет ахай.

Онъа анълаталар:

— Сизинъ башынъызгъа, шу язылардан бири — яни кефаль сёзюнинъ йымшакъ ишарети тюшип кетти.

— Йымшах ишарети дейсинъизми? Я барып да хатты ишарет тюшкен олса, меним алым не олур эди? Бу тюкяннынъ сатыджысы хайда?

Сатыджы къоркъа-пыса тюкяндан чыкъып, Ахмет ахайнынъ тарписине бир хач авуч хамси ташлай. Ахмет ахай тарписини котерип башкъа бир тюкян янына бара. Бакъса бу тюкян тёпесинедже шишелернен толдурылгъан. Шишелер рафларда сыра-сыра туралар. Оларнынъ ичлеринде кунеш нуры йылтырай. Ахмет ахай тюкянгъа кирип сатыджыдан сорай:

— Бу шишелердеки недир?

Сатыджы бакъса, Ахмет ахайнынъ омузында тарпи, аякъларында чарыкълар. Бу койлю олса керек, деп онъа шакъанен джевап бере:

— Шишелердеки недир деп сорайсынъмы? Айтсам айтайым даа, бу шишелердеки лафтыр. Истесенъ тарпинъни толдурып берейим?

— Лаф тарпиге хоюлырмы, шорбаджы?

— Къоймакъ мумкюн, мен къоярым. Эгер сен тарпынънен байрамлыкъ лаф алып кетмесенъ, ненен эглеиедженъ? Байрамны тильсиз киби откередженъми?

— Дейик сен манъа лаф саттынъ, я олар тарпынынъ тешиклеринден тёкюлип кетмезлерми?

— Сен алмагъа разы олсанъ, мен оны ойле бир усталыкънен къоярым, сонъундан озюнъ де севинир, къуванырсынъ, атта йырларсынъ биле.

— Я о лахырдыларынъ не ичюн сусып туралар?

— Сен де бир шей тюшюнгенде сесинъ чыкъмай, не вакъыт тюшюнген шейинъ тилинъе чыкъкъанда сонъ лаф этесинъ. Меним лафларым да ойле, шише ичинде олгъанда индемейлер, не вакъыт агъызынъа, тилинъе алсанъ, сонъ лакъырды башлана.

Тюкянджы бир шишенинъ тапасыны ача, эки фильджанны толдура, бирини озю иче, экинджисини Ахмет ахайгъа ичире. Арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез Ахмет ахайнен сатыджы арасында къызгъын лаф кете. Олар озьара анълашмагъа башлайлар.

— Бу сенинъ шишелеринъ ичиндеки сувны мен бир ичкенде бегендим. Афферим санъа, тарпиме не хадар сыгъса о хадар алырым,— дей Ахмет ахай.

Сатыджы хамсининъ устюне тарпи толгъандже ракъы шишелери тизе ве парасыны ала.

Ахмет ахай Озенбашкъа ашыкъа. Юксек Яйлагъа котериле, сеси олгъаны къадар йырлай. Яйлядан тюше кене йырлай.

Тарпининъ бир кенарында тешиги бар экен. Хамсилер бирер-бирер ёлгъа тёкюлелер. Дагъ ёлунынъ айланма еринден кечкенде Ахмет ахай хамси тюшкенини дуя. Ёргъун олгъанындан козюне хамси артындан чапкъан киби корюне. Артына бакъмайып чапмагъа башлай. Чапа-чапа болдура ве токътай. омузындан тарписини алып ерге къоя. Шишелерни сайып

бакъа. Бир даа не корьсин тарпи ичинде козьлери къан баскъан бир хамси тура.

— Мен сизни Ялтадан мында омузума къойып кетирдим. Лякин козьлерим хызармады, сиз исе тарпи ичинде кейф чатып кельсенъиз де, козьлеринъиз хызаргъан. Не ичюн козюнъизни хан басты? Ахылдан тайдынъызмы?

Ахмет ахай таякъ алып бир четке чекиле ве дей:

— Эгер йигит олсанъиз бирер-бирер келинъиз!

Таягъыны фырландырып, балычыкъларны урмагъа башлай. Сонъ оларны топлап алып къаядан ашагъы ата. Бираз даа раатлангъан сонъ тарписини омузына урып ёлгъа чыкъа. Ёлда бир таныш койдешини раскетире. О Ахмет ахайдан сорай:

— Хайдан келесинъ, Ахмет ахай?

— Ялтадан.

— Тарпинъ ичиндеки недир?

— Шеэрден алгъан шейлеримдир.

— Шеэрден не алдынъ?

— Озюме керек шейни.

— Я санъа не керек эди?

— Не олгъаныны корьмейсинъми, ишитмейсинъми?

— Мен сенинъ тарпинъде недир чайхалгъаныны ишитем, лякин не олгъаныны анъламайым.

— Мына шимди бахармыз,— дей Ахмет ахай ве тарпиден бир шише чыкъара.

— Э-э! Я бу сув да, оны не ичюн шеэрден котерип келесинъ?

— Сен суаль береберсенъ, мен джевап береберсем, биз анълашып оламамыз. Мени ёлдан халдырма, ашыхам.

Ахмет ахайнынъ танышы сарымсакъ ашагъан экен. Пек сувсай, лякин яйляда сувны къайдан алсын? Ахмет ахайдан сув сорай:

— Чохтан шойле дегейдинъ,— дей Амет ахай ве бир шишени ача. Шише ичиндеки ракъынынъ ярысыны танышы, ярысыны исе Ахмет ахай иче. Олар йипек киби йымшайлар. Бири-бирлеринен сайгъы урьметнен субетлеше, яваш-яваш йырламагъа, сонъундан исо ойнамагъа башлайлар. Къыскъасы яйляда буюк бир шамата котерелер, араларында шенъ лаф кете. Озенбашкъа кельгендже шакъалашып, йырлап, ойнайлар.

Озенбашта Ахмет ахайны корьген адамлар ондан сорайлар:

— Шеэрге бардынъмы?

— Бардым.

— Не сатын алдынъ?

— Тюкяндан лаф сатын алдым.

— Лаф?! Хайда о?

— Тарпимнинъ ичинде.

— Лафны да тарпи ичине хоялармы?

— Башта шишелерге толдурып, сонъ тарпиге хоялар.

— Шишеге лаф толдурылырмы? Олмайджах шей.

— Не ичюн олмайджах шей. Шишеге толдурылмаса о учып кетер.

— Биз эр вахыт санъа инана эдик, лякин бу кересинде сен бизни алдатасынъ гъалиба, Ахмей ахай?

— Инанмасанъыз ахшам меним эвиме мусафирликке келинъиз, озюнъиз корер, билир, анъларсынъыз.

Акъшам устю мусафирлер келелер. Олар къапудан киреджекте Ахмет ахайнынъ сесини эшителер. Озъозюнен лаф эте экен. Сандыкъ устюндеки он къат тёшек устюнде ятып, аякъларынен таванны тепмелей ве шейтангъа нуткъ айта.

— Мен ахылсыз экеним, нафиле ерде балычыхларнен котеклештим. Мына энди эр шейни анъладым. Хамси хайда эди? Тарпиде. Хамси устюнде не бар эди? Шишелер. Шишелернинъ бириндеи рахы тёкю-

лип, хамсилерни сарушлаттымы? Сарушлатты. Олар севинди, шенълендилер ве тарпининъ тешигинден ёлгъа сычрап тюшюп ойнамагъа башладылармы? Башладылар. Шишелерде лахырдылардан юрек шенълене, лякин баш зеэрлене. Буны мен энди кереги киби анъладым. Озь янълышымны, озь хабаатымны таныйым. Озь-озюмни сёгем. Шишедеки бу лахырдыларны Озенбаш шейтанларынынъ ёлбашчыларына алып бармах керек. Бундан даа догъру ёл олмаз.

Ахмет ахай шойле дей де бутюн шишелерни топлап, Озенбаш молласына барып бере.

Ана о вакъыттан берли инсанларны резиль этиджи ракъыгъа Озенбашта «лаф» деп кельгенлер.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ ДЕНЪИЗГЕ ШАКЪАЛАРЫ

Бир адам Ахмет ахайдан:

— Мен денъиз ялысына бардым. Бахсам пек балабан. Не хадар сувы бар экен, деп тюшюнип юрем. Сен айтып оламазсынъмы?— деп сорай.

О-ля!— дей, Ахмет ахай.— Не ичюн айтмайым. Олгъаны-оладжагъы бир хопха сув бар.

— Сен шаха этесинъ гъалиба. Мен денъизден бир хопха сув алдым, лякин эксильмеди, эвель не хадар олса, кене о хадар сувы бар!

— Хопхасы билир,— дей Ахмет ахай.— Эгер кучюк хопханен алсанъ, сув аз кетер, эгер балабан хопха тапсанъ, оны толдурмагъа денъиз сувы биле етмез.

* * *

Денъизде не къадар сув олгъаны акъкъында Озенбашта къызгъын дава кете. Бири:

— Хырх чапчах келир,— дей.

Бири:

— Юз чапчах,— дей.

Даа бири:

— Не хырх, не де юз, тамам дохсан дохуз чапчах сув бар,— деп кестирип айта.

Чокъ дава этелер, ахыр-сонъу Ахмет ахайдан сорамакъ къарарына келелер. Онынъ эвине барып, меселени анълаталар:

— Чапчагъы билир,— дей Ахмет ахай.— Бутюн денъиз сувуны ташып кетирсенъиз де меним бир чапчагъымны толдурмаз.

Адамлар инанмайлар:

— Биз санъа, сен не айтсанъ инанамыз, лякин бу кересинде сен бизни мысхыллайсынъмы шу?— дейлер олар джанлары агъырып.

Ахмет ахай исе озь сёзюнинъ керчек олгъаныны айтып оларны тынчландыра ве кульдире.

Чюнки Ахмет ахайнынъ чапчагъынынъ тюби тешик экен. Онъа не къадар сув ташып тёксенъ де о эпбир толмайджакъ.

* * *

Ахмет ахай не ичюндир денъизге сыкъ-сыкъ бармагъа башлай. Бир кунь кене денъиз ялысына барып, Аюв-дагъны сейир этип тургъанда бир балыкъчы келе. Ахмет ахай ондан сорай:

— Сен чохтан берли балых тутасынъмы?

— Эбет.

— Сенинъ бабанъ да бойле, балыхчылыхнен огъраша эдими?

— Эбет.

— Сагъмы о шимди?

— Ёкъ, ольди.

— Хайда ольди?

— Шу денъиз кенарында.

— Хартбабанъ да балых тута эдими?

— Эбет.
— Я о хайда ольди?
— О да мында, шу денъиз кенарында ольди.
Ахмет ахай кокюс кечире ве бир даа сорай:
— Бу хавфлы иштен хорхмайып, сен де балыхчылых япып юресинъми?
Балыкъчы Ахмет ахайнынъ суалине джевап бере:
— Я сен озюнъ къайда яшайсынъ?
— Мен эр ерде яшайым.
— Я къайда юкълайсынъ?
— Яйляда, Озенбашта, Бойкада, чалашта... эр ерде.
— Бабанъ къайда юкълай эди?
— Мен хайда юхласам, о да анда юклай эди.
— Бабанъ хайда ольди?
— Мен ятхан ерде.
— Я хартбабанъ?
— О да бабам ольген ерде.
— Эй, шакъий, адам, насыл ола да, къартбабанъ, бабанъ ольген ерде сен озюнъ де оледжегинъден къоркъмайсынъ? Сен адамлар арасында озь шакъаларынънен кезинсенъ, къуванып-фераланып насыл яшасанъ, мен де баба-деделеримнинъ адетлерини кутюп, мында бу далгъалар ичинде ялдап юрем,— дей балыкъчы.
— Экимизнинъ дердимиз ве хуванчымыз да бир экен, кель сени бир хучахлап опейим,— деп онъа сарыла Ахмет ахай.

ЧАЛ ХОРАЗ АКЪКЪЫНДА ЛЯТИФЕ

Айткъанларына коре лятифеде ялан чокъ ола экен, лякин базы бир яланда да акъикъат ола биле. Озенбашлы Ахмет ахайнынъ лятифелерине исе инанмакъ мумкюн. Барсын оларнынъ эксериети уйдурма олсун, лякин бу кереси догъру.

Озенбашта Ахмет ахайнынъ бабасы оле. Къарт олюми алдындан озь огълу Ахметни янына чагъырып шойле дей:

— Динъле, огълум, мен о бир дюньягъа кетем. Санъа васиетим шу: тюркюджи хоразымыз, тавугъымыз ве оларнынъ учь огълундан башха санъа ич бир шей халдырып оламайым. Озюнъ билесинъ, чырах яхып хыдырсанъ эвимизден бир шей тапып оламазсынъ. Айтханларымны унутма, бутюн вариетимиз сайылгъан шу бир хоразны, бир тавухны ве оларнынъ учь хоразчыгъыны гъайып этме, илериде оларнынъ береджегини сенинъ бабанъ да берип оламаз.

Баба васиетини айта ве бу дюньядан о бир дюньягъа авуша. Омюринде ич бир раатлыкъ корьмеген бабаны джыйып къайткъан сонъ Ахмет ахай ве онынъ къадыны: бир чал хораз, бир беяз тавукъ ве учь хоразчыкътан ибарет асабалыкънынъ саиби олып къалалар. Хоразчыкъларнынъ энъ буюгининъ ады — «хара хоразчых», ортанджысынынъ ады — «хырмызы хоразчых», кучюгининъ ады — «телли хоразчых» ола. Телли хоразчыхнынъ таджы янъы догъгъан айгъа бенъзей.

Ахмет ахай бабасынынъ васиетини унутмай. Тавукъ ве хоразларны яхшы бакъа. Бабасынынъ къарт хоразыны зияде севе. Чюнки бу чал хораз Ахмет ахайны озь огъулларындан эвель уянта. Юкъу базарда сатылмай, ким чокъ юкъласа, онынъ омюри къыскъа ола экен, деп Ахмет ахай бу чал хоразны пек севе.

Бир кунь къадыны Ахмет ахайгъа дей:

— Ахмет, сен дагъдан кетирген бир чувал комюринъни базаргъа барып сатмасанъ олмайджакъ. Эвимизде ашамагъа ич бир шей къалмады.

Ахмет ахай разы ола. Комюрни чыкъарып, къодалакъкъа юклей. Энди кетеджекте акъылына бир шей келе ве къадынындан сорай:

— Эвде эр кунь саба мени хораз уянта, я ёлда

кеткенде юхлап хатсам, мени ким уянтаджах? Вахытны хайдан биледжем, базаргъа да кеч халырым.

Къадын дей:

— Хоразлардан бирини озюнънен берабер ал. Ёлда юхласанъ сени уянтыр. Эм алгъан хоразынъны да базарда сатарсынъ.

— Ахылынъдан айланайым, пек догъру айтасынъ. Я хайсы хоразны алайым?

— Эгер харасыны алсанъ, оны гедже корюп оламазсынъ, хырмызысыны алсанъ, абдырап еринъден тургъанда, оны корип янгъын тюшкен беллерсинъ, эгер сары союны алсанъ, ай ярыгъында корюнмез. Яхшысы чал хоразны ал кет,— дей къадыны.

Ахмет ахай шойле де япа. Бельбекнинъ юкъары башында оскен тал чубукъларындан бир къафес ясай. Хоразны къафеске айдап кирсете, лякин хоразнынъ артындан онынъ садыкъ омюр ёлдашы — тавукъ да къафеске сокъула. Ахмет ахай тавукъ ве хораз кирген къафесни алып, къодалакътаки комюр янына къоя ве шеэрге кете.

Къодалакъ таш ёлдан тасыр-тусур, тепрене-тепрене кете. Чувалдаки комюр исе уфала-уфала устьке чельтенип чыкъа ве къафес ичине савурыла. Арадан чокъ кечмеден чал хоразнен беяз тавукъ къапкъара олалар. Ахмет ахай эвден яры ёлгъа баргъандже къаранлыкъ тюше. Къафеске бакъса хораз корюнмей. «Базаргъа кеткенимни дуйгъан олса, хафестен чыхып эвге хайтхандыр» деп куле. Чуллы булутлар арасындан ай чыкъып, этрафны айдынлаткъан сонъ, Ахмет ахай бакъса, къафесте къара хоразны коре ве ачувлана:

— Сен менимле сахланмакъ ойнайсынъмы шу, айт манъа, хайда кеткен эдинъ?— деп къычыра онъа.

...Таш ёлдан къодалакънен юк ташымакъ кучь шей. Ахмет ахай болдура, козьлерини юкъу баса, юргенде юкъусырай, ве тюш коре. Тюшюнде не исе ба-

заргъа бара. Къодалагъыны Салгъыр сокъагъы янындаки Ташхане огюнде токътата. Онынъ кетирген комюрини къаведжилер талашып алалар. Тавукъ сатуваны Джебихалын исе Ахмет ахайнынъ янына келе ве ондан сорай:

— Ох-хо! Ахмет ахай, базаргъа тавукъ кетирдинъми? Машшалла, машшалла, керчектен де яхшы тавугъынъ бар экен, темиз кърым джынысы! Къач кумюш берейим?

— Аз ахчагъа сатмам, эгер истесенъ чох ахча бер де ал,— дей Ахмет ахай.

— Не къадар?

— Он кумюш. Бир кумюш эксигине бермем.

— Джебихалын башта беш, сонъ алты, ондан сонъ секиз кумюш береджек ола, лякин озенбашлы разы олмай. Тамам он кумюш сорай. Тавукъчы илле алмагъа ант эте ве докъуз кумюш бере. Ахмет ахай кене разы олмай, он кумюш талап эте. Не ола-не олмай Ахмет ахай озь тюшюнде бойле бир эльверишли базарлыкъны корип тургъан вакъытта яры гедже маали ола ве онынъ чал хоразы къычыра. Онынъ кескин сесинден Ахмет ахай уяна. Козюни яваштан ачып бакъса, бутюн корьгенлери тюш экен. Деръал козюни юмып хаяллана ве къолуны Джебихалынгъа узата:

— Айды, яхшы, барсын, сенинъ айтханынъ олсун, дохуз кумюшни бер де тавухны ал,— дей.

Лякин чокъ языкълар олсун ки, бойле аджайип тюш бир даа текрарланмай. Ахмет ахай козюни ачып бакъса, энди танъ атмагъа башлагъан. О, гедже юрген еринде юкълап, башкъа тарафкъа бурулып кеткенини анълай.

— Сен, пезевенк, мен янълыш ёлгъа бурулгъанда мени уятсанъ олмаз эдими? Сенинъ сохурлыгъынъдан себеп, базаргъа кеч бараджам,— деп хоразына ачувлана. Бираз вакъыт кечкен сонъ сёзюни девам эте: Оладжах шей олды, сен мени ёлдан шашырдынъ, эн-

ди озюнъ догъру ёлгъа алып чых. Чюнки гедженинъ харанлыгъында вахытны бильген хораз, ёлны да бильмек керек.

Ахмет ахай хоразны къафестен чыкъара, бир йипни онынъ бойнына багълай, индже бир тал чубугъыны алып, къуйругъына тюрте-тюрте:

— Ханы, хоразчых, догъру ёлны косьтер бахайым,— деп онынъ артындан кетеджек ола, лякин хораз еринден къыбырдамай.

А-а! Сен тавухтан айрыладжагънынъ кельмейми?— дей ве къафестеки тавукъны да чыкъарып йибере. Къафестен чыкъкъан тавукъ догъру дагъ ичине кирип кете. Ахмет ахай оны тутаджакъ олып чокъ чекише, лякин тутып оламай. Тавукъны тапсанъ ал, о козьден гъайып ола. Ахмет ахай терлеп, болдурып къайткъан сонъ ачувныны хораздан чыкъара. Оны котерип алып, комюр чувалына ойле яндыра ки, хораз серилип къала ве чапаланмадан джан бере.

Ахмет ахай насыл да олса ёлны тапып, базаргъа бара, комюрни саткъан сонъ, бош къодалакъны тартып эвине къайта, лякин къадынына тавукънен хораз акъкъында ич бир шей айтмай. Озюнинъ устюндеки эски къара кольмегини ёлакъ-ёлакъ йыртып, хоразчыкъларнынъ боюнларына багълай.

— Эв, Ахмет, шаштынъмы шу, не япасынъ?— деп сорай къадыны.

— Не япханымны корьмейсинъми? Матем тутам.

— Насыл матем, ким кечинди?

— Бу учь хоразчых бир тамам етим халды. Оларнынъ бабасы — чал хораз дюньясындан кети, хап-хара комюрге чевирильди. Мерametли анасы да менден хачты. Энди бу балачыхлары матем тутмах кереклер.

Ахмет ахай олып кечкен вакъианы къадынына бойле икяе эте:

— ...Тавух ёлдан чыхып дагъгъа киргенде, онынъ огюне тильки къыяфетинде бир яланджы чыха эмиш.

«Мен кябеге кетем, сен менимнен берабер бармайсынъмы? О ердеки азизлернинъ рухуна манъа ёлджу олмайсынъмы?» дей бизим тавухха. Тавугъымыз разы ола, берабер кетелер. Баягъы вахыт кеткен сонъ, тильки болдура ве бираз раатланайыкъ, деп тавухны тохтата. Яхын ерде бир имам яшай экен. Тильки тавухнен берабер онъа баралар. Тильки тавухнынъ анъламагъан, яни араб тилинде имамгъа шойле дей:

— Мен шимди тавухны ашайджам, я сиз, урьметли моллахам, не ашайджахсынъыз?

— Мен не ашайджагъымны бильмейим, лякин бир шейни яхшы билем: эгер сен бу тавухнен кябеге кетмекте олсанъ, оны ашамах буюк гуняхтыр,— деп джевап бере имам. Буны тасдыхламах ичюн бир де дува охуй.

Тильки башта имамнынъ айтханларыны япаджах ола, лякин бираз тюшюнген сонъ, тавух анъламасын деп, кене араб тилинде айта: «Эгер меним кябеге бараджагъым савап бир шей олса, эльбетте манъа юрмек ичюн хуветли аяхлар керек. Шу себептен оны ашамах кереким».

Молла да айнеджи экен. Хайдан тапасынъ бир теразе де, бу эки махлюхнынъ айнеджилигини чекип бахасынъ, хайсынынъки зияде экен? Молла баха-коре, тильки лафтан артта халмай. Сонъ яваштан тавухха эгилип тилькининъ не тюшюнгенини айта. Буны эшитип бизим тавугъымыз сертейип-сертейип тилькиге дей:

— Архадаш деген архадаш озь достуны ашайджах олурмы? Манъа энди сенинъ озюнъ де, сенинъ кябенъ де керекмей. Озь ёлунъны озюнъ девам эте бер.

— Шуны яхшы анъламах керексинъ,— дей тильки,— мен сени озюм ичюн дегиль де, сенинъ файданъ ичюн ашайджах олам. Меним япаджах ишим — мухаддес бир иштир. Сени ашагъан сонъ мен дёрт аяхлап, сенинъ эки аягъынъ меним ичимде оладжах, о

азиз ерге етип барырым. Сен исе о бир дюньяда дженнетке тюшерсинъ. Анда арыхлардан шербет аха, джанынъ не де истесе...

Молла тилькининъ сёзюни боле:

— Сен бир тамам гуняхкяр сёзлер айтасынъ.

Тильки башха чаре тапамагъан сонъ молланы алдатаджах ола:

— Сен, алланынъ хызметкяры богъазынъны чох керме, озюнъе ляйых иссенъни алырсынъ онынъ арт баджагъыны санъа беририм,— дей моллагъа. Молла исе тилькиге инанмай. Экиси талашмагъа башлай ве бирден тавухха панджа уралар. Ойле шапырып-копюрип ашайлар ки, атта ханатчыгъыны да халдырмайлар.

Ахмет ахай тавукъ акъкъында икяесини битире. Заваллы къадыны окюр-окюр агълай. Оны тынчландырмакъ ичюн Ахмет ахай шойле дей:

— Бу фани дюньяда залымлыхнынъ, ёхсузлыхнынъ эсабы ёх. Лякин шуны яхшы биль ки, сен не хадар фухаре ве хасеветли омюр корьсенъ де, сенден бетерлер олгъаныны унутма. Сабырнынъ тюбю сары алтын. Бир хораз ве бир тавух ерине алла бизге бинъ берир.

ДЖЕВИЗ ТЕРЕГИ ТЮБЮНДЕ

Бир кунь Озенбаш молласынен Ахмет ахай, этрафында къабакъ сачылгъан джевизни къакъмагъа баралар. Молла мында кельгендже болдурып, терек тюбюне ятып юкълап къала. Ахмет ахай исе ешиль отлар устюнде созулып, теректеки джевизлерни сейир этге ве озь-озюне дей:

— Не ичюн ерде, инджe орькенчиклер устюнде эр бири батман киби ири хабахлар осе де, юз йыллыкъ ходжаман бу терек устюнде кучюк-кучюк джевизчик-

лер ола экен? Эй, бутюн барлыхнынъ укюмдары! Сен янъылмадынъмы экен? Теректе хабах киби джевизлер, ерде исе джевиз киби хабачыхлар олмах керекмейми?— дей.

Шу вакъыт пытакътан бир джевиз къопып, юкълап яткъан молланынъ манълайына тюше. Джевизнинъ тюшкен ери сиярып когерип, шишип чыкъа.

— Эй, динсиз, сен не ичюн меним башыма урасынъ?— деп еринден атылып тура молла.— Манъа япмагъанынъ тек бу эдими?

— Мен дегиль, сенинъ башынъа алла урды. О сенинъ башынънынъ даяныхлыгъыны, онынъ ичинде ахылынъ олгъаны-олмагъаныны биледжек олды, гъалиба,— дей Ахмет ахай ве эки къолуны кокке котерип дува эте:

— Сенинъ буюк теректе кучюк-кучюк джевизчиклер осьтюргенинъ пек догъру экен. Эгер, бу джевизчиклер ерине боюк-боюк хабахлар яраткъан олсанъ, бизим молланынъ башы не олур эди? О озь башына санъа инангъанындан мында келип, сенинъ берекетинъ астында созулып ятхан эди. Я барып да онынъ башына бир хабах тюшкен олса, тили тутулыр, агъызына сув тамызмагъа адам биле тапылмаз эди. Меним исе моллагъа бойле эйилик япмайджагъымны озюнъ яхшы билесинъ де!

— Сен не сандырахлайсынъ шу, Ахмет ахай,— деп сорай ондан молла.

— Шимди бир муджизе олып кечкенине дува этем, эгер бу теректе джевиз дегиль де, хабах олгъан олса, джемаат энди сенинъ дженазенъе топланып башлар эди.

— Эй, шейтан баласы, сен эр вахыт мен юхлагъанда шаха этесинъ.

— Чюнки сен айных олгъанда шаханы севмейсинъ,— деп Ахмет ахай молланынъ манълайына тюшкен джевизни сындырып агъызына къапа.

КУНЬДЮЗ ВЕ ГЕДЖЕ ТЮШЮНДЖЕЛЕРИ

Ахмет ахай бираз къартоп сача ве бол берекет беклей. Онынъ къомшусы, куньджю ве къызгъаныч молла исе биревлернинъ эмегенинен етиштирильген берекетни озь малына чевирмекни тюшюне. Вуны яхшы анълагъан Ахмет ахай ойле япа ки, саба сачкъан къартопыны, акъшам къазып алып эвине ташый.

— Сен не ичюн саба сачхан хартопынъны уйледен сонъ хазып аласынъ?— деп сорай ондан молла.

— Мен озь берекетимни башым тюбюне хойып ятам,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Эй, огълум, озь башынъа бу хадар алекет чыхарып, зорланмагъа не аджет?

— Я сен бильмейсинъми, эфендим. Халхымызда «Фухаренинъ малы башы уджунда олмах керек» деген лаф бар.

Ахмет ахайнынъ къартоп ери тар бир ёлчыкънен молланынъкинден болюнип тура экен. Молла къомшу еринен озь ери арасындаки ёлакъны кет-кете сюреберип, ахыр-сонъу Ахмет ахайнынъ бутюн ерини озю ала. Энди молла къыяфетинде бу шейтан ве мераметсиз хырсыз бутюн ерни сувара, къартопларнынъ тюблерини чапалай ве мукъайтлыкънен бакъа. Ахмет ахай исе, ич бир шей сезмеген киби, молланы кене урьмет эте, эр корьгенде онъа буюк сайгъынен селям бере.

Къартоп пишип кемалына ете. Ахмет ахай бир ай ярыкъ геджеси тура, молланынъ бутюн къартопыны къазып эвине ташый.

Сабасына бундан хабери олгъан мола бутюн джемаат огюнде Ахмет ахайдан сорай:

— Эй, огъурсыз, насыл ола да, меним чекишип осьтюрген хартопым бир геджеде сенинъки ола?!

— Айнеджилигинъ, ийлекярлыгъынъ санъа не багъышлагъан олса, сен оны алдынъ. Мен исе озь эме-

гимнен, озь хызметимни алдым. Сен куньдюз насыл этип экимизнинъ тахтасы арасындаки ёлакъны кендинъе къошмакъны тюшюнген олсанъ, мен геджеси насыл этип, озь еримнинъ берекетини хайтарып алмахны тюшюндим,— деп джевап бере Ахмет ахай.

ОНДА ДА ЮРЕК БАРМЫ?

Ахмет ахайнынъ эки досты бар эмиш. Бири — Хуртмолла ахай, экинджиси онынъ огълу — Хуртмер ахай. Олар бир кунь баба-бала Ялта базарындан учь окъкъа хамси сатын алалар. Хуртмер ахайнынъ тарписине къойып, эвлерине къайталар. Ёлда болдурып бир тыныш токътайлар. Сарымсакълы отьмекнен хамси ашайлар.

— Огълум,— дей харт Хуртмолла ахай,— эвге баргъан сонъ бу балычыкъларны Ахмет ахайгъа корьсетейик де, ондан, хамсиден хурбан чалмах мумкюнми, деп сорайых. Не бермеген алла, эгер о мумкюн десе, бир капикке он дане хамси берелер, байрамымыз уджуз олур. Бойле бир тарпи хамсиден бутюн кой джемааты хурбан чалмакъ мумкюн.

— Догъру айтасынъ баба,— дей Хуртмер ахай.— Мына шимди турайых да догъру Ахмет ахайнынъ эвине барайых. Сорап билейик...

Олар ерлеринден турып, Озенбашкъа ёл алалар. Бойле бир фикирден къувангъанларындан болдургъанларыны да дуймайлар ве догъру Ахмет ахайнынъ эвине келип кирелер.

Хуртмер ахай тарписини чезе. Хуртмола ахай исе къолуна бир къач дане хамси ала ве Ахмет ахайгъа мураджаат этелер:

— Айтса достум, булардан хурбан чалмах мумкюнми?

Ахмет ахай балычыкъларны къолуна ала, козьлерине якъынджа кетирип бакъа ве дей:

— Териси бармы? Бар. Мерджан киби козьлери бармы? Бар. Хамсиден хурбанлых олмаз деген адам бармы? Ёх. Демек мумкюн экен.

— Чох сагъ ол, Ахмет ахай,— дей Хуртмолла ахай.— Айса бутюн фухарелерге хамсилерни болюштирип бермек керек. Барсын, хой ерине олар хамси чалсынлар. Лякин оны насыл чалырмыз?..

— Хой сойгъанда терисини моллагъа бере эдинъиз. Догърумы? Шимди де шай япынъыз. Хамсилернинъ теричиклерини сыдырынъыз да моллагъа беринъиз.

Хуртмолла ахайнен Хуртмер ахай бойле яхшы ахыл огреткени ичюн Ахмет ахайгъа сагъ ол айтып, койлюлерге хамси даркъатмагъа кетелер.

Койде къурбан чалув башлана. Фукъарелер къувана-къувана хамси чалалар. Башыны атешке ташлайлар. Этини озьлерине къалдыралар. Теричиклерини исе моллагъа ёллайлар.

— Бу джемаат шаштымы шу?— дей молла тааджипленип.

Онъа меселени анълаталар:

— Бизим сайгъылы насиатчымыз: «Алла ёлуна чалынгъан хой да, хамси де — экиси бир хабул олуна, оларнынъ арасында ич бир тюрлю ферх ёх: Этлери бармы, бар, бонджах киби козьлери бармы, бар» деп айтты. Биз сизге, имам эфенди, борджумызны одемеге, яни хурбанлых чалынгъан малларнынъ терилерини багъышламагъа кельдик,— дейлер.

Молла ачувлана ве динсиз Ахмет ахайгъа ве озенбашлыларгъа шойле дей:

— Хурбанлыхха ярар эмиш! Юни бармы? Ёх. Аяхлары бармы? Ёх. Моюзлери бармы? Ёх. Сонъ о насыл хурбанлыхтыр? Алла хойдан, тувардан ве деведен хурбан чалмахны изин берди Сиз севап ерине гунях хазандынъыз!

Моллагъа не керек? Келир керек, байлыкъ керек.

Ахмет ахайгъа не керек? Фукъарелернинъ масрафыны азлаштырмакъ керек.

Къурбан байрамы куньлери молланен Ахмет ахай бири-бирине корюнмейлер. Байрамнынъ сонъунда исе Ахмет ахай молланынъ хатирини тапмакъ ичюн джамиге бара:

— Селямалейкум, бизим севимли ве урьметли молламыз!— дей Ахмет ахай.— Сен озюнъ айтханынъ киби, алла эр бир кучюк шейде де балабанны корьмеге бильмек керек, деп огретти. Сен билесинъми, о хамсилер санъа не хадар буюк бахт, байлых кетире билелер? Кечкен байрам куньлери корьген зарарларынъны да шу хамсичиклерден чыхарып ала билесинъ. Хараденъиз кенарында сатылгъан бу хамсичиклер де балабан балыхларнынъ урлухларыдыр. Сен о хамсичиклерни озь ерлеринъе сачсанъ, даа ич бир вахыт олмагъан бол берекет алырсынъ. О сенинъ магъазларынъны толдурыр, парасы исе, о ич бир вахыт парагъа толмагъан терен джеплеринъни ерге тийдирир.

Озенбаш молласы Ахмет ахайнынъ айткъанларына инана. Бу иш пек файдалы оладжагъыны тюшюнип, экинджи куню Ялта базарына бара. Он тарпи хамси сатын ала, кирагъа адам тутып оларны, Озенбашкъа кетире ве джемааттан озь ерини сюрип бермекни талап эте. Сюрюльген ерлерге хамси сачтыра ве куньде беш кере намаз окъуп, топракътан буюк-буюк балыкълар осюп чыкъмасыны алладан тилей.

Куньлер кече, лякин буюк балыкълар корюнмей. Молла Ахмет ахайгъа келе:

— Сен ахыллы адамсынъ айтса, не ичюн мен сачхан хамсилеримден даа ич бир берекет алып оламайым?— деп сорай.

— Бельки сизнинъ берекетинъизни хырсызлагъанлар бардыр. Харавул хойынъ, я да озюнъиз барып анда ятынъ.

Молла эфенди озь тарласыны къаравуллап баш-

лай. Озюнен берабер муэззини де ала. Онынъ къолуна тюфек туттыра. Молла къуран окъуй, муэззин исе онынъ этрафында доланып, тарланы къаравуллай. Сачылгъан хамси исе, топракътан балыкъ олып чыкъмай, тарпилерде къалгъан бир-эки хамсиге де чибин къонып, оларны чурюте.

Молла бир къуран чыкъа, лякин топракътан балыкъ чыкъмай. Бакъса ерде бир балабан, семиз чибинни коре.

— Мына о хырсызлар! Корьдинъизми, олар меним балыхларымны ашап битиргенлер. Ах сизни, ханатлы хырсызлар!

— Эфендим, эфендим яваш олунъыз, сесинъизни чыхарманъыз! Оны тутмах керек,— дей муэззин.

Шу арада чибин учуп келип молланынъ кокрегине къона. Насыл этмели де оны тутмалы? Эгер молла къыбырдаса, чибин учып кетеджек. Мола лакъырды этмеге биле къоркъып, къолунен ишмар этип, кокрегини косьтере, ат, хырсызны ольдир, деген мананы анълата.

Муэззин тюфегини догъуртып, молланынъ кокрегиндеки чибинни ата. Чибин, эльбетте учып кете, лякин юрегинден урулгъан мола ерге юварлана.

Онынъ сесини эшитип Ахмет ахай чапып келе:

— Сен не яптынъ? Энди хурбанлых терилерни ким топлайджах?— дей.

— Онынъ озю джыяр, башха ким джыяджах?

— Я сен онынъ юрегине аттынъ да?

— Я онынъ юреги бар эдими?— дей муэззин.

КЪУЙРУГЪЫ КЪАЛДЫ

Бир кунь озенбашлы Аджы баба Ахмет ахай бакъкъан тувар сюрюсине озюнинъ бугъачыгъыны къоша ве туварджыгъа шойле дей:

— Козюнъни ач, Ахмет ахай, барып да бугъачыхха бир шей олмасын...

— Яхшы, яхшы, хасевет этменъиз.

Ахмет ахай тувар сюрюсини отлакъкъа айдап кете. Яры геджеде малларгъа къашкъырлар тюше ве Аджы бабанынъ бугъачыгъыны ашап кетелер. Энди не япмалы? Акъкъыны тёлемек хусусында лаф биле олмасы мумкюн дегиль, чюнки Ахмет ахайда бу къадар акъча олмады, эм олмаз да.

Ахмет ахай бугъачыкътан къалгъан къуйрукъны алып, онынънен сюрюни яйлядан Озенбашкъа айдап келе. Эр кес озь малыны ала, лякин Аджы бабанынъ бугъачыгъы корюнмей.

— Меним бугъачыгъым хана?— деп сорай Аджы баба чобан Ахмет ахайнынъ алдына чыкъып.

— Бугъачыгъым ханы, деп сорайсынъмы?

— Эбет, хайда меним бугъачыгъым?

— Аджы баба, оны сен сорама да мен де айтмайым. Хазагъа огърадых.

— О да насыл хаза, тезджe айт?!

Бу арада андан-мындан келип адамлар топланалар. Ахмет ахай джевап бере:

— Мен сюрюни яйлядаки отлахха алып бардым. Олар отлап тойгъан сонъ сувармагъа айдадым. Бир даа бахсам не корейим, бир хашхыр сюрюге догъру келе. Мен пек хорхтым. Шу заман бахсам сенинъ бугъачыгъынъ о хашхыргъа атылмагъа азырлана. Мен деръал барып бугъачыхны туттым.

— Э-эй, Ахмет ахай, не ичюн сен меним бугъачыгъымны туттынъ, йиберебермейсинъми?

— Я не ичюн йиберейим?

— Барсын хашхырны парча-кесек этсин, не, сен оны аджыдынъмы ёхса?

— Ана коресизми, джемаат, мен де Аджы бабанынъ бойле дейджегини биле эдим. Шунынъ ичюн де

бугъачыхны йибердим. Олар бири-бирине барып уруддылар, бир фигъан хопты...

— Сонъ, сонъ, айтса хашхырдан не халды?

— Хашхырдан не халгъаныны бильмейим. Сизинъ бугъачыхтан ялынъыз шу (Аджы бабагъа бугъачыкънынъ къуйругъыны косьтере) халды. Яхшы ки, чапханда о да меним холума илишкен...

«АКЪЫЛЛЫ» ОРАКЪ

Куньлернинъ биринде Ахмет ахай Озенбаштан кете ве чёльдеки бир мырзанынъ къолунда ыргъат чалыша. Азмы чалыша, чокъмы чалыша, не де олса, богъдай сачмакъны огрене. Эмек акъкъы ичюн мырза бир торба богъдайнен бир эски оракъ бере. Оларны алып, Ахмет ахай Озенбашкъа къайтып келе ве мында ильки кере богъдай сачып, эр кесни тааджиплендире. Чюнки бу вакъыткъадже Озенбашта богъдай сачылмай, озенбашлылар исе оракънынъ не олгъаныны бильмей экенлер.

Богъдай чыкъа, осе, башакълай ве сап-сары олып пише. Ахмет ахай эски оракънен богъдайыны ора, топ-топ багълай ве бир ерге топлай. Онынъ тёпесине исе орагъыны санчып, озю эвине къайта.

Шу гедже пахыл киби Ахмет ахайнынъ богъдайыны хырсызламагъа келелер. Бакъсалар насылдыр бир кийик къуш черен устюнде тим-тик тура. Якъын бармагъа къоркъалар. Барып бирер къызылчыкъ таягъы сындырып кетирелер ве черенни сарып алалар. Хырсызлардан бири онъа таякъ яндыра. Оракъ атылып барып черенге якъын кельген бир хырсызнынъ бойнына санчыла. О исе оракънынъ сапындан тутып, бутюн къуветинен чеке. Чеккен сайын оракъ эп онынъ бойнуны кесебере. Агърысына даянып оламагъан сонъ йыкъыла, джан бере.

Хырсызлар аркъадашларынынъ башы кесильгени ни корьген сонъ, шашмалай ве къачып кетелер. Бу шаматаны эшитип озенбашлылар топланалар. Бакъсалар, богъдай черени янында бир олю ве узун демир бурунлы бир де «къартал» тура. Эписи топланып Ахмет ахайгъа хабер айтмагъа кетелер:

— Вай-вай, Ахмет ахай, сенинъ богъдайынъ янында бир кийик джанавар хырсызларнынъ ёлбашчысыны ольдюрген. Энди о бизлерни де ольдюрмесин,— дейлер къычырышып.

Ахмет ахай озюнинъ демир бурунлы орагъына, ольген хырсызгъа бакъа ве къоркъкъан адамларгъа шойле дей:

— Эй, койдешлерим, сиз неден хорхасынъыз? Бизге бир тюрлю беля кельмеди. Бу кийик хартал ялынъыз хара ниетли адамлар ичюн хорхунчлыдыр, Намуслы ве джесюр адамларнынъ исе энъ яхшы достудыр. Инанмасанъыз мына озюнъыз корюнъиз.

Ахмет ахай барып оракъны ала ве эгилип бир тутам от ора.

— Бу кийикни огретмек пек холай. Огренген сонъ исе о бизге хызмет этер. Эр бир азбарнынъ энъ керекли, файдалы хушу олып халыр.

Бойлеликнен, Ахмет ахайнынъ орагъы бир гедже де хырсызларны джезаламакъ ичюн къарталгъа чевириле, сонъ ялынъыз Ахмет ахайгъа дёгиль де, бутюн озенбашлыларгъа хызмет этмек ичюн кене оракъкъа дёне.

ЯЛАНДЖЫЛАР ЯРЫШЫ

БИР ЯЛАНДА — УЧЬ ЯЛАН

Куньлернинъ биринде бир адам келип Озенбаш джемаатына:

— Сиз Ахмет ахайны, бу дюньяда алдатаджакъ

адам тапылмаз, о энъ айнеджи адам деп саясызмы. Мына, мени о бир вакъыт алдатып оламаз,— дей.

Джемаат шу саат Ахмет ахайгъа хабер ёллай. Арадан чокъ кечмеден о етип келе.

— Мына бу ёлджу, мени бир кимсе алдатып оламаз, дей. Озюнъ лаф эт. Бельки инандырырсынъ оны,— дейлер Ахмет ахайгъа.

Ахмет ахай ёлджугъа:

— Алдатмах холай, лякин алданмах кучь. Бу ялан дюньяда бутюн койнинъ джемаатыны алдатмах мумкюн. Сен де мына бойле теджрибели адамгъа ошайсынъ,— деген.

— Лякин эшиткениме коре сен ойле акъыллы экенсинъ ки, тек адамларны дегиль де, атта айванларны да, алдата экенсинъ. Сенинъ яланынъдан осюмликлер де агълай-куле экенлер. Лякин мен сенинъ бойле уста яланджы олгъанынъа аслы инанаджагъым кельмей. Къана, мени алдат бакъайым.

Ахмет ахай онъа:

— Эльбетте, бу ерде шимди сени алдатып оламам. Не ичюн десенъ, мен адам алдатхан алетлеримни эвде халдырдым. Эгер пек истесенъ, мен чапып барып, оларны кетирейим. Лякин мен кельгендже сен мени мына бу дивар янында беклеп тур. Шу хыйыш дивар барып да устюме йыхылмасын десенъ, оны омузларынънен итеп тур. Анъладынъмы. Мен шимди келирим,— дей ве эвине кете.

Ахмет ахай эвине бара. Эвиндеки ишлерини япып битире, сонъ чыкъып танышларына кете. Ёлджу исе мында омузларыны диваргъа тиреп оны беклей. Беклей, эп беклей. Ёлдан кечкен адамлар онъа бакъа да шашалар:

— Эй, сен не япасынъ шу, кимни беклейсинъ?— деп сорайлар ондан.

— Ахмет ахайгъа, мени алдат бакъайым деген эдим. Онынъ мени алдатаджагъына ич де инанмайым.

Манъа шу диварны омузларынънен тутып тур, мен эвге барып алдаткъан алетлеримни кетирейим, деп кетти. Оларсыз алдатып оламай экен. Иште оны беклеп турам.

— Я диваргъа не ичюн даянып турасынъ?

— Ахмет ахай, тутып тур, йыкъылмасын, деген эди.

— Демек о сени энди учь кере алдатхан, хафа,— дейлер онъа.

— О да насыл алдатма? Озю мында олмагъан адам мени насыл алдатсын?

— Биринджиде, алетлер дегиль де, адамнынъ озю алдата, экинджиде, бу дивар шай да хавий тура, онъы тутмагъа аджет ёх. Учюнджиде исе, о санъа тез келирим деген олса, бах, не хадар вахыт кечти, аля даа кельмей. Эм кельмез де, чюнки о сени алдатып кеткен, ахмах.

РАХМЕТ ЧЕЛЕБИНИНЪ ЯЛАНЫ...

Ахмет ахай акъикъатен де эр бир айнеджи адамны алдатмагъа, яланджы адамнынъ тазирини бермеге биле экен. Лякин Рахмет челеби деген бир адам Стамбулдан келе ве, Ахмет ахайны мен алдатырым, дей. Озюни дюньяда энъ акъыллы яланджы ве айнеджи сайгъан шу адам Ферманшеэр базарындаки къавеханеге кирип, къаве ичкенде янындакилерине шойле дей:

— Сиз, сайгъылы мырзалар ве бейлер, аджайип Озенбашынъызда гъает акъыллы, зекяветли ве зеинли бир Ахмет ахай олгъаныны айтасынъыз. Онын бутюн яланджылардан, айнеджилерден, ийлекярлардан ве шакъаджылардан устюн олгъаныны тасдыкълайсынъыз, шойлеми? Я барып да мен оны алдатсам манъа не берирсинъиз?

— Биз санъа, яланджылар йигити деген ад берирмиз,— дейлер онъа.— Устюне минип юрюльген бирер айван ве бирер де араба берирмиз.

Дюньяджа белли бир яланджы олмакъ, устюне минип юрюльген айванларнынъ ве копчеклери устюнде арекет этиджи алетлернинъ саиби олмакъ истеген Рахмет челеби Ферманшеэр мырзалары ве бейлеринен берабер Озенбашкъа ёл ала. Озенбашкъа кельген сонъ мырзалар ве бейлер Ахмет ахайнынъ азбары четине сакъланалар. Рахмет челеби исе эвнинъ къапусыны къакъа. Ахмет ахай чыкъкъан сонъ онъа шойле дей:

— Мен Стамбулдан кельдим. Манъа Кърыммы, Озенбашмы, сенинъ азбарынъмы я да мына бу къапу тюбюми — эписи бир, сенинънен ярышлашмагъа кельдим.

Ахмет ахай онынъ макъсадыны деръал анълай ве онынъ теклифини къабул эте. Олар эппейи вакъыт озьаралары лакъырды этип отуралар. Озь омюрлеринде олып-кечкен меракълы лафларны айтып битирген сонъ, Рахмет челеби озь икяесини шойле башлай:

— Заман заман экенде, эвель заман экенде, ай чибиндай олгъанда, кунеш ормандан чыкъып, кене ормангъа къонгъанда, мен Стамбулнынъ дживарында яшай эдим. Меним учь юз сепет балкъуртым бар эди. Оларны эр кунь саба йибере, акъшам олса, эр бирининъ адыны айтып эвге чагъыра эдим. Бир кунь акъшам балкъуртларны тешкерген вакъытымда не корейим, Топал ханым къайтып эвге кельмеген. Шу саат азбаргъа чыкъып, кумеске кирдим де бир хоразны эгерлеп миндим ве Топал ханымны къыдырып кеттим. Мен оны тапкъанымнен экимизнинъ арамызда дешетли бир къавгъа-котек къопты. Онъа яйнен окъ аттым, о исе агъач топындан атып, мени урды. Урушнынъ энъ къызгъын бир вакъытында бакъсам, хораз сол къанатындан яралангъан. Деръал чарпышманы

токътатмагъа меджбур олдым. Чапып барып онынъ ярасыны багъладым. Сонъ эким къыдырып кеттим. Оны тапып, хоразны косьтердим. О «хастаны» бакъты да, бунъа бирден-бир илядж инд джевизининъ шырасы олгъаныны айтты. Мен хоразнынъ ярасы сувумасын деп, шу саат Индстангъа кеттим. Баргъан сонъ бир джевиз сатын алдым. Тишимнен онынъ къабугъыны къырдым, ичиндеки ашыны сыкъып, ягъыны сюзип алдым. Онынънен хоразнынъ ярасыны байладым, озюм исе болдыргъанымдан юкълап къалгъаным.

Саба еримден турып бакъсам. не корейим, озь козьлериме инанмадым. Хоразымнынъ сол къанаты тюбюнден бир буюк терек осип чыкъкъан. Онынъ устю джевизнен юклю. Къайдан кельген, бильмейим, бир оба бала таякънен джевиз къакъалар. Яхшыджа абайлап бакъсам, балаларнынъ аткъан таякълары къайтып ерге тюшмейлер. Бутюни терекнинъ далларына илинип къалалар. Мен бу таякълар, барып да сонъундан меним башыма тюшмесинлер, деп зорнен терекнинъ тёпесине чыкътым. Бакъсам бир далда уджубуджагъы корюнмеген бир чёль асылып тура. Чёльде бостан. Ичинде джанынъ истеген шей бар. Бир буюк къарпузны алып, дамыны бакъаджакъ олдым. Джебимден пычагъымны чыкъарып къарпузны кестим, бир тилимини ашадым. Сонъ бир тилим даа ашайджагъым кельди. Энди кесейим дегенде пычагъым къарпузнынъ ичине тюшип кетти. Къыдырдым-къыдырдым, тапып оламадым. Бу пычакъ меним ичюн пек къыйметли эди. Шу себептен къарпузнынъ ичине кирип оны къыдырмагъа башладым.

Бираз юрген сонъ, къарпузнынъ ичинде манъа деве устюнде кетеяткъан бир адам расткеьди. Онъа селям бердим. О «алейкум селям» деген сонъ менден «мында бизим мемлекетте не япып юресинъ» деп сорады. Мен, къарпуз ашагъанда пычагъымны джойгъанымны айт-

тым. Деве устюндеки адам бар сесинен шакъылдап кульди ве «мен де учь кунь эвельси озь атымны джойгъан эдим. Бармагъан ерим къалмады. ер ярылды, ерге кирди, бир ерден тапалмайым. Сен исе озюнънинъ кичиджик пычачыгъынъны къыдырып тападжакъ оласынъ, бу акъылгъа сыгъаджакъ шейми?» деди. Онынъ бойле сёзлеринден сонъ пычакътан умютимни узюп, къарпуз ичинден чыкътым. Бир кунь юрдим, эки кунь юрдим, учь кунь... Ахыр-сонъу денъиз кенарына барып чыкътым. Денъиздеки къырмызы дельфинге минип, къайнакъ сув устюнден шималь тарафкъа кеттим. Денъизден сагъ-селямет кечип, Кърым ялысына чыкътым. Дельфинни аткъа чевирдим. Озюмде олгъан бутюн яланларымны онъа юкледим, шу йымшакъ яланлар устюне отурып, дженнет киби дюльбер, ялыбою кеттим. Бир саат юрген сонъ насылдыр бир шарап тюкянына расткельдим. Меним огюме джами киби буюк бир чапчакъны юварлатып кетирдилер. Мен эльбетте, алланынъ айткъанларына къулакъ асып, о шарапны агъызыма биле алмадым. Ислям дининден хабери олмагъан меним атым исе озюни чапчакъкъа урып, бутюн шарапны ичип битирди. Шу къадар шарапны ичкен сонъ, саргъуш олмайып къайда бараджакъ?

Саргъуштан дели де къача, дегенлери киби, мен де ондан къачаджакъ олдым, лякин етиштирип оламадым. О келип меним чувалым ичиндеки бутюн яланларымны от киби ашап битирди. Мен о яланларсыз озюмни насылдыр бир меджалсыз дуйдым ве ачувымдан къылычымны къынындан чыкъарып, саргъуш ат устюне атылдым, онынъ къурсагъы тюбюнден башлап терисини сыдырып алдым. Этини къузгъунларгъа къалдырып, терисини озюмнен берабер алдым. Бу ишни мен денъизнен Озенбаш арасында, яйлянынъ тёпесинде яптым. Ат этинден ве меним яланларымдан енгиллешкен бу терини минип, йылдырым киби тез

юрдим. Лякин шу арада санъа, алдатмакъ ичюн кельгеним акъылыма тюшти ве деръал кене артыма къайттым.

Анда барып бакъсам, ат эти ерине бир оба къузгъун тура. Олар энди меним атымнынъ этини айындыргъанлар. Атымнынъ терисини ачтым, о къузгъун обасы деръал учып къой сюрюси киби келип терге кирди. Бундан сонъ меним атым ель киби учты. Я не ичюн учмайджакъ, ичинде юз он беш къузгъун къанат къакъып тургъан сонъ учар даа! Яйлядан алып, догъру сенинъ азбарынъа, къапунъ огюне кетирип къойды. Сен насыл тюшюнесинъ? Шимди сенинъ азбарынъда байлы тургъан мына бу ат бутюн дюньядаки атлар ичинде энъ яхшысы дегильми? Шу атнынъ ичи бильгенинъ киби ялан толу. Мына коресинъми? Дюньядаки бутюн яланджылардан мен устюн дегилимми?

Ахмет ахай яланджы Рахмет челебининъ айткъанларыны индемейип, сонъунадже динълеген сонъ шойле дей:

— Сенинъ манъа айткан шейинъде ич бир тюрлю уфюртме ёх. Сен айткан о муджизе атынъ да муджизе дегиль. Эписи догъру.

Ат устюнден сыдырып алгъан терининъ йылдырым киби учханына да шашмах мумкюн дегиль. Эти, кемиклери, ичеклери олгъан ат яхшы чапа, лякин о кемиклери, эти ве ичеклеринден темизленип, енгиллешкен сонъ, эльбет даа да яхшы чападжах. Сен, терини ачкъанымнен хузгъунлар тез учып келип, онъа кирдилер, дединъ. Эльбетте догъру айтасынъ, чюнки олар яваш учып оламайлар. Хысхасы, яланджылар ярышында мен сенинънен дегиль де, сенинъ бутюн яланларынъны ашагъан о хузгъунларнен ярышлашмах керек экеним. Санъа исе мен бир сувух икяе айтайым, бузлап халмайым десенъ, мына бу сыджах чувала кирип отур.

Ахмет ахай мусафирини чувалгъа кирсетип, икяесини башлай:

— Заман заман экенде, эвель заман экенде, деве деллял экенде, бугъа бояджы, эшек дуаджы, аюв да укюмдар экенде, Ферманшеэр базарында кучюк бир чадыр бар экен. Шу чадыр ичинде анам бешикте ятханда, бабам софра тюбюнден кечип ойнагъанда, мен энди сахаллы бир ахай эдим. Базарда ахчасыз юре, шефтали, армут, инджир алып ашай эдим. Меним суме тюшкен нефисим бутюн базаргъа тоймай эди. Базар мени ашата, ичире эди. Мына бойле раат яшап юрген куньлеримнинъ биринде залым базыргянлар менim кокюсимни ярып, юрегимни кесип алдылар. Бундан сонъ мен базарнынъ мерametинден, джумерглигинден марум олдым. Алла меним талийимни хара арфлернен язмыш экен. Бутюн хаялларым, арзуларым дарма-дагъын олып кетти. Фухаре олдым, тиленджиге чевирильдим.

Дервиш киби фахыр, Лухман эким киби бильмир, эшек киби сабырлы олмагъа меджбур олдым. Ерден котерилип, кокке учаджах олдым. Бу истегиме ялынъыз базар яланынынъ хуветли бораны котерилип, ердеки бутюн шейлернен берабер мени де кокке алып чыххан сонъ хавуштым. Мен эльбетте бу хуветли ве енъильмез бораннен курешмедим. О мени юксек-юксеклере котерип китти. Мен ойле юксеге котерильдим ки, энди ондан да юксеге котерильмек мумкюн дегиль эди.

Еди хат кокте де ем-ешиль чайырлар, дагълы орманлар, дюльбер багъчалара расткельдим. Бизим яйлягъа ошагъан бир ерге котерильдим. Анда да бир боран башлады. Учь кунь чобанларнен берабер хашхырларнынъ тазирини бердим. Шу учь куньде бир дахха биле вахыт кечмеди. Чюнки анда вахыт терсине юре экен. Адам кет-кете яшара бере. О фезалы-дагълыларнынъ ашавларыны мен бегенмедим. Хатых-

лары сыджах, хавелери сувух. Тарсыхтым, джаным сыхылды ве не де олса, тездже эвге, озюмнинъ Озенбашыма хайтмахны тюшюндим. Гедже-куньдюз козюме юху кирмеди. Андаки адамлар куньдюз юхлай, геджелери чалыша экенлер. Бизде, ерде падиша укюмдар олса, анда эр шейни одаман чобан аль эте экен. Мен де озь асретлигимни онъа айтып, мени ерге хайтармасыны риджа эттим. Лякин о одаман-Хавалджы меним сёзлеримни динълемеге биле истемеди. Не бар, не ёх, андаки кок булутлардан арынды. Бир даа бахсам не корейим, бизим коюмиз озюнинъ бутюн дюльберлигинен тавусхуш киби ерде узанып тура. Яхшыджа эгилип бахсам, сен мени алдатмах ичюн Ферханшеэр хавесине чапып кетесинъ. Сенинъ о яланынъа, Рахмет хардашым, мен пек ашыхтым. Чобанлар ятхан хошха кирип, эки авучымны толдурып куль алып чыхтым. О кульден узундан-узун йип орьдим. Йипнинъ бир уджуны, узунлыгъы юз аршын хадар кельген, бир терекнинъ тамырына хавий этип багъладым. Экинджи уджундан тутып ерге сычрадым. Хуршун киби учханым ве анда-мында саллангъаным ичюн бираз ёлны шашыргъаным. Лякин сонъундан кене озь ёлума миндим.

Дюньяда чаресиз ич бир шей олмай экен. Мен джебимден пычагъымы алып, агъызыма хаптым да, йипнен юхарыгъа тырмашып чыхтым. Бир хач юз аршын тёпеге чыххан сонъ йипни кестим ве кене ашагъы тайып тюштим. Йипнинъ уджуна кесип кельгенимни хурап, догъмуш Озенбашха ашыхтым. Лякин, пахыл киби кене йип ерге етмеди. Бир даа тёпеге тырмашмах, бир хач юз аршын йип даа кесип кельмек сырасы тюшти. Амма бунынъ да файдасы олмады. Озенбашха етип келалмадым. Сонъ ачувландым. Бар хуветимнен бир тюкюрдим де эки холум, эки аягъымнен озь тюкюрюгиме илишип ерге, тамам озь эвмининъ баджасына келип тюштим. Баджадан эвимиз-

нинъ ичине киргенимнен хапу хахылгъаныны эшиттим. Ачтым, бахсам сен экенсинъ. Меним ялан толу чувалым да еринде тура экен. Мен чувалымны ачып, сайгъы ве урьметнен онъа сени кирсеттим.

— Сенинъ яланынъ догъру олып чыкъты, мен керчектен де чувал ичинде отурам,— деген экен Стамбул яланджысы Рахмет челеби Ахмет ахайгъа.

ЙЫМЫРТАСЫНА КОРЕ ТАВУГЪЫ

«Мен Ахмет ахайны илле алдатырым. Оны ойле масхара этерим ки, яланджы деп нам къазангъанына бинъ бир кере пешман этер», дей Рахмет челеби алдангъаныны бираз унуткъан сонъ.

Арадан чокъ вакъыт кечмей. Стамбул яланджыларынынъ пашасы Рахмет челеби бир даа Ахмет ахайнынъ азбарында пейда ола.

— Алла мусафири кельди, эвинъе аласынъмы?— деп сорай.

Ахмет ахай мусафирни ичери кирсете. Аякъ ве къолларыны ювмакъ ичюн онъа бир къуман сув бере. Рахмет челеби аякъ-къолларыны ува, килимге басып, озюне азырланылгъан ерге кечип отура ве Ахмет ахайгъа шойле дей:

— Бизде Стамбул дживарында якъында пек буюк бир йымырта таптылар. О йымыртанынъ сарысындан аш азырладылар. Дёрт юз адам ашап битиралмады. Бойле йымырта тапылгъанына сен тааджипленмейсинъми?

— Ёх,— дей Ахмет ахай озюни сыкъмайып,— бундан он йыл эвельси меним бабам хуш корьген, О хушнынъ бир аягъы Булгъарияда олса, экинджи аягъынынъ тырнахларынен Босфор хаялары астындаки тюрк халесининъ дивarларыны тырнай экен.

Рахмет челеби даянып оламай ве Ахмет ахайнынъ сёзюни боле:

— Кърым акъкъында не къадар уфюртсенъ де лафынъны больмем. Лякин меним Тюркием акъкъында бойле ялан айткъанынъа даянып оламайым,— дей.

— Меним ялан айтханымны хайдан бильдинъ?— деп сорай Ахмет ахай.

Тюшюн де бакъ, сенинъ шимди тариф эткен къушынъ киби къуш оламы дюньяда? Яланнынъ да бир къарары олмакъ керектир даа!

— Сайгъылы мусафир,— дей Ахмет ахай, сен озюнъ тюшюн де бах, эгер меним тарифлеген хушум олмаса, сенинъ айтхан йымыртанъны хайсы айван хозлайджах? Сен озюнъ хозлар эдинъми?..

ТИЛЬКИНИНЪ КЪУЙРУГЪЫ

Рахмет челеби яланджылар ярышындан умютини узьмей ве бир икяе даа башлай.

— Бугунь орманда бир тильки корьдим. Онынъ къуйругъы энъ аздан алты аршын эди. Эгер ялан олса, къуран опейим!

Ахмет ахай онынъ ялаыны тюзете:

— Тилькининъ алты аршын хуйругъы оламы? Энди сен алдатхан эр бир аршынынъ ичюн бирер таях ашайджанъ.

— Яхшы,— дей Рахмет челеби,— мен керчектен де бираз къабартып айттым, алты дегиль, дёрт аршын эди, къуран опейим!

— Адамлар сенинъ айтханынъ киби узун хуйрухлы тилькини бир заман корьмегенлер. Мына санъа эки аршын ичюн эки таях даа,— деп Ахмет ахай Рахмет челебининъ аякъларына ура.

— Догъру айтасынъ, дёрт дегиль, эки аршын эди. Инанмасанъ, къуран опейим!

— Бу да ялан, мына санъа эки таях даа!

— Эки аршын эльбетте чокъча, лякин эки суем бар эди. Инанмасанъ, къуран опейим!

— Энди мытлах шашырдынъ!— деп Ахмет ахай бир даа ура.

— Ой сени, шейтан, не ичюн мени урасынъ? Не, тилькининъ къуйругъы олмаймы ёхса?

— Тилькининъ эки суемлик хуйругъы олмай. Мен сени, онынъ хуйругъыны бираз узат, деп урам.

— Къайсы тарафкъа узатайым да, сенинъ истегенинъ киби олсын?

— Керчек олгъан тарафха узат,— дей Ахмет ахай.

ТУЗ КЕРЕК

Бир кунь Ахмет ахайгъа онынъ къадыны:

— Шорбагъа хоймагъа тузымыз битти. Барып хомшудан сора,— дей.

— Не хадар сорайым?

— Бир авуч я да бир чимтим олса етер.

Ахмет ахай бир къомшусындан сорай — туз ёкъ. Экинджи къомшусындан сорай — туз ёкъ. Учюнджисинден сорай, о да «тузымыз битти» деп къайтара. Ахмет ахай бутюн Озенбашны айланып чыкъа, лякин туз тапып оламай. Ахыр-сонъу сорай-сорай Озенбаштан чыкъып кете. Бакъса бир койлю богъдай баса, манълайындан тузлу тер тамчылары ашагъы чыбыра. Ахмет ахай онынънен селямлаша ве къадынынынъ айткъан сёзлерини унутмамакъ ичюн текрарлай:

— Бир авуч, я да бир чимтим олса етер, бир авуч я да бир чимтим олса етер...

Байгъа, моллагъа, къадыгъа урлукъ алгъаны ичюн богъдай береджегини ве озюне не къаладжагъыны тюшюнип тургъан бу фукъаре койлю Ахмет ахайнынъ

«Бир авуч я да бир чимтим олса етер» дегенини эшитип, ачувлана ве сёгюне-сёгюне оны урмагъа башлай.

— Ай сени, шейтан! Бу ёлдан кечкен эр бир адам бирер авуч богъдай аладжакъ олса, манъа не къаладжакъ? Балаларымны ненен бакъаджам? Мына санъа, мына санъа...

— Сен меним хабургъаларыма ахыл кестинъ, энди тилиме де огрет, насыл айтмах керек эди?— дей Ахмет ахай.

— Берекетли олсун, деген олсанъ, сени де, тилинъни де бегенир эдим,— дей койлю.

Ахмет ахай онынънен сагълыкълашып, белини тута-тута ёлуны девам эте. Эм кете, эм койлюнинъ айткъанынъы текрарлай:

— Берекетли олсун, берекетли олсун... Мезарлыкъ янына баргъанда, бакъса, адамлар агълашалар. Оларнынъ козьяшлары ерге чыбыра. Мефтаны къабирге тюшюрелер. Ахмет ахай оларгъа якъын келип:

— Берекетли олсун!— дей.

Онынъ бойле дегенини эшиткен адамларнынъ джанлары агъыра, къолларына не де илинсе, онен Ахмет ахайны урмагъа башлайлар.

— Ах сени, къабакъбаш! Дженазе вакъытында ойле сёзлер айталармы?!

— Я насыл сёзлер айталар?

— Эки къолунъны юкъары котерип, «алла рамет эйлесин» демек керексинъ.

Ахмет ахай оларнынъ бу тевсиеси ичюн сагъ ол айтып, ёлуны девам эте. Бираз кеткен сонъ бакъса, буюк бир терек тюбюнде чингенелер чалгъы чалалар. Яшлар ве къызлар хайтармагъа ойнайлар. Чалгъыджыларнынъ экиси кемане, бири кларнет, бири даре, даа бири исе давул чала, эр кесни шенълендирелер. Ахмет ахай оларнынъ янына кельгенде эки къолуны юкъары котерип:

— Алла рамет эйлесин!— дей юксек давушнен.

Чалгъыджылар ве оюнджылар бирден токътайлар. Коктен деве энген киби, тааджипли бу сёзлерге шашалар. Давулджы исе атылып чыкъып, чокъмарынен Ахмет ахайнынъ белине ура.

— Эй, чолпа, джаиль, эдепсиз! Мында той чалалар, сен исе огъурсызлыкъ истейсинъ,— дейлер онъа.

Ахмет ахай айткъан бу уйгъунсыз сёзюнден шашып, эки къолунен башыны тута:

— Багъышланъыз, багъышланъыз, айса, не айтмах керек эдим?— деп сорай.

— Хайырлы олсун, демек керек эдинъ. Бу сёзлерни айткъан сонъ сен де бизнен берабер ойнай биле эдинъ,— дейлер онъа.

Котек ашагъан, лякин энди баягъы акъыллангъан Ахмет ахай кене ёлуны девам эте. Баягъы вакъыт юрген сонъ, салкъын, сыкъ бир дагъ ичине барып кире. Бакъса бир авджы тавшан атаджакъ олып козьлеп тура. Мына-мына атып, оны ерге серильтеджек.

Ахмет ахай бар сесинен:

— Хайырлы олсун!— деп къычыра да, озю хайтармагъа ойнап башлай.

Авджынынъ авы не олгъаны белли я! Тавшан озь джаныны къуртарып, дагъ ичине синъип кете. Авджы исе кедер эткен Ахмет ахайны тутып, онъа котек чеке.

— Не ичюн мени урасынъ!— дей заваллы.— Я насыл сёзлер айтмах керек эдим?!

— Бир шей айтмакъ керекмей эдинъ. Агъызынъа сув алып отурмайсынъмы?!

Ахмет ахай тюшюне: «Не хадар яшасанъ да, не хадар огренсенъ де — бу дюньягъа насыл кельген олсанъ, ойле де о бир дюньягъа кетеджень. Лякин мен бугунь яхшы ахылландым. Эписини анъладым. Энъ яхшы сёзлерни айтмахтан исе индемейип турмах хайырлы экен».

Ахмет ахай эм кете, эм сесини чыкъарып бир ким-

сеге бир шей айтмай. Дагъны артта къалдырып, Озенбашкъа келип чыкъа. Озь эвине келип къапусыны къакъа:

— Ким?— деп сорай къадыны.

Ахмет ахай индемей. Къадыны да къапуны ачмай. Бираздан сонъ кене къапу къакъыла.

— Ким?— деп бир даа сорай къадыны.

Сес-солух чыкъмай. Къапу да ачылмай. Ахмет ахай бутюн кунь къапу янында отура. Акъшам ола. Минареден молланынъ ярдымджысы, муэззиннинъ сеси эшитиле. Муэззин экиндини окъуп битирген сонъ, Ахмет ахай даянып оламай, къадынына сес чыкъарып озюни таныта. Ичери кирген сонъ:

— Туз таптынъмы?— деп сорай къадыны.

— Таптым.

— Не хадар, бир авучмы я да бир чимтемми?

— Сен не айтасынъ шу, джаным, пек чох туз таптым!

— Хана о?

— О ялынъыз меним холумда дегиль, аяхларыма да, белиме де, атта башыма да тюштю. Коресинъми, Озенбашта не хадар туз бар экен? Тарлада сачылмаса да эр кесте осе ве холуны хашыта экен. Лякин сен менден бир даа туз сорама.

УЧЬ НАСИАТ

Бир кунь Ахмет ахай молла бостанынынъ янындан кече. Молла исе шу вакъыт кимден пара бермей файдаланмасыны, къабакъларны койге ёлламакъны тюшюнип тура экен. Шу ерден кечип кетеяткъан Ахмет аханы чагъырып, шойле дей:

— Эй азамат огълум, эгер сен бу хабах толу чувалны койге алып барсанъ, мен санъа учь насиат айтарым, олар санъа парадан да зияде керек олур.

Молланынъ ачкозълигини пек яхшы бильген Ахмет ахай, ондан пара чыкъмайджагъыны биле, лякин онынъ насиатынен меракълана. Къабакъ толу чувалны котерип, койге ёл ала. Онынънен ян-янаша молла да адымлай.

— Динъле бириндже насиатымны,— дей молла.— Эгер санъа бириси джаяв юрмек ат минмектен яхшы, десе, инанма.

Буны эшиткен Ахмет ахай:

— Недай манасыз шей айтасынъ, бу да не маразнынъ насиаты, буны эр бир ахмах биле,— дей.

— Ашыхма, ашыхма,— дей молла.— Эгер сен экинджи огюотимни ишитсенъ, чувалны бедава алып бармагъанынъны анъларсынъ.

«Айды шуны динълейим,— деп тюшюне Ахмет ахай,— бельки экинджи насиаты керек олур».

— Хана, айт экинджисини.

Молла экинджисини айта:

— Эгер санъа, бекярлых эвли олувдан эйидир, деселер, сен онъа да инанма.

— Тфу,— деп сёгюне Ахмет ахай.— Сен молла мени алдатасынъ. Яхшысы параны бер. О эльбетте, сенинъ ахмах насиатынъдан файдалыдыр.

— Ашыхма, ашыхма. Сен учюнджи насиатны динълемединъ,— дей къоркъкъанындан молла.— Эгер эвельки эки насиат ойле пек хыйметли олмаса да, учюнджисини сен бир оба алтынгъа да денъишмезсинъ.

Ахмет ахай бираз юрген сонъ:

— Сени динълейим молла,— дей.

Молла учюнджи насиатыны да айта:

— Огълум, эгер санъа, фухарелик байлыхтан яхшы, деселер, бунъа сен ич де инанма.

Шу вакъыт олар учурым янына келип къалалар.

— Ойле олса менден де насиат динъле,— дей Ахмет ахай ве омузындаки къабакъ толу чувалны учу-

рымдан ашагъы ата да: «Эгер санъа, хабахлар парланмады деселер, сен, молла ахай ич де инанма» дей.

СЫГЪЫР ВЕ ЧАЛЫ

Бир адамнынъ сыгъыры дагъда чалыгъа сарылып къала. О адам чалыдан сыгъырыны айырып баш этип оламай. Акъыл танышмакъ ичюн Ахмет ахайгъа бара ве ондан сорай:

— Дагъда меним сыгъырым сарылып халды, не япаджагъымны бильмейим. Насыл этер де оны чалыдан хуртарып алырым?

— Эгер сыгъырынънынъ аяхларыны кессенъ, хурсагъыны хутарырсынъ, эгер хурсагъыны кессенъ, аяхларыны да гъайып этерсинъ,— дей Ахмет ахай.

— Я мен чалыларны кесип атсам не олур?

— Ойле япсанъ, чалылар гъайып олур, лякин сыгъырынъ тири халыр.

— Айса мен чалыларны кесип, сыгъырымны хуртарырым,— дей о адам.

— Буны сен менден сорамайып да, озюнъ бильмек керек эдинъ. Барсын чалы хурусын, сыгъыр халсын, барсын эндиден сонъ ахылсызлых ёх олсун, ферасетлилик яшасын,— дей Ахмет ахай.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ БАЛАЛАРНЕН ШАКЬАСЫ

Кузь куньлеринден биринде Ахмет ахай орман ичинден кечип кетеяткъанда, тереклерден тёкюльген япракъларны джыйыштырып, чувалларына толдургъан бир сюрю баланы корип, оларгъа бир къурунты уйдурмакъ истей. Токътала ве:

— Эй, балалар, чувалларынъыз хачар капиктен шу?— деп сорай.

— Эки чувалы бирер капиктен!— деп багъырышалар балалар.

— Яхшы, алып барып хорагъа ташланъыз, мен экиндиде хайтып келир, сизнен эсаплашырым,— дей де, ёлуна кете.

Балалар, Ахмет ахайнынъ апайы итираз эткенине бакъмадан, ташый-ташый орталыкъны япракъкъа толдыра ве Ахмет ахайнынъ келювини сабырсызлыкънен беклеп отуралар. О тамам экинди маалинде эвине къайтып келе ве балаларгъа кулюмсиреп бакъаракъ:

— Ханы чуваллар? Беринъиз бу яхха!— деп эписининъ чувалларыны топлап ала ве ичлеринде энъ къалкъынджа балагъа он капик туттыра:

— Ал, пай этип бер,— дей.

Бала шаша:

— Ахмет эмдже, бу да не? Чувалларны чекип алдынъыз ве шу хадар чох япрахха он капик бердинъиз. Инсафсызлых да бу!— дей.

— Насыл инсафсызлых?! Мен сизден чувалларынъыз хачар капиктен,— деп сорадым. Эки чувал бир капиктен дединъиз. Энди исе азбарны чёплюкке толдургъансыз ве манъа япрах сатмах истейсинъиз. Бу инсафмы? Мен чувал алмах истеген эдим,— деп анълата Ахмет ахай.

— Хурунтынъыз буюк экен, уджузгъа чувал алмах истегенсинъиз,— деп элем этелер тааджипке къалгъан балалар.

Ахмет ахай шакъылдап куле де, балаларгъа чувалларыны ве бирер де конфет берип шай дей:

— Эпинъиз мектепте охуйсынъыз амма, аммасы— аля даа айтылгъан сёзнинъ манасыны анълямагъа бильмей экенсинъиз. Илериде, охувынъыз девамында, эр бир сёзнинъ не махсаднен айтылгъаныны, не ерге барып чыхаджагъыны анълямагъа тырышынъыз. Бу балалар, сизге бир сынавдыр,— дей.

КУНЬДЖИ АДЖЫ БАБА ВЕ ФУКЪАРЕ АХМЕТ АХАЙ

АХЫР ЗАМАН

Озенбаштаки тазбаш Аджы бабанынъ буюк эви фукъаре Ахмет ахайнынъ кульбеси янында дагъ киби юкселип тура. Къызгъаныч ве къарардан зияде куньджи Аджы баба тюшюнип-тюшюнип бойле бир къараргъа келе:

— Ахмет ахайнынъ семиз бир хойы бар, Эр корьгенде пахыллыхтан ичиме алев тюше. Бир ялан уфюртип шу хойны сойдырайым да, этинден кебап пиширтейим. Семиз хой этининъ кебабына да тоярым, бир даа онынъ семиз хойына козюм тюшмез. Ой да яхшы олур!— дей озь-озюне. Буны Ахмет ахайгъа келип айта:

— Хаберинъ бармы? Ярын ахыр заман экен. Дюнья бите. Эр кес эляк оладжах. Сен де, мен де оледжемиз. Бу фани дюньяда эр кес умумен Алладан ве Мухаммедден башха ич кимсе халмайджах.

Аджы баба бойле деп Ахмет ахайны къоркъутаджакъ ола, лякин о чырайыны биле сытмай:

— Сонъ, не олгъан экен?.

— Не олгъаны да не я? Эписи бир оледжек олгъан сонъ, анавы семиз хойынъны сой да, мени мусафир эт. Меним киби бир эвлия адамны сыйлагъанынъ ичюн алла ёлунда чох севап хазанырсынъ.

— Пек догъру айтасынъ Аджы баба, ахыр заманда манъа хой не керек. Барем сонъгъулухха бир кебап ашап тояйых. Мен разым.

— Бойле дейджегинъни мен биле эдим, айса ярын денъиз саилине барайых. Анда ем-ешиль бир мейданчых бар. Экимиз хойны соярмыз, атеш яхармыз, кейф чатып семиз этке тоярмыз.

Экинджи куню Ахмет ахайнен Аджы баба къойны алып, анълашкъан ерлерине баралар.

— Мен хойны сойып кебап пиширгендже, сен союн да денъизде ювун, сонъ чыхып кунеште хызын,— дей Ахмет ахай.

— Яхшы,— дей Аджы баба ве союнып ювунмагъа башлай.

Ахмет ахай къойны соя, атеш якъа. Аджы баба ювунгъан арада онынъ урбаларыны топлап алып атешке ташлай, урбаларнынъ сыджагъынен кебап пишире. Аджы баба сувдан чыкъа, дженюп кунешинде тавланып къызына. сонъ Ахмет ахайнынъ янына келе. Бакъса урбалары да, джуббеси де, штаны да, чарыкълары да ёкъ.

— Эй Ахмет ахай, меним урбаларым хайда?— деп сорай.

— Я о урбаларнынъ санъа не кереги бар, ярын ахыр заман да!

Аджы баба ачувлана:

— Даа шимджик мында эди, хайда маразгъа кетти бильмейим. Мен сенден сорайым, урбаларым хайда?

Мен сизнинъ урбаларынъызны яхып кебап пиширдим,— дей Ахмет ахай. Келинъ, отурынъ, ашайых да, сонъ олермиз.

— Сен масал айтма манъа, дюнья не вахыттан берли турса, о хадар даа тураджах. Мен сени алдатхан эдим!

— Ёх Аджы баба, сиз мени дегиль, озюнъизни алдатхансынъыз. Урбаларынъыз кульге айланды, кульни исе ель савурып кетти.

Аджы баба сувукъ геджеде яйлада чыр-чыплакъ къала.

Башта акъыл олмаса
эки аякъкъа зор келир

АТ ЙЫМЫРТАСЫ

«Ахырзаман» вакъиасы олып кечкен сонъ, Ахмет ахай эвге къайткъанда ёлдан бир къарпыз тапа. Эки къолунен оны котерип Озенбашкъа келе. Мыскъыллангъан Аджы баба оны корьгенинен къычырмагъа башлай:

— Мен энди чохтан сени беклейим! Сенинъ айнеджилигинъден аз да халды мен дагъда халаяздым. Мына шимди санъа бир иш кесейим, ольгендже унутмазсынъ. Лякин мен сенинъ тазиринъни бермезден эвель манъа шуны айт: о холунъдаки томалах шей недир?

О вакъытларда Озенбашта даа бир кимсе къарпыз корьмеген, атта онынъ адыны эшитмеген экен.

— Сен оны хайдан алдынъ, шейтаннынъ баласы!— деп багъыра Аджы баба.

— Мен бу томалах шейни, базардан санъа кебап ичюн сойгъан хойымнынъ хуйругъына денъиштирип алдым.

— Я онынъ ичинде не бар?

— Узун сахалынъ ве балабан саргъынъ олса да, бунынъ ичинде не олгъаныны бильмейсинъ э? Я бу ат йымыртасы да! Кулюк тавухлар озь йымырталары устюнде отургъанлары киби бу томалах шейнинъ устюнде де бир вахыт отурулса, онынъ хабухлары хырылып, ичинден энъ яхшы арап джыныстаки тайчых чыхар.

Хытмыр ве кунджю Аджы баба шу саат озь файдасыны тюшюне ве бойле дей:

— Яхшы, мен, япхан гунахларынъны багъышлайым, лякин сен о томалах шейни манъа бер.

Ахмет ахай разы ола ве Аджы бабанен берабер юксек дагъгъа кете. Къарпызны балабан бир къая устюне, кунеш тюшкен сыджакъ бир ерге къоя. Молла кулюк тавукъ киби, къарпыз устюне отура. Мукъайтлыкънен баягъы вакъыт беклей. Сонъ онъайтлыджа отурайым, деп еринден къыбырдагъан арада къарпыз къаядан ашагъы тыгъырып кете. Юварлана-юварлана бир чалы янындаки ташкъа барып урула ве парча кесек ола. Шу чалынынъ тюбюнде тургъан бир тавшан исе сескенип, къачмагъа башлай. Тавшан ярылгъан къарпыз ичинден чыкъты беллеп, молла онынъ артындан къувмагъа башлай, лякин етип оламай. «Языхлар олсун, йымырта ичинден тайчых чыхты да, мен ахмах оны холдан хачырдым. Энди оны хайдан тапарсынъ. Аслы да чевре-чети сарылгъан бир ер тапып йымыртаны анда басмах керек эдим, бойле япсам атчых хачып оламаз эди. Энди бойле союны хайдан тапарсынъ», дей.

Озенбашта Аджы бабанынъ алдангъаныны эшиткен койлюлер Ахмет ахайдан сорайлар:

— Эв, Ахмет ахай, ат йымырта хозламагъаныны Аджы баба бильмейми?

— О хадар шейге ахылы етсе молла олур эдими?!

АДЖЫ БАБАНЫНЪ ЭФКЯРЫ

Аджы баба озь башына тюшюне: «Ахмет ахайнынъ бир хою бар эди. Шу бир хойнынъ бир хуйругъына энъ яхшы араб джыныслы атнынъ бир йымыртасыны денъиштирип алгъан. Я менде оларнынъ сайысыны биле тапмах хыйын да... Юз данесини сойсам, юз хуйругъыны базаргъа алып барсам, оларны ат,

филь, деве йымырталарына денъиштирип кельсем, дюньяда энъ зенгин адам олурым»... Бу ниетнен ачкозь Аджы баба озь сюрюсине барып, юз къойнынъ къуйругъыны кесип ала ве сабасына бир кимсеге дуйдырмайып оларны базаргъа алып бара.

Базарнынъ энъ ортасына отурып къычыра:

— Хой хуйругъыны ат йымыртасына, деве йымыртасына, филь йымыртасына денъишти-ре-м!

Адамлар Аджы бабанынъ башына топланып: «Бу адам делирген экен. Языкълар олсун, бойле бакъкъанда зарарсыз корюне амма, япкъан бир ярамазлыкълары бар экен, алла онынъ акъылыны алгъан», деп оны делилер эвине теслим этелер.

ФЫНДЫКЪ КЪОЙДЫМ ДЖЕБИМЕ

Ахмет ахай къой пуськасына къан толдурып къадынына шойле айта:

— Мына бу хан толу пуськаны мен сенинъ тамагъынъа байлайджам.

— Сен не япасынъ шу Ахмет, башымызгъа насыл беля даа чыхараджах оласынъ?

— Хулах асма хадын, бу беляны мен буюк белядан хуртулмах ичюн тюшюнип чыхардым,— дей Ахмет ахай.

Ахмет ахай къадынынынъ тамагъына къан толу пуськаны байлай ве онъа анълата:

— Энди мына бу пычачых-хавалчыхха бах. Буны мен озюм яптым. Бойле бахханда бу адий бир чобан хавалы, лякин онынъ экинджи тарафы кескин пычачыхтыр.

— Я о неге керек?

— Биз экимиз Озенбаш мейданына барырмыз. Мен анда бутюн джемаатха бир муджизе косьтереджем.

— Насыл муджизе?

— Мен сени сояр, ольдюририм, сонъ тирильтирим.

— Тёвбе де, сен тюшюнип айтасынъмы шу!— дей къадыны сескенип.

Ахмет ахай къадынына:

— Мен мына бу хавалчых-пычачыхнен сенинъ тамагъынъа тюртип хан толу пуськаны тешерим, сен: «Вай анам!», деп хычыр да яландан ольген киби ерге йыхыл. Сенинъ ольгенинъни корип, мен, эльбетте, агъламам. Сонъ мен хавалчыхны сенинъ хулагъынъа яхын кетирип чаларым. Сен яваштан турып «Хайтармагъа» ойнап башларсынъ, анъладынъмы? Буны корьген, анаву мени ольдюреджек олып юрген куньджю Афжы баба тюшюнип бахмагъа меджбур олур. Бойле хавалчых-пычачых озюне алмагъа истер. Чюнки о хадынларыны эр кунь урмагъа авес эте, лякин олер деп, хатты урмагъа хорха.

Ойле де ола. Ахмет ахай озь апайынен Озенбаш мейданына келе. Хавал чала, джемаатны топлай:

— Муджизе хавал, тылсымлы хавал!

— О да насыл хавал я?— деп сорайлар топлангъанлар.

— Мен бу хавалнынъ пычах тарафынен хадынымны ольдюрем, чалынгъан тарафынен тирильтем. Инанмасанъыз озь козюнъизнен корюнъиз.

Ахмет ахай ачувлангъан адам киби хавалынынъ уджунен къадынынынъ тамагъына санча. Ал-риван къангъа боялгъан апайы «вай анам» деп ерге йыкъыла. Ахмет ахай къавалынынъ сапыны чевирип, къадынынынъ къулагъына чала. Къадыны яваш-яваш козюни ача, еринден тура ве къавалнынъ макъамынен «Хайтармагъа» ойнап башлай. Бу муджизени корьген джемаат шаша. Мында булунгъан Аджы бабанынъ исе шашкъанындан агъызы ачылып къала. Деръал Ахмет ахайнынъ янына барып:

— Бутюн япхан ярамазлыхларынъны багъышлайым, тек манъа шу хавалны сат,— дей. Ахмет ахай джевап бере:

— Ёх, Аджы баба сенинъ киби алидженап, эвлия бир адамдан мен ахча алмам, яхшысы мен оны санъа багъышлайым. Ал да истегенинъ хадар чалабер.

Аджы баба хавалчых-пычахны алып аман эвине чапа, барып апайларындан бирине айта:

— Чырахны ях!

— Не ичюн, даа ярых да, купе-куньдюз чырахнынъ не кереги бар?

— Ях деп айталар санъа! Хулагъынъ бармы, ёхмы?!

Къадыны Аджы бабаны динълемей. Бундан ачувлангъан Аджы баба къадынынынъ бойнуна къавалнынъ уджунен ойле бир къатты ура ки, о йыкъылгъан дакъкъасы оле. Шундан сонъ Аджы баба къадыныны тирильтмек ичюн къавалнен «Фындыкъ къойдым джебиме» авасыны чалмагъа башлай. Чала, чала амма, къадыны тирильмей. Ольген къадынынынъ башы уджунда учь саат токътамадан «Фындыкъ къойдым джебиме»ни чалып тура, лякин къадыны еринден къыбырдамай.

Ахыр-сонъу Аджы баба бир даа Ахмет ахайнынъ къапкъанына тюшкенини анълай ве:

— Ахмет ахай деген яланджыны тутып ольдюрмесем, адымны башха хоярым,—деп ачувланып, эвинден чыхып кете.

КОМЮРГЕ — АЛТЫН

Дюньяда озь-озюни не ашай? Чюрюген терек, ачкозь ве пахыл адам.

Озенбаштаки эвлер агъачтан таштан япыла эдилер. Ахмет ахайнынъ эви де янтайгъан, мына-мына йыкъылайым деп тура экен. Къадынларындан бирини хавалнен союп ольдюрген Аджы баба келип, Ахмет ахайнынъ эвини яха. Эв козь ачып-юмгъандже янып,

бир оба комюрге чевириле. Ахмет ахай атта этинден кебап пиширильген къойнынъ терисини биле алып етиштирмей. Эски, чюрюк олса да эви бар эди, энди заваллы Ахмет ахай ачыкъ кок тюбюнде къала.

О койден чыкъып кете. Пек чокъ ёл юре ве бир хазинеге расткеле. Андан бир торба алтын алып эвине къайта.

— Бу хадар алтынны хайдан алдынъ,— деп сорай оны корьген Аджы баба, тааджипленип.

— Базардан,— деп джевап бере эви янгъан Ахмет ахай. Комюрге пек буюк истек бар экен. Бир чувал комюрге бир торба алтын берелер. Эфенди, сенинъ агъызынъа дженнет ашы, меним эвими бир чувал комюрге чевирдинъ. Бу яхшылыгъынъны мен ольгендже унутмам. Энди мен Озенбаштаки бутюн эвлерни сатын ала билем.

Фикирсиз Аджынынъ куньджюлиги тутып, ачкозлиги даа пек арта ве шу саат барып озь эвини якъа. Янып комюрге айлангъан агъач томарлардан еди чувал толдурып, базаргъа алып бара. Бутюн базарны къара комюрнен, кульнен былаштыра, лякин кимсе онъа акъча бермей. Аксине онъа ачувланалар. «Сен акъылынъны ойнаттынъмы, шу къара тозгъа да акъча берген тапылыр деп тюшюнесинъми ёкъса», деп оны базардан къувып йиберелер.

КУЗЬГЮ БЕЛЯСЫ

Энди къартайып, сакъал йиберген Ахмет ахай Ялта базарына бир тарпи йымырта кетирип сата. Сонъ тюкянгъа кире:

— Эв тюкянджы, сенде хадын ичюн бахшыш бармы?— деп сорай.

— Вар,— деп джевап бере тюрк тюкянджысы,— айне вар.

— Ахмет ахай о вакъыт айненъынинъ не олгъаныны къайдан бильсин?

— Ашаламы о?— деп сорай.

— Ёкъ.

— Кийилеми?

— Ёкъ.

— Тахыламы?

— Ёкъ. Онынъ ичине бакъыла.

— Айса бер, мен де бахайым.

Тюкянджы Ахмет ахайнынъ къолуна йылым-йылым йилтырагъан тёс-тёгерек бир шей туттыра. Ахмет ахай о шейни алып ичине бакъкъанынен бирден башы-козю айлана, шашкъанындан козьлери тап къулакъларына созула. Нечюн созулмасын? Бойле вакъытта делирмек бир шей дегиль. Озюнъиз айтынъыз, бундан отуз йыл эвельси вефат эткен бабанъыз пат этип огюнъизге чыкъып къалса, сиз не япар эдинъиз? Ахмет ахайнынъ козьлери яшлана. Бакъса не корьсин, йылтыравукъ шейдеки бабасы да агълай.

— Селям алейкум, бабачыгъым,— дей Ахмет ахай козьяшларына богъулып, сайгъынен башыны эге. Бакъса бабасы да башыны эгип, дудакъларыны ойната. Амма сеси эшитильмей.— Валлаий, муджизе десенъ де керчектен сою!

«Бу халпазан тюкянджы янълышкъандыр», деп тюшюне Ахмет ахай.— Бу шейнинъ тылсымлы олгъаныны озю де бильмейдир.

Бойле дей де тёгерек шейчикнинъ акъчасыны берип, аман тюкяндан чыкъа. Чыкъкъан сонъ, бабам сени, табана къувет, Ахмет ахайны бир даа тапсанъ ал. Талагъы къатып къырларгъа тырмаша, эндеклерден секире, когемликлерден кече ве кунь къонайым дегенде Озенбашкъа къайтып келе. Келе амма кене тынчланып оламай. Дакъкъа сайын анавы йылтыравукъ шейни чыкъарып онъа бакъа. Бакъкъан сайын ах-вах чеке, козьяш тёке. Онъа бакъып бабасы да

агълай. Эм ойле бир агълай ки, козьяшлары тап сакъалына тюшип, андан тамчы-тамчы тамалар.

— Эв, неге о хадар ахылдайсынъ,— деп сорай сабыры тюкенген харысы.— Ёхса ёлда хазаланып, йымырталарны парладынъмы?

Айнеджи апай бойле дей де, озю джылп этип, ахайынынъ къолундаки шейге бакъа. Бакъса не корьсин, анда оппа козьлю, ком-кок бурунлы, бурюшик бетли бир къадынны коре. Акъайына ачувлана:

— Эв, сенинъ яныгъынъ бу долма бурун бешаретми?— дей.— Вай алла бойнунъы урсун, джаным-джаным харынъ янынъда тургъанда бу джадыгъа севда олдынъмы?!

— Сус, шейтан,— деп къычыра Ахмет ахай,— сен озюнъ джадысынъ. Бу адам меним бабамдыр.

— «Бабасы» экен! Бу меним ахайым текмиль ахылыны алдырды гъалиба, чемберли бир кяхпеге бабам дей.

— Чембер дегиль, онынъ башындаки халпахтыр.

— Халпах чарпсын о тишсиз джинасирни. Козьлерине бах, куньджюлигинден мени ялмап ютаджах. Тьфу, масхарагъа!

Бу сёзлерден сонъ Ахмет ахай даа ачувлана. Эбет онынъ нервалары да демирден дегиль.

— Шейтан, сен сохурландынъмы нс мараз! Бу адамны — хайнатанъны танымайсынъмы,— деп къарысынынъ сачларына япыша.— Ханы эгилип бах, бу адам ахаймы, апаймы?

Кенардан эгилип бакъкъан къадыны энди даа зияде айретте къала.

— Вай, Ахмет, анавы чемберлиси кетти де онынъ ерине халпахлысы кельди! Валлаий-билляий о сенсинъ!

Озь невбетинде Ахмет ахай да тааджиплене, чюнки даа демин бабасы тургъан ерде озь къарысы пейда ола.

— Ахыз, сен анда хайдан барып сохулдынъ? Тез ол, чых андан.

— Озюнъ чых, андан!— деп инатлана къарысы.— Сени мен чаларгъан мыйгъынъдан эчки хуйругъына ошагъан теке сахалынъдан таныйым. Сенсинъ о!

— Ёх, сенсинъ о! Козьлеринъни яхшы ачып бах, мынаву чуллу сачлы джадыны коресинъми? Сенсинъ о! Хана чых андан!

— Олян, сенде сач хайдан кельсин? Башынъ тап яшлыгъынъда таз эди де! Бу шейге баха-баха текмиль делирдинъ, энди озюнъни де танымайсынъ. Ялварам санъа, чых андан.

— Озюнъ чых,—деп къычыра Ахмет ахай.

— Ёх, сен чых!

— Мен дегиль, сен чых!

— «Чых, чых», деп экиси де аякъкъа атылып туралар, чеккелешмеге башлайлар.

— Чых!

— Ёх, сен чых!

— Мен дегиль, сен чых!

Ахайы юмругъуны къаттыра, къадыны панджасыны ача. Ана-мына котек башлайджакъ дегенде анаву йылтыравукъ шей ерге тюше де аякълары астында къалып, чиль-парча олып кете.

Онъа да шукюр...

Бойледже, ахай-апай буюк бир белядан къуртулалар — экиси де кузьгюден чыкъалар.

МУБАРЕК ТАМЧЫ

Янъы джуббесини кийген имам эвге къайткъанда ягъмурда къала. Джуббесини харапламамакъ ичюн эвине чапа. Оны Ахмет ахай коре:

— Эй, имам ахай,— деп къычыра о,— хайда чапасынъ?!

— Устюмде янъы джуббем бар, огълум, сыланыр деп хорхам,— дей имам.

— Ах, эфенди, севимли алланынъ иляий кокюнден тюшкен мубарек сувдан хачмах санъа ляйыхмы?

Экинджи куню, тарлада чалышкъанда, Ахмет ахай да ягъмур селине расткеле ве къача. Оны корьген имам:

— Эй, Ахмет ахай, тюневин манъа ахыл огреткен эдинъ, я озюнъ не чапасынъ,— деп куле.

Ахмет ахай шу саат джевап бере:

— Тюневин сен, сыланмайым деп ягъмурдан хачып буюк гунях хазандынъ. Мен сыланмахтан хорхмайым. Лякин коктен тюшкен мубарек тамчыларны аягъымнен таптамайым, деп чапам.

ДИВАРСЫЗ ЭВ ВЕ ХЫРСЫЗ

Ахмет ахай пек фукъаре олгъаны ичюн озюне бир эв ясап оламай. Дёрт агъач къакъып устюне дам къура. Буны бираз олса да эвге ошатмакъ ичюн онъа бир де къапу къура. Энди меним эвим де башкъаларынынъ эвине ошады, деп севине.

Бир кунь Ахмет ахай авгъа чыкъмагъа азырлана. Кунь бою окъ-яй япа, акъшам устю атына мине ве къадынына:

— Мен кетем,— дей.

— Хайда?

— Хараджа атмагъа. Мына санъа килит, эвге кир де ичериден килитлеп ал.

— Кимден сахланайым?

— Айдутлардан ве хырсызлардан.

Бойле деп Ахмет ахай атына минип кете. Къадыны исе дёрт бир тарафы ачыкъ олгъан эвнинъ къапусыны ичериден килитлеп ята. Къараджа атмагъа кеткен Ахмет ахай ёлда къатты сельге огърай ве Озен-

башкъа къайтып келе. Устю-башы шыр сув олгъан Ахмет ахай эвининъ къапусыны къакъмагъа башлай. Лякин пахыл киби бойле ягъмур ягъгъанда адамны юкъу баса бере. О къапуны къакъса да къадыны эшитмей. Сабагъадже эшеги устюнде ягъмур тюбюнде отурып чыкъа.

Танъ аткъанда булутлар Озенбаш устюнден гъайып олалар. Аты устюнде къыбырдамайып отургъан Ахмет ахайны корьген къомшусы Мемет ахай ондан сорай:

— Сен не ичюн озь эвинъе, озь къадынынънынъ янына кирмейип, тюшюнджеге далып отурасынъ?

Сувукътан ушюген, тиши-тишине тиймейип къалтырагъан Ахмет ахай пельтеклене-пельтеклене зорнен джевап бере:

— Мен хапуны чох хахтым, лякин хадыным уянмады, эвде башха адам олмагъан сонъ манъа хапуны ким ачаджах?

Мемет ахай сорай:

— Я сенинъ эвинънинъ диварлары ёх да, кирип кетебермейсинъми?

Ахмет ахай:

— Э-э, ёх, Мемет ахай, эгер мен айланып киреджек олсам, не ичюн хапу хойдым.

Олар экиси лакъырды этип тургъанда Ахмет ахайнынъ къадыны уяна, къапуны ачып акъайыны ичери ала. Бутюнлей сылангъан акъайынынъ урбаларыны чыкъарып юва ве къапу огюндеки терекке аса. Аскъанда башта кольмегини, онынъ тюбюне донуны, сонъ чорапларыны... Бу арада Ахмет ахай сыджакъ тёшекке ятып исине ве козю юкъугъа кете.

Вакъытсыз къычыргъан хоразнынъ сесинден уянып, Ахмет ахай яры геджеде тура, азбаргъа чыкъаджакъ олып къапуны ача. Бакъса не корьсин, ай ярыгъында къолларыны саркъытып, узун бойлу бир хырсыз онынъ къаршысында салланып тура экен. Аман

къапуны къапатып. къадыныны уята ве онынъ къулагъына фысылдай:

— Эвимизге хырсыз кельди, азбарымыздакы терекнинъ устюнде тура. Тез еринъден тур да, манъа ох-яйны тапып бер. Мен онъа насыл этип биревнинъ эвине хырсызлыхха тюшмекни огретейим.

Къадыны ашыкъып онъа окъ-яй тапып бере. Ахмет ахай къапуны азачыкъ аралыкълата ве козьлеп ата. Окъ терек устюндеки урбаларгъа барып тие.

— Мен оны бир атханда урдым, бир даа бойле иш япмаз. Барсын бу дюньяда бир хырсыз эксик олсун.

Шундан сонъ Ахмет ахай ёргъанына сарылып, къатты юкъугъа дала. Танъ атар-атмаз еринден турып, азбаргъа чыкъа. Бакъса, къырсыз аля даа терек устюнде тура. Якъыныджа бара анда тюневин къадыны ювуп аскъан озь урбаларыны коре. Ахмет ахай тизлеринен ерге чёкюп, эки къолуны юкъары котере:

— О-о! Бутюн дюньянынъ укюмдары! Манъа экинджи омюр багъышлагъанынъ ичюн санъа бинъ тешеккюр!— деп аллагъа дуа эте.

Акъайынынъ дуа эткенини корьген къадыны ондан сорай:

— Не олды я, Ахмет, сен дуа этмей эдинъ де?

— Я корьмейсинъми,— дей Ахмет ахай.— Бугунь гедже муджизе олып кечкен. Яры геджеде турып, хырсыз беллеп озь урбамны атханым, окъ бир тарафтан кирип, экинджи тарафтан тешип чыхып кеткен. Барып та бу урбалар ичинде озюм де олгъан исем... Мен озь-озюми атып ольдюрир эдим, бу фаний дюньядан о бир дюньягъа кетер эдим. Чекиль хадын кедер этме, о джумертлиги ичюн аллаи-таалягъа кереги киби дуа этейим. Онынъ чохтан-чох джумертликлери ичюн, бизни исиндирген диварсыз эвимиз ичюн, тешик кольмегим ичюн, бутюн гедже ягъмур тюбюнде мени озь устюнде миндирип тургъан атым ичюн онъа тойып-тойып бир дуа этейим,— деген Ахмет ахай.

Озенбаш молласы Ахмет ахайны ич де бегенмей. Шундан себеп оны дели-диване деп илян эте. Буны эшиткен Ахмет ахайнынъ ойле джаны агъыра ки, ахыр-сонъу койден чыкъып кете.

Чокъ ерлерде ола, чокъ шейлер коре, та Кябеге барып чыкъа. Акъыллы, зекяветли олмакъ ёлларыны араштыра. Йыл он эки ай анда яшай. Экинджи йылы озь коюни сагъынып ёлгъа чыкъа. Бираз юрген сонъ кою корюне, копеклернинъ авлагъаны, хоразларнынъ къычыргъаны эшитиле. Ахмет ахай бир тарафтан озь тувгъан коюне къайткъаны ичюн севине, экинджи тарафтан насыл этип озюнинъ акъыллы олгъанылы моллагъа исбат этеджегини тюшюнип кедерлене. Башыны тёбен алып къасеветке далгъан арада бирден ёлда бир оба тавшан кубреси коре. Джебинден явлыгъыны чыкъарып. кубрени онъа толдура.

Озенбашкъа кирип кельген Ахмет ахайны адамлар сарып алалар:

— Ахмет ахай, хош кельдинъ!

— Мераба, Ахмет ахай!

— Ахмет ахай, элинъе савлых! Хайдаларда олдынъ, нелер корьдинъ?— деп сорайлар.

Ахмет ахайдан исе не селям, не келям.

— Санъа не олды, Ахмет ахай, бизим селямымызгъа хулах асмайсынъ? Сен де молла эфенди олдынъ зар, бурнунъны котергенсинъ! Ёхса ахыллы олдынъмы, койдеш?— дейлер джанлары агъырып.

— Я сиз не беллединъиз, дели-диване ахыллы олмаз, деп тюшюндинъизми,— джевап бере Ахмет ахай.

— Айса бизге де айт, не яптынъ да сен ахыллы олдынъ?

— Мен ойле бир мемлекетте олдым ки, анда ахыл да биздеки шекер ве туз киби сатыла экен. Э, несини айтайым. Анда парасы чох бабаларнынъ балалары

да бизим охумушлардан он хат, юз хат ахыллы экенлер.

— Ойле экен, не ичюн ондан чохча кетирмединъ, биз сенден сатын алыр эдик.

— Мен ондан кетирдим, лякин о пек паалы, сатын алмагъа сизинъ паранъыз етмез.

— Алырмыз, алырмыз, дюньяда адамгъа ахылдан башха даа не керек. Ахыл олса эр шей тапылыр. Ондан ахчаны хызгъанмамыз. Паалы олса олсун.

— Алсанъыз алынъыз, амма эпинъизге аз-аздан бермек керек.

— Аз-аздан олса да ахылланырмыз я.

— Ойле олса, эпинъиз джами янына топланып барынъыз моллагъа да айтмагъа унутманъыз,— дей Ахмет ахай.

Койнинъ бутюн джемаатынен берабер молла да джами янына бара.

Ахмет ахай ортада багъдаш къурып отура. Явлыгъыны чезип:

— Койдешлер, джан агъырысы чыхмасын, талашманъыз, аз-аздан алсанъыз эпинъизге етер, эр бир хумалагъы учер кумюштен,— дей Ахмет ахай.

Адамлар шу саат акъыл иляджыны алмакъ ичюн бири-бирини итеп, талашып башлайлар. Кимде не къадар акъча олса онъа ляйыкъ ала. Учер къумалакътан эксик алмамагъа тырышалар. Эр кестен акъыллы олмагъа истеген нефисхор молла исе отуз данесини сатын ала. Ахмет ахайнынъ явлыгъында ич бир къумалакъ «илядж» къалмай.

Молла алгъан иляджларыны сакълагъан сонъ Ахмет ахайдан:

— Энди сен манъа шуны айт: бу иляджларны насыл этип ичейим де, тезджe ахыллы олайым?

— Ахшамлых ашагъан сонъ,— дей Ахмет ахай,— бир данесини агъызынъа къой да, бираз вахыт яхшы этип эм, бир хач дахха кечкен сонъ чайнап ют, ара-

дан учь саат кечкен сонъ экинджисини хап ве биринджисини насыл эткен олсанъ буны да ойле эт. Ондан сонъ, ятаджахта учюнджисини хап...

Эр кестен эвель акъыллы олмагъа ашыкъкъан молла шу саат тавшан къумалагъындан бирини агъызына къапа, эмип турмагъа сабыры етмей, чайнап башлай. Башлай амма, онъа бакъып тургъан адамлар шашалар. Молланынъ козьлери фалташ киби кериле. Бети исе шефтали къурусы киби бурюше Ахмет ахайнынъ устюне атыла:

— Сен манъа не саттынъ, шейтан, бу тавшан кубреси де.

Ахмет ахай озюни сыкъмайып джевап бере:

— Бах сен онъа, бир илядж хапханынен ахылы артты, тавшаннынъ кубреси олгъаныны анълады. Эгер бутюнини ашап битирсе, ким бильсин не хадар ахыллы оладжах.

АДЖЫ БАБА «ИНТИКЪАМ» АЛА

Аджы баба насыл ёлнен Ахмет ахайны джезаламакъны чокъ тюшюне: «Яйлянынъ энъ юксек ерине алып чыхарым да, ашагъы юварлатырым, сонъ тут бахайым. Барсын анда оны конджолос ашасын...»

Бираз даа тюшюнген сонъ: «Ёх мен оны ялыларгъа алып барып, денъизге атарым. Барсын онынъ этини балыхлар ашасын. Ёх, ёх, оны тез ольдюрмек керекмей. Манъа япхан яманлыхлары ичюн оны хыйнап ольдюрмек керек. Башта таяхнен урып шиширейим, сонъ ольдюририм...»

Мына бойле тюшюнджелернен бир кунь гедже барып, юкълап яткъан Ахмет ахайны тута да, аякъ-къолуны багълай ве чувалгъа къойып алып кете. Яйлянынъ энъ тёпесине чыкъа. Бир терек тапып, чувалы-

ны онынъ пытагъына аса. Озю исе къызылчыкъ таягъы кесмеге кете.

Гъарип Ахмет ахай чувал ичинде не япсын? «Эйвах!»— деб къычырмагъа башлай. Бу сесни эшитип, бир бай чапып келе:

— Не ичюн хычырасынъ, чувалгъа нечюн кирдинъ?— деп сорай бай.

Ахмет ахай джевап бере:

— Анаву мырза мени озюнинъ дюльбер хызына эвленмеге меджбур эте. Мен исе истемейим. Бунъа ачувланып, мени ольдюреджек ола.

— Э, сен ахылсыз экенсинъ. Ойле олса мырзанынъ киеви олмагъа мен разым. Отлап юрген анаву хой сюрюси де сенинъки олсун.

— Эгер онынъ дюльбер хызына эвленеджек ниетинъ олса, мени чувалдан чыхар да озюнъ кир,— дей Ахмей ахай.

Бай ойле де япа. Ахмет ахайны чувалдан чыкъарып, онынъ ерине озю чувалгъа кире. Ахмет ахай къой сюрюсине кете.

Ана-мына дегендже Аджы баба къыркъ дане къызылчыкъ таягъы кесе, оларны къолтугъына къысып, чувал асылы терек янына келе. Эр бир таякъны Ахмет ахайнынъ башына сындыраджакъ, олюми алдындан онъа акъыл кеседжек ола. Лякин ашыкъып кетеяткъанда бир чалыгъа сюрюне, сарыгъы ве къыркъ къызылчыкъ таягъы учурымдан ашагъы атылып кете.

— Мен не ичюн хызылчыхха бардым я. Шейтанлар бу шейтан терегине яхынлашхан адамларны истемегенлерини унутханым да. Энди оладжах шей олды, барем шу динсизни Хараденъиз кенарына котерип барайым да, сувгъа атайым, еберсин, ольсин.

Аджы баба юксек бир къая устюне чыкъып чувалны денъизге ата ве хошнутлыкънен эвине къайта.

Озенбашкъа келип бакъса не корьсин, Ахмет ахай

сагъ юре, Аджы баба озь козьлерине инанмай. Озю де койге бир сюрю къой айдап кельген.

— Бу насыл муджизе олды я, мен оны денъизге батыргъан эдим, о исе мында юре. Кимлернинъ хойларыны айдап кетирген экен?— деп тюшюне Аджы баба ве:

— Эй, Ахмет ахай, анълатса, мен сени денъизге атхан сонъ насыл бир муджизе олды да, сен ольмединъ?

— Сен мени денъизге атханда мен «хырх, хырх, хырх» деп хырх кере хычырдым. Хач кере хычыргъан олсам сув тюбюнде денъизнинъ улу чобанындан о хадар хой алдым.

Хасис Аджы бабанынъ куньджюлиги тутып:

— Эгер мен озь хадынымны денъизге атсам о да «бинъ, бинъ, бинъ» деп бинъ кере текрарласа, денъизнинъ сабусы онъа да бинъ хой беримми?— деп сорай.

— Берир, эгер «бинъ» сёзюни бинъ кере айтса, неге бермесин?— дей Ахмет ахай.

Аджы баба эвине бара, бир чувал ала, онъа къадыныны кирсете, сонъ чувалны сыртына урып, ёлгъа тюше. О Къараденъиз кенарындаки юксек бир къая устюне чыкъа, чувалнынъ агъызыны чырмавукъ отынен багълай ве сувгъа ата. Денъиз далгъалары чувалны сув тюбюне алып кетелер.

Акчозь Аджы баба бир кунь беклей, къадыны кельмей.

«Бираз кечикти амма, зарары ёх, бинъ хой эр алда юз дегиль» деп тюшюне ве даа беклей. Арадан бир кунь даа кече, къадыны кене корюнмей.

«Бинъ хойны сув астындан айдап чыхармакъ холай дегиль эльбетте, зарары ёх, мен бираз даа сабыр этерим»— деп тюшюне Аджы баба.

Учь кунь кече. Аджы бабанынъ къадынындан хабер-тебер олмай. О къутургъан копек киби Ахмет ахайнынъ эвине чапып кете. Эм чапа, эм тюшюне:

«Бу динсиз Ахмет ахай меним урбаларымны яхты, хойларымны сахатлады, эвимден айырды, хадынымны ольдюртти, энди невбет манъа олмасын»...

Бойле тюшюнджелер онынъ адымларыны явашлатмагъа ве Ахмет ахайнынъ эвине дегиль де, озь эвине барып кирмеге меджбур этелер.

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ ФАЛДЖЫЛЫГЪЫ

Эвсиз-баркъсыз къалгъан Ахмет ахай бир шейлер тапып, кечинмек ичюн, Озенбаштан чыкъып кете ве тап Стамбулгъа барып чыкъа. Андан да озюне бир къысмет тапалмагъан сонъ, лячаре бир айнеджиликлер, къурназлыкълар япмагъа меджбур ола. Бир фал бакъкъан китап тапа ве шеэрнинъ ортасындаки амамнынъ огюне барып отура ве:

— Китап ачам! Кимнинъ не джойгъаныны, хайдан тапа биледжегини айтырым,— деп къычырмагъа башлай. Лякин бир кимсе келип фал бакътырмай. Ахмет ахай отургъан еринде тюшюне: «Бу меним китабым нени биле, нени бильмей? Ягъмур я да хар ягъаджагъыны бильмей, меним зенгин оладжах-олмайджагъымны бильмей. Не вахыт оледжегимни, не вахыт бир даа догъаджагъымны бильмей. Хысхасы ич бир шей бильмей. Меним башым ахыллы олсайды, онъа ахмах китап да ахыллы шейлер айтыр эди».

Бу арада Стамбул падишасынынъ къызы къыркъ къызнен берабер амамгъа келе экен. Бакъса янына фал китабы къойгъан бир адам башыны саркъытып отура. Онынъ янына бара ве шойле дей:

— Эй фалджы, мен мында кельгенде насылдыр бир хырсыз меним бармагъымдаки юзюгимни хырсызлады. Сен китабынъны ач да, юзюгимни ким хырсызлагъаныны айтса!

Фалджылыкътан ич бир шей анъламагъан Ахмет ахай падишанынъ къызына:

— Эльбетте айтырым. Бу китап мени де, сени де, юзюкни хырсызлагъан хырсызны да корюп тура. Мына шимди...—деп энди китабыны ачаджакъта, къыркъ къызнынъ бири атылып огге чыкъа ве падишанынъ къызынынъ аякълары астына йыкъылып, юзюкни о хырсызлагъаныны, бир даа бойле иш япмаджагъыны айтып, ондан афу сорай.

Падишанынъ къызы эвине къайткъан сонъ, амам янында бир фалджы пейда олгъаныны, джойылгъан шейлерни эвельки фалджылардан тез ве догъру тапабильгенини бабасына айта. Падиша къуваныр:

— Не де яхшы олды. Бугунь меним де юзюгим джойылгъан эди,— дей де, шу саат Ахмет ахайны чагъырта:

— Меним бир тёгерек шейим бар эди. Оны джойдым. Эгер сен яхшы фалджы олсанъ, онынъ не экенини тап да, хайда олгъаныны манъа айт. Тапсанъ, мукяфатларым, тапмасанъ джеллятларым башынъны кесерлер.

Ахмет ахай озь-озюне «Энди меним ишим харап олды. Барем оледжекте бу дюньяда энъ севген тавух этине бир тойып халайым» дей де падишадан бир тавукъ сорай. Тавукъны эвине кетирип соя, бакъса не корьсин, онынъ ичинден падишанынъ джойгъан юзюги чыкъа. Юзюкни алып бара ве падишагъа дей:

— Мына юзюгинъиз. Мен оны сиз берген тавухнынъ ичинден таптым.

— Не ичюн бирден манъа айтмадынъ, мен озюм сойдырыр, озь козюмнен корер эдим,— деп сорай падиша.

— Ёх, эгер сиз озь козюнъизнен корьген олсанъыз, бир даа бу юзюкни пармагъынъызгъа тахмаз эдинъиз.

— Не ичюн?

— Юзюкнинъ бираз хохусы олгъаны ичюн.

— Насыл къокъу?

— Тавух хохусы, султаным!

— Я шимди къокъумаймы?

— Ёх, хохумай. Онынъ хохусыны мен ашадым. Юзюгини сизге кетирдим.

Падиша Ахмет ахайгъа бир кисе алтын багъышлай.

Ахмет ахай алтынны ала, амма къара къасеветке дала. «Бир кере хуртулдым, экинджи кере хуртулдым, бир даа фалджылых япмах керек олса, ахылны хайдан аладжам?» дей озь-озюне.

Башкъа бир тюрлю чаре тапылмагъан сонъ, Ахмет ахай озюни делиликке ура. Ич урбаларынен эшегине терсине отурып кете. Амам янындан кечкенде оны падишанынъ хызметкярлары коре ве амамда ювунып тургъан падишанынъ янына кирип:

— Сизнинъ фалджынъыз делирген,— дейлер.

Падиша инанмай ве оны корьмек ичюн амамдан атылып чыкъа. Шу арада амамнынъ тёпеси эшилип тюше.

— Ой да акъыллы фалджы экен! Машшалла, машшалла! О эвинде китап бакъып тургъанда амамнынъ дивары эшиледжегини корьген ве манъа хабер бермек ичюн келе экен. Ашыкъкъанындан, заваллы кийинип етиштирмеген, эшегине де терс минген.

— Амамнынъ тёпеси эшиледжегини билип, мени къуртармагъа кельгенинъ ичюн санъа бир торба алтын багъышлайым,— дей падиша.

Ахмет ахай «Бу кересинде де хуртулдым, лякин бир даа бойле дубарагъа огърасам, алла рамет эйлесин, демеге де адам тапылмаз», деп тюшюне.

Ахмет ахай падишанынъ козюне корюнмеге къоркъа ве багъчагъа барып сакълана. Падиша да бираз раатланайым, кезинейим, деп озь багъчасына кире ве Ахмет ахайны коре. Онъа якъынджа ердеки бир кутюкнинъ устюне отурып, бугунь акъшам зияфет-

нинъ насыл оладжагъыны тюшюне. Ахмет ахай исе насыл этип къачмакъны ойлана.

Экиси эки чешит тюшюнджелернен огърашкъан арада бирден падишанынъ тизине бир чегертки келип къона. Падиша оны къува, лякин чегертки бир даа айланып къона. Падиша бир даа къува. Чегертки текрар къона. Ахыр-сонъу падиша чегерткининъ бу оюнындан безип, оны тута да авучына къапата. Озь тюшюнджесине далып, чегерткининъ оюнындан хабери олмагъан Ахмет ахай кене падишанынъ белялы суалине илише.

— Сонъки тапмаджам,— дей падиша,— сен оны тапсанъ, мен сенинъ адынъны бутюн дюньягъа танытырым. Барып да тапмасанъ, мен сенинъ башынъны джелляткъа кестиририм.

Ахмет ахай бу лафны эшитип, пек къоркъа. Бойле мушкюль алгъа огърагъанына юректен аджынып яваштан:

— Бириндже кере хуртулдынъ, экинджи кере хуртулдынъ, бах энди, ахыр-сонъу тутулдынъ,— дей.

— Аферин!— дей падиша ве авучыны ачып, чегерткини йибере.— Таптынъ. Мына о, къуртулды, къуртулды да, ахыр-сонъу тутулды. Сен энди меним даимий фалджым олурсынъ!

Бундан эвель отуз докъуз фалджынынъ башыны кестирген падиша Ахмет ахайгъа бир чапчакъ алтын даа багъышлай.

Бу ишнинъ сонъу олюмнен битеджегини яхшы анълагъан Ахмет ахай падишадан гизли бир геми тута, алтынларыны юклей ве Стамбулдан Озенбашкъа къача. Лякин денъизде фуртуна къопа, геми пек яман далгъагъа огърай, зарарлана. Бутюн алтынлар сувгъа бата. Не де олса, Ахмет ахай сагъ-селямет озюнинъ догъмуш ялысына келип чыкъа. Мындан насыл бир шейсиз кеткен олса, шай да къайтып келе.

— Азачых ашым, хавгъасыз башым,— дей Ахмет ахай.— Эгер о хадар алтынны мен Озенбашха алып кельген олсам, бельки озь ханымызнынъ сарайыны да сатын алыр эдим. Лякин, языхлар олсун ки, меним киби адам ойле сарайда юхлап оламаз. Не япаджахсынъ, алышмагъаным.

СОНЪУНЫ СОРАМА

Ахмет ахай ич бир тюрлю ичкиге алышып оламагъан. Ичкен сонъ эр вакъыт башы агъыра экен. Шу койде эр даим саргъуш юрген бир тиленджиден акъыл таныша:

— Ичкен сонъ башым агъыра, не япмалы?

— Даа ичмелисинъ,— дей тиленджи.

— Ичем, лякин кене агъыра.

— Бир даа ичмелисинъ.

— Ойле амма, сонъу не оладжах?— деп сорай Ахмет ахай.

— Сонъуны сорама, манъа бакъ, манъа!— дей тиленджи.

АЛЛА, АЛЛА, АПАХАЙ...

Ахмет ахайнынъ къадыны опкелене:

— Чох хаба адамсынъ, Ахмет. Хомшумыз Али эр кунь саба ишке кеткенде хадыныны опип, савлухлашып кете. Бойле япмах сенинъ ахылынъа биле кельмей!

— Алла, алла апахай, я мен онынъ хадыныны олгъаны-оладжагъы эки кере корьдим де,— дей Ахмет ахай.

МУСАФИРЛИКТЕН КЪАЙТКЪАНДА

Ахмет ахай къорантасынен къомшу койден мусафирликтен къайта. Ёлгъа чыкъып, бир файтонны токътата да, файтонджыдан сорай:

— Озенбашхадже экимизден хач кумюш алырсынъ?

— Сизден ве къадынынъыздан бир бучукъ кумюш къадар алырым. Балалар исе бедава кетерлер.

Ахмет ахай мемнюниетликнен балаларыны файтонгъа къоя да:

— Сизлер кете беринъиз. Биз ананъызнен джаяв барырмыз — дей.

АЗЫРДЖЕВАП АХМЕТ АХАЙ

Байгъа чобан олгъан Ахмет ахай къойларыны яйлягъа айдап чыкъа. Бир къач куньден сонъ бай келе. Бакъса, къойлар корюнмей.

— Ахмет ахай, хойлар хайда я?— деп сорай.

— Хайда олсун, хырхыны бердим хасапха, хырхыны хошма эсапха, хырхы ярдан атты, хырхы да онынъ артындан кетти. Бир эчки халгъан эди, онъа да огълум чанъ тахты. Не санъа берир, не де манъа.

АХМЕТ АХАЙ ВЕ БАГЪЧАСАРАЙ КЪАДЫСЫ

АЗЫРДЖЕВАПЛЫКЪ

Ахмет ахай бир кунь сабан сюргенде, бир бардакъ алтын тапа.

«Мына бунынънен мен белли багъчасарай хадысынынъ видждыны сынап корерим», деп ойлана о.

Бардакъны кольмегине сара да, атыны эгерлей.

Ахмет ахайнынъ къадыны исе, багъчасарайлы айнеджи къады онынъ акъайыны алдатып, элиндеки бутюн алтынларыны чекип аладжагъыны биле эди. О къоджасына бир шей айтмайып, кольмекке, алтын толу бардакъ ерине, тыпкъы о бардакъкъа бенъзер таш сарып бере.

Ахмет ахай Багъчасарайгъа келип, къадынынъ сарайына киреджекте атындан тюше, оны къазыкъкъа багълай, озю исе къолунда кольмекке сарылы бардакънен къадынынъ одасына кире:

— Селям-алейкум, хады эфенди! Мен мына бу шейни сизинъ огюнъизде ерге урып парламах истейим.

— Бакъайыкъ, сен нени ве насыл урар экенсинъ,— дей къады.

«Шимди бардахны ерге урсам, ондаки алтынлар этрафха дагъылыр, сепилип кетер, къады исе алельаджеле оларны топламагъа башлар», деп ойлана Ахмет ахай ве башы тёпесине бардакъны котерип ерге ура. Лякин кольмек ичинден алтын толу бардакъ ерине адий бир таш тюше. Озенбашлы шашып къала. Лякин бу алдан къуртулмакънынъ чаресини тез тапа.

— Мына бу таш,— дей Ахмет ахай,— бизим Озенбашта эки сохах арасында тура эди. Онынъ чекисини бильмек истедик. Биревлер ярым пуд, деселер, кене бирлери беш килодан зияде дегиль, деп баш кестирдилер. Мен оларнынъ эписининъ айтханыны янълыш таныдым. Бу ташнынъ чекиси еди бучух кило келир, дедим. Олар меним айтханыма да ханмадылар. Коюмизнинъ энъ ахыллы, зекяветли адамы сизсинъиз, догърусыны энди ялынъыз сиз айта билесинъиз.

Къады: « Ахмет ахай мени энъ акъыллы адам сая», деп къабара ве сонъ:

— Сенинъ айткъанынъ догъру, Ахмет,— дей.

Ахмет ахай андан пек хошнут чыкъа. Лякин азбарда озюнинъ атыны тапалмай кедерлене. Чюнки

хызметкярлар Ахмет ахайнынъ атыны къадынынъ къыркъ аты олгъан арангъа алып барып къошкъан эдилер.

АТЫМНЫ БЕРМЕСЕНЪ...

Къадыдан чыкъкъан заваллы Ахмет ахай озь башына тюшюне: «Бир бардах алтын тапхан эдим, оны алла алды. Бир атым бар эди, оны да хады чекип алды».

Тюшюне-тюшюне шойле бир къараргъа келе. Багъчасарайдан чыкъып тиленджилер отургъан «Вай-вай, анам» къаясынынъ янына бара. Мында отургъанларнынъ биринен урбаларыны денъиштире. Онынъ торбасыны ве таягъыны ала, къойнуна бир ташчыкъ къойып ёлгъа чыкъа.

Бакъса, бир адам къадынынен берабер аткъа минип келе. Олар ян-янаша кельгенде, Ахмет ахай озюни сокъур адам оларакъ косьтере ве ёлджуларгъа риджа эте:

— Мумкюн олса, мени де озюнъизнен берабер алсанъыз.

Ёлджу мераметли адам олгъанындан, сокъурны аджый. Атындан тюшип, оны озь ерине миндире.

Шеэрге кельген сонъ, ёлджу Ахмет ахайгъа дей:

— Кельдик. Энди тюше билесинъ.

Озюни сокъур этип косьтерген Ахмет ахай исе бойле джевап къайтара.

— Не ичюн мен озь атымдан тюшеджек экеним?

— Не сачмалайсынъ шу? Насыл ола да бу сенинъ атынъ ола? Бельки, даа бу къадын менимки дерсинъ?

— Эльбет, менимки.

— Акъылынъны чылдырдынъмы шу? Меним къадыным не ичюн сенинъки олсун.

— Не вахыттан берли меним харыма сен озь ха-

дынынъ деп башладынъ? Меним сохурлыгъымдан файдаланаджах оласынъмы?

Озьара дава башлай. Халкъ топлана:

— Не олды? Насыл меселе?

Къадыннынъ озь къоджасы халкъкъа дей:

— Сокъурны аджыгъанымдан, озюм тюшип, ериме аткъа оны миндирдим. Энди о ат да менимки, къадын да,— дей.

— Онъа чох хулах асманъыз,— деп къычыра Ахмет ахай.— Сохур олгъанымдан файдаланып атымны да, харымны да тутып аладжах ола. Архадашлар, манъа ярдым этинъиз!

Арадаки даваны чезмек ичюн, оларны къадыгъа ёллайлар.

Къады биринджи сёзни Ахмет ахайгъа бере:

— Меним козюм корьмей, шу себептен атха миндирмелерини риджа эттим. Миндирдилер. Сохур олгъанымдан буны дуймагъаным. Ахмет ахай эм лаф эте, эм де коксюне урып, къадыгъа: «санъа адагъан бахшышым бар», деген манада таш олгъан ерни косьтере.

Къады атнынъ саибинден сорай:

— Сен бу сокъур адам минип кельген айван менимки дейсинъ, айтчы манъа, ат эркекми, ыргъачымы?

— Ыргъачы,— деп джевап бере ёлджу.

— Я сен не дейсинъ масюм тиленджи?— дей къады Ахмет ахайгъа мураджаат этип:

— Эркек ат эди,— деп джевап бере «сокъур».

— Меним къарарым бойледир,— дей къады.— Къадыннен берабер ат устюнде ким кельген олса, къадынны о ала биле. Атны исе мен озь атларыма къошарым. О не вакъыт балаласа сонъ: «Атым ыргъачы эди» деген адам келип оны алып кете биле. Лякин бельгиленген вакъытта балаламаса, ат мына бу сокъурнынъ олур.

Эр шейни юттургъан адам сачларыны юлкъып, фигъан къопара:

— Не эйледим де, не булдым, я рабиий!

Шу вакъыт Ахмет ахай шойле дей:

— Агълама, урьметли адам. Манъа сенинъ хадынынъ керекмей. Атынъ да озюнъе олсун. Мен сохур дегилим, сенинъки киби эки козюм де коре. Лякин бизим урьметли хады меселени не хадар виждансызлыхнен чезгенини атта сохур адам биле анълай.

Бу сёзлерни айткъан сонъ, Ахмет ахай къойнундаки ташны чыкъара да, къадыгъа дей:

— Сен меним атымны чекип алдынъ! Не ичюн? Не ичюн мен бу кескин ташлар устюнде юрмек кереким? Не себептен меним бирден-бир атым сенинъ аранынъда тураджах?

Ыргъачымы, эркекми, не де олса, бу адамнынъ екяне аты не ичюн сенинъ хырх атынънынъ янында хырх бириндженси олмах керек? Мен мына бу ташны бахшыш оларах сенинъ, хазангъа ошагъан башынъа азырладым. Эгер баш ташха урулгъаныны истемесенъ, башым сагъ халсын десенъ, меним атымны аранынъдан чыхар. Эгер аранда еринъ чох олса, бош ерлерни корьгенде юрегинъ сызласа, бар да, бизим атларымызнынъ ерине озюнъ тур.

Къады къоркъкъанындан шу саат атларны озь саиплерине къайтара. Ёлджу озь къадыныны озь атына миндире, Ахмет ахай исе озь атына мине ве эр бири озь ёлунен кетелер.

КОКТЕН НЕ ЭНГЕН ДЕ...

Ахмет ахай озюнинъ атынен Озенбашкъа кирип келе. Юксек, гурь оськен тереклернинъ талдасы тюшкен сокъакъ бойлап кеткенде озь эвининъ дамында Озенбаш молласы отургъаныны ве баджадан сыкъ-

сыкъ эвнинъ ичине бакъкъаныны коре. Ахмет ахай бунъа тааджипленмей. О, эр ерге бурнуны сокъкъан молланынъ элинден чокъ хуйпалыкълар кельгенини яхшы биле эди.

Ахмет ахай моллаагъа дуйдырмайып, эвининъ янына келе, атыны багълап, къапуны къакъмай яваштан эвге кире.

— Пек ушюдим,— дей къадынына,— манъа оджах янына ер хойса, азачых хызынайым, даа кулю сыджахтыр.

Къадыны оджакънынъ янына ер къоя.

Ахмет ахай багъдаш къурып, миндерчик устюне отура. Эллерини сыджакъ кульге тутып къыздыра ве бир-бирине окъалай, аселет, сесини чыкъарып, оджакънынъ баджасындан тёпеге бакъа, озь башына лакъырды эте.

— Эгер шимди алла, я да онынъ яхынларындан бири оджахнынъ баджасындан манъа дохсан дохуз алтын ташласа, мен оларны хайтарып озюне атар ве: «Ёх раббим, берген сонъ юз бер, бир алтын биле эксик олмасын» дер эдим.

Бу сёзлерни дамда, баджа янында отургъан, парасы чокъ олса да акъылы аз озенбаш молласы эшите ве озь-озюне:

«Мен шу даххада онынъ яланджы олгъаныны исбат этерим,— дей.— О дохсан дохуз алтын олса алмам, деп айта, лякин дохсан дохуз олса да аладжагъына мен эминим».

Бундан сонъ молла Ахмет ахайнынъ баджасындан арды-сыра докъсан докъуз алтын ташлай. Ахмет ахай исе алтынларны къалпагъына сайып-сайып къоябере. Ниает докъсан докъузынджысы да тюше.

— Я юзюнджиси хайда? Хана, хана, ташла, ташласа аллам, кене бир дане ташламах керексинъ!— дей. Лякин алтын тюшмей. Озенбашлы докъсан докъуз алтынны алып:

— Айды дохсан-дохузны берген алла бирини даа берир,— дей.

Чокъ кечмеден къапу къакъыла.

— Ким о? Не олды?

— Эвге молла сюрип кире.

— Оля! Ахмет ахай, мен сеннен шахалашып, баджадан дохсан дохуз алтын ташладым. Сенинъ намуслы адам олгъанынъа инанып, оны алмазсынъ беллединъ. Сен исе, яланджы экенсинъ?! Алмам дединъ де, алдынъ. Не ичюн бойле япасынъ я?

— Коктен не энген де, ер хабул этмеген? Дохсан дохузыны берген юзюнджисини де аджымаз. Бельки шимди онынъ башха алтыны халмагъандыр?

Олар баягъы чеккелешелер.

Ахыр сонъу молла Ахмет ахайны къадыгъа алып бара. Озю сыджакъ куркини кийип, ат устюнде кете. Заваллы Ахмет ахай исе ушюгенинден къалтырап, онынъ артындан джаяв кете.

Яры ёлгъа баргъанда Ахмет ахай токътай да:

— Энди кетмейджем,— дей.

— Не ичюн?

— Ушюдим. Куркинъни берсенъ кетерим,— дей.

Зенгин молла озь куркини чыкъарып, Ахмет ахайгъа кийсете.

Бираз кеткен сонъ о кене токътай.

— Артых кетип оламайджам.

— Не ичюн?

— Пек болдурдым.

Зенгин молла не япсын? Бир чарелер этип Ахмет ахайны мытлакъ къадыгъа алып бармакъ керек де.

— Болдургъан олсанъ атха мин, мен джаяв кетерим.

Аттан молла тюше, Ахмет ахай мине.

Ниает къадыгъа келип чыкъалар ве озь шикаетлерини айталар.

— Меним джебимдеки алтынлар о яхта турсын,

омузымдаки куркини де менимки дер бу фикирсиз,— дей Ахмет ахай.

Молла шаша: — Эльбет менимки! Озюнъ ёлда, ушюдим, хадыгъа бармайджам дегенде, куркимни устюмден чыхарып санъа кийсеттим де я?

— Корьдинъизми, хады эфенди! Бу ахылсыз, мен минип кельген атны да менимки демектен чекинеджек адам дегиль,— дей Ахмет ахай.

Молла эфенди эеджанлана:

— Эбет менимки! Мында кельгенде джаяв юрмеге истемединъ, аттан озюм тюшип сени миндирдим де я?

— Эльбет хады эфенди, бу адамнынъ табиатыны энди ачых-айдын корьгендирсинъиз. Дели олмаса да, намуссыз экени корюнип тура,— дей Ахмет ахай.

Ачкозь къады Ахмет ахайнынъ устюндеки куркини корип ондан хызмет акъкъы да номай олур санып, даваны онынъ файдасына чезе. Бундан сонъ къадыгъа молланынъ джаны пек агъыра, кетеяткъанда шойле дей:

— Сен меним омюримни ашадынъ, бугуньден сонъ эльвида. Не селям, не келям.

Къадынынъ бу «адалетли» укюминден сонъ, Ахмет ахай атынынъ янына бара, бардагъыны онынъ тазе кубресинен толдура. Сонъ тюкянгъа барып текаран бал ала, кубренинъ устюне бир пармакъ къалынлыгъында бал тёке.

Бу бардакъны олгъаны киби кетирип, «эмек аххынъыз ичюн» деп, къадыгъа бере.

Къады бардакътаки балны буюк иштианен ашап башлай. Ашай амма, атнынъ кубресинден де азачыкъ юта. Меселени анълай ве ачувланып:

— Сенинъ бу кетиргенинъ недир? Кубренинъ устюне бал тёккенсинъ де!— деп джекире.

— Я сен башхасынынъ парасыны манъа бермеге укюм чыхаргъанда адалетнинъ устюни кубренен ортьмединъми?— дей Ахмет ахай.

— Лякин сен меним акъылымны масхара этювнен сынъырланмайып, манъа кубре де ашаттынъ. Айтчы манъа сен кимсинъ? Джойыл козюмнинъ огюнден, эндиден сонъ сенинънен не селям, не келям,— дей къады.

Ахмет ахай молланынъ куркисини кие, атына мине, джебине де онынъ алтынларыны къойып, Озенбашкъа келе. Минаренинъ тёпесине чыкъып, адамларны чагъыра да, бирер-бирер молладан алгъан шейлернинъ эписини оларнынъ огюне ташлай.

— Мына сизге фитиринъиз! Мына сизге озюнъизнинъ онламанъыз! Молланынъ сизлерден юлхып алгъан паралары булардыр! Кери алынъыз!— дей.

ШАМАРНЫНЪ КЪЫЙМЕТИ

Ахмет ахай Багъчасарайда базаргъа айлана. Бакъса помидор саталар. Бир дане помидор алып, ашамагъа башлай. Пычакънен кесмейип, тишлеп ашагъанындан, агъызы-бурны помидор шырасындан къыпкъырмызы ола.

Базарда юрген бир балабан кевдели услубсыз адам буны корип, Озенбашлынынъ янына келе де, ондан сорай:

— Сен агъыз-бурнунъны ненен бояладынъ?

Ахмет ахай шакъалашып:

— Ханнен,— дей.

— Бу къанмы? Мына санъа къан,— деп о Ахмет ахайны шамарнен ура. Онынъ бети ал-риван къангъа бояла.

Ахмет ахай оны тутып къадыгъа алып кете. О ёлда Ахмет ахайгъа:

— Мен къадыгъа бармагъа разым, лякин сен пек яваш юресинъ. Мен тездже кетейим, сени о ерде беклерим,— дей ве чапып кете.

Услубсыз адам макемеге, яни шериат векилине

баягъы эрте келип, къадыгъа пара бере ве Ахмет ахайны насыл ургъаныны онъа тариф эте.

— Сизге риджа этем, къабаатымны енгиллештиринъиз, мумкюн олса, оны бутюнлей ятыштырмакъ чаресини булынъыз,— дей къадыгъа.

— Мадамки сен оны бир себепсиз ве апансыздан ургъансынъ, котек ашагъангъа джореме тёлерсинъ. Укюмни бундан даа къолайлатмакънынъ чареси ёкъ. Лякин бу джоремени пек аз этип косьтере билем, атта сенден джореме алдырмай да билем.

— Я буны сен насыл япа билирсинъ?

— Мына насыл. Мен санъа эки капик джореме тайинлерим. Сен исе «янымда парам ёкъ» дерсинъ. Шу вакъыт мен ачувланып, санъа «шимди эвинъе бар да параны алып кель» деп эмир беририм. Сен исе кетер ве бир даа къайтып кельмезсинъ. Санъа ынджынгъан адам исе беклей-беклей сабыры тюкенген сонъ, къайтыр кетер. Сен джезадан къуртулырсынъ. Меним акъкъымда да ялан шей айталмаз. Къады къануний джеза чыкъарды, дер.

Къады о адамнен бу лакъырдыны битиргенде, макемеге Ахмет ахай келип кире.

— Не ишнен кельдинъ?— деп сорай къады Ахмет ахайдан.

О исе насыл помидор сатын алгъаныны, тербиесиз адам оны насыл этип ургъаныны айта. Къабаатлы буны ред этмей.

Оларнынъ экисини де динълеген сонъ, къады окелене, мукъаддес китабыны ачып бакъа ве услубсыз адамгъа багъыра:

— Мадамки, сен оны бир себепсиз ургъансынъ, котек ашагъан адамгъа эки капик джореме тёлейджексинъ. Бир капиги ургъанынъ ичюн, экинджиси исе себепсиз ургъанынъ ичюн. Адамны бир себепсиз урмакъ мумкюнми, ёкъмы биль де, илериде акъыллаанырсынъ.

О адам озь джеплерини къармалап башлай, бир шей тапалмагъан сонъ:

— Янымда парам ёкътыр,— дей.

— Тез бар да, эвинъден кетир,— деп багъыра къады.

Услубсыз адам кете, къады исе укюм чыкъарыджы мукъаддес китабыны орьтип, миндер устюне яслана. Котекленген ве акъаретленген Ахмет ахай исе беклеп отурабере.

Арадан бир саат кече, эки саат кече, учь саат кече, кимсе кельмей. Бакъа, коре юз йыл отурса келеджек адам ёкъ.

Яваштан къадынынъ янына келип, онъа яхшы бир шамар яндыра.

— Бу не япкъанынъыз,— дей шашмалап къады.

— Раатсызланманъыз хады эфенди, сизинъ кескен хыйметинъизге коре бу шамарнынъ фияты эки капиктир. Меним де янымда парам ёх. О кеткен адам кельсе, менден аладжагъынъызны манъа борджлу олгъан о намуссыздан алырсынъыз,— дей Ахмет ахай.

АХМЕТ АХАЙ НАСЫЛ ТОЯ...

Бир кунь Ахмет ахай Озенбаштан Акъяргъа келе. «Хайдан бир шейлер тапып ашайым экен?» — деп тюшюне-тюшюне базаргъа барып чыкъа.

Базарда не къадар чокъ доланса да озь коюнден кимсени расткетиралмай. Юре-юре болдырып, энди кетеджек олгъанда денъизге таба бурулгъан кошеде, Озенбаштан бир танышыны корип къала. Бу онынъ къомшусы молла эди. О пиширильген йымырта толу сепети янына килим тёшеп, къурулып отургъан.

Ахмет ахай молланынъ янына барып селям бере ве яваштан килимнинъ бир четине отура.

— Ахмет ахай, Озенбаштан чыхханынъ чохтан-

мы?— деп сорай къомшусы ве агъызына йымырта къапа.

— Ёх, мына шимди догъру андан келем,— дей Ахмет ахай ве юткъуна.

— Меним копечигим насыл экен, корьмединъми? деп сорай молла ве агъызындакини битирер-битирмез, яныидаки томалакъ ташкъа урып, экинджи йымыртаны артламагъа башлай.

— О сенинъ мал-мулькинъни яхшы хоруй,— деп джевап къайтара Ахмет ахай, бир даа юткъуныр.

— Я юрегимнинъ бир парчасы, девечигим насыл экен?— деп сорай отьмегини сарымсакълап башлагъан молла.

— Э,— дей Ахмет ахай,— о да яхшы ашай... багъышла, тилим тайды, яхшы яшай дейджек эдим, э, яхшы, пек яхшы яшай.

— Я меним хадынларым — Ребие, Хатидже, Хатиме насыл яшайлар?

Раатсызланма молла, хурабие де, хатых да, хатлама да... ёх, ёх тилим тайды — Ребие де, Хатидже де, Хатиме де... ашайлар... ёх, ёх багъышла тилим тайды... яшайлар, пек яхшы яшайлар.

— Я огълум Чора не япа? Ахмет ахай. О эп суалини къоюлаштыра. Ахмет ахайгъа сепеттеки шейлерден бермеге акъылына биле кетирмей.

— Огълунъ, шорба... ёх, ёх... тилим тайды — Чора... яхшы яшай.

Къызгъаныч къомшу бутюн бу эйи хаберлерни эшиткен сонъ Ахмет ахайгъа тешеккюр бильдире ве уйлелик емектен сонъ алла ёлуна бир дуачыкъ окъуп, сепетини котерип кетмек ичюн еринден тургъанда оларнынъ янына бир копек чапып келе. Молла онъа бир парча отьмек ташлай.

Ахмет ахай бакъа-коре айткъан о къадар огъурлы лафлары ичюн молла онъа атта сарымсакънынъ къабугъыны биле бермей.

— Тохта, тохта, хомшу, бу базар копеги манъа сенинъ сабых копегинъни хатырлатты,— дей Ахмет ахай.

Молла токътай:

— Сенинъ сабыкъ копегинъ дегенинъ де не? Я о шимди де бар да, Ахмет ахай?

— О шимди ёх. Айт десенъ айтайым олгъан шейни, эм эписи алланынъ эмиринен...

— Айт тез-тез, копегиме не олды?

— О сизинъ девенъизнинъ ах джигеринден пек чох ашап патлап ольди.

— Сен не дейсинъ? О меним девемнинъ ах джигерини насыл ашайджах? Оны сойдылармы ёхса?

— Ойле эфендим, чюнки огълунъыз Чоранынъ дженазесине кеткен масрафларны одемеге бундан башха чаре ёх эди!

— Я огълум Чорагъа не олды?

— Огълунъыз анасынынъ олюмине даянып оламады ве...

— Хадыным Хатидже не ичюн ольди?..

— Ребиянен пычахлаштылар, нетиджеде экиси де ольдюлер...

Бойле гъамлы-кедерли хаберлерни эшиткен молла эки къолунен башыны тутып къала. Емек толу сепет ерге тюше. Тек шундан сонъ ач Ахмет ахайгъа денъиз ялысында отурып, яхшы тоймах хысмет ола.

БАЗАРДА

Ферманшеэр базарында не истесенъ сатыла, алына экен. Бу базарда атта лятифе де сатыла, базарлыкъ этиле экен. Бир окъумыш адам базарда Ахмет ахайдан сорай:

— Манъа бир къач лятифе айтып оламазсынъмы?

— Айтырым. Хач дане керек?

— Не къадар олса олсун, эписини айт!

Ахмет ахай окъумыш адамгъа:

— Эгер меним эвиме кельсенъ, не хадар истесенъ айтырым. Лякин мында, базарда сорагъанынъ ичюн санъа базардакиси киби джевап берем. Бир мешребе шарап алып берсенъ, сонъ лятифе айтмагъа башларым,— дей.

АХМЕТ АХАЙ ОРАЗАНЫ ЧАНАЛАТА

Озенбашлынынъ бири маджарыны екип чёльге кетеджек ола. Апайы онъа дей:

— Эй, адам, сен кетесинъ амма, оразанынъ не вахыт, хайсы куню башлайджагъыны чёльде хайдан биледжексинъ?

— Догъру айтасынъ, апай, мен барып оразанынъ не вахыт келеджегини Ахмет ахайдан сорап билейим,— дей.

Ахмет ахай шу куню Бойкада чалашта озюне маджар ясай экен. Адам онынъ янына барып, ораза не вакъыт башлайджагъыны сорай.

Ахмет ахай джиддий бир меселе чезеджек адам киби, бираз тюшюнген сонъ, къыскъадан шойле анълата:

— Ярын — бизим «бугунимиз» сайылсын, лякин бугунь даа «ярын» дегиль, анълайсынъмы? Ёх, бир шей анъламайсынъ Мен санъа арабча бир кягъыт язып берейим. Не де язсам, бугунь охума, ярын оху. Чёльде олгъан вахытынъда бугуньки кунюнъни кечир де, ярынки кунни хыдыр. Тюневинки кунь кечкен сонъ, йылдызларгъа бахып, меним берген кягъытымны оху. Мына бундан сонъ, оразанынъ не вахыт башлайджагъыны билирсинъ.

Адам шу куню кягъыткъа бакъмай. Экинджи куню кене «бугунь» ола ве о кягъытны окъумакъны ярынгъа къалдыра. Бойлеликнен, гъарип озенбашлы бутюн ай

девамында озь маджарынен кенъ-къулан чёллерде юрип, оразанынъ не вакъыт башланаджагъыны, бугунь дегиль, ярын къыдыра. Къыдыра, амма аслы тапып оламай. О Озенбашкъа кельгенде ораза энди биткен экен.

— Бугунь арефе куню,— дей онъа апайы,— ярын ораза бите. Энди хурбан байрамына бир хой чалмагъа азырланмах керек.

Бир ай оразаны чёльде къыдырып юрген адам арадан бираз вакъыт кечкен сонъ, Ахмет ахайны коре:

— Валлаий, санъа джаным агъырды, Ахмет ахай, бу хадаргъадже алдатмах олурмы адамны,— деп элем эте.

Ахмет ахай кулюп джевап бере:

— Не ичюн джанынъ агъырды, ёкъса бир ай ач юрдинъми?

Биревге чукъур къазсанъ,
озюнъ тюшерсинъ

АХМЕТ АХАЙ КЪАСЕВЕТТЕН КЪУРТУЛА

Ахмет ахай бир чёльмек алып, дагъдаки чокъракъкъа кете. Чытырман дагъгъа киргенде, артындан бир къартчыкънынъ кельгенини коре:

— Сен кимсинъ?— деп сорай Ахмет ахай.— Не ичюн меним изимден келесинъ?

— Бу дагъда тынчлыкъ,— дей къартчыкъ.— Бунынъ ичюн сен меним аякъ сеслеримни эшиттинъ. Лякин мен эр вакъыт, эр ерде сенинъ пешинъден юрем. Мен сенинъ къасеветинъ олам, Ахмет. Шу себептен сен къайда кетсенъ, мен анда кетем.

Ахмет ахай озь къасеветинден къуртулмакъ ичюн адам шекилиндеки бу къартчыкъны ольдюрмек ве эбедий къасеветсиз куньлер кечирмек къарарына келе.

— Сен чох вахыт хартбабамнынъ пешинден юрдинъ, онъа кунь бермединъ. Меним бабамны да бир кунь биле хувандырмадынъ. Ондан бир адым артта халмадынъ. Мен беллесем, сен бинъ бир яшха кирген мына бу эмен терегинен бир яштасынъ. Санъа, джаяв юрмек кучь дегильми, хартбаба? Кель, кир меним чёльмегиме, сени котерип кетейим,— дей онъа Ахмет ахай.

Къасевет баба башта бир аягъыны, сонъ экинджи аягъыны чёльмек ичине тыкъа. О ичери кирер-кирмез, Ахмет ахай чамурдан бир тапа ясап, чёльмекнинъ агъызыны тыкъата. Шундан сонъ Ахмет ахай бинъ

йыллыкъ эмен тереги тюбюне бир чукъур къаза, шу чёльмекни коме ве чукъур устюнде шойле дей:

— Эй, дешетли олюмнинъ хардашы, ийлекяр шейтаннынъ баласы! Инсан хуванчынынъ хатили! Эбедий куль олып хал ве эндиден сонъ фахыр-фухарелернинъ бахтына тохунма!

Ахмет ахай эвине къайтып келе ве шу куньден башлап, къасеветсиз, яхшы яшап башлай. Онынъ куньджю къомшусы Ахмет ахайдан сорай.

— Эй, урьметли Ахмет ахай, сен манъа озь сырынъны анълатса. Насыл бир тылсымлы таш санъа ярдым этти де, сен фухареликтен хуртулып, ягълы чибереклер ашап башладынъ?

Ахмет ахай корьген-кечиргенини ве япкъан ишини, олгъаны киби, онъа айта.

Къомшусы чокъ тюшюнип отурмай, яры геджеде дагъгъа барып, салкъын чокъракъ якъынындаки бинъ йыллыкъ эмек терегини тапа, чукъурны къазып, чёльмекни чыкъара. Чёльмекнинъ балчыкътан ясалгъан тапасыны ачкъанынен, онынъ ичинден ачувлы, залым къасевет баба атылып чыкъа. Ахмет ахайнынъ къомшусы алчачыкъ бойлу, бир окъкъа къадар чекиси олгъан къартчыкъкъа шойле дей:

— Сен, беляларнынъ дедеси, бар, Ахмет ахайнынъ бойнуна сарыл. Онынъ хамбуры ол, башына мешахат ягъмурыны ягъдыр. Оны ёхсуллых, хасталыхлар денъизине батыр. Хасеветлер алемине айда, ольгендже хыйна.

— Сен озь сызгъыравукъ сесинънен меним къулагъыма чокъ мырылдай берме,— дей къартчыкъ ве сычрап, молланынъ бойнуна сарыла.

— Меним энди Ахмет ахайда ишим ёкъ. Онынъ козюне корюнсем, о мени бир даа топракъкъа комер. Эйиси мени къазып чыкъаргъан адамнен, сеннен эбедий дост олайым. Сенинъ итияджларынънен бахтлы олурым, хасталыкъларынъ мени тойдырыр, сени къа-

севетлер алемине айдарым, джеэннем атешинен якъарым.

О киши бу белядан къуртуладжакъ олып не къадар тырышса да, чаресини тапалмай, къасевет къартбаба онынъ тенине, кемигине, тырнагъына кирип ерлеше ве эбедий онынънен берабер къала. Ахмет ахай исе озь къасеветлеринден къуртула. Мына бу себептен о эр вакъыт шенъ-шерамет кунь кечире, башкъаларнен шакъалашып, оларны да кульдюре.

КЪЫРМЫЗЫ ДАЛФЕС

Сюйрендеки эмен тереги тюбюнде яткъан Багъчасарай къадысы урып бакъса, башы чыр-чыплакъ. О якъ бакъа-бу якъ бакъа — далфеси ёкъ. Хырсызны араштырып башлайлар. Ахыр сонъу Ахмет ахайны тутып кетирелер ве онынъ иши ачыкъ бакъыладжагъыны илян этелер.

Багъчасарай макемесине пек чокъ адам топлана. Башына далфес кийген, къолы зынджырлы Ахмет ахайны макемеге алып кирелер.

— Буны корьдинъизми? — деп багъыра чыплакъ башлы къады, озенбашлы Ахмет ахайгъа ишмар этип,— бойле эдепсизни бу вакъыткъадже корьген, эшиткен адам бармы? Сен энъ мудхиш ишни яптынъ, кяфир! Пек буюк джинает ёлуна миндинъ. Тек манъа менсюп олгъан, сарыкънен сарылгъан далфесни къадынынъ башындан хырсызладынъ. Айтчы, джинаетчи, сен озюнъни ненен акълай билесинъ? Къаны айтчы, хырсыз! Сенинъ пис башынъны яраштырып тургъан энъ итибарлы бу далфесни сен къайдан алдынъ?

Ахмет ахайгъа, энъ къыйын вазиетнинъ тюбюнден тез ве къолой чыкъа бильгени ичюн де Ахмет ахай дегенлер. Билесинъизми о не деген?

— Эй, хады азретлери! Сюйрендеки эмен тереги тюбюнде богъурдагъынадже шарап чапчагъына батхан, домуз киби чамургъа харышып ятхан пис ве сархош сен олгъанынъны бильген олсам, мен о баштан бу мухаддес далфесни чельдирмез эдим. Сайыдан да о сен эдинъми? Эгер ойле олса, ма, сарыгъынъны да, далфесинъни де ал,— дей Ахмет ахай.

Къады утангъанындан шай деген:

— Шакъалаштым. Эльбетте о мен дегиль эдим. Сен озюнъ де буны яхшы бильсенъ керек. Айды достум, мени багъышла, эвинъе кет, раатлан. Асылында сени тутып мында кетиргенлерни джезаламакъ керек!!!

КЪАЧАКЪ

Ахмет ахай Озенбаштаки ун сатыджыгъа борджлы экен. Ун сатыджы парасыны алмакъ ичюн Ахмет ахайнынъ пешинден юрип башлай. Ахмет ахай исе ондан гизленип юре. Куньлернинъ биринде о Ахмет ахайны коре ве онынъ артындан чапа. Ахмет ахай къача, келип эвине кире ве къапуны ичериден мандалай. Шу дакъкъада онынъ апайы чыкъып, ун сатыджыгъа дей:

— Ахмет эвде ёх, о дагъгъа кетти.

— Кечкен сефер де дагъгъа кеткен эди. Бу сефер кене анда кеттими? Бутюн вакъыт дагъда юре, анда не бар экен онъа?

— Хора япмах ичюн агъач кесе. Азбарны хоралайджах. Борджгъа пара бергенлер эвимизнинъ янына топланып, омузларынен хорагъа хашынсалар, оларнынъ юнлеринден баягъысы хорагъа илинип халыр. О юнлерден мен чорап орерим. Ахмет исе оларны сатып борджларыны одер.

Ун сатыджы онъа бир шей айтмай къайтып кете.

Лякин куньлернинъ биринде ун сатыджы Ахмет ахайны ёлда расткетире:

— Утанмайсынъмы, борджынъны бермейсинъ, озюнъ де хачып юресинъ?

— Санъа не хадар борджым бар?

— Юз алтын.

— Эгер мен эки куньден сонъ санъа дохсан дохуз бучугъыны берсем, санъа не хадар даа борджым халаджах?

— Ярым капик.

— Алла, алла! Ярым капикке о хадар шамата хопармах керекми шу,— дей Ахмет ахай,— утанмайсынъмы?

Эр къавал сенинъ дегенинъ киби чалмаз

УНУНЪ БИТКЕНДИР ДАА...

Ахмет ахайнынъ апайы Озенбаш молласынынъ козюне пек дюльбер ве яш корюне. Эр кунь саба корьгенинен онъа саташып башлай. О дей, бу дей, ах-вах чеке, кулюмсирей, агъламсырай, ахыр-сонъу эшек киби багъырып башлай: — Сенинъ ич бир шейден хаберинъ ёх, анхав,— дей апайы Ахмет ахайгъа,— молла эр кунь меним ёлума чыкъып, эшек киби багъыра, саташа.

— Мен сени кимседен куньлемейим, онъа насыл джевап берсенъ бер,— дей Ахмет ахай.

Бир кунь молла кене ёлда оны эшек киби багъырып къаршылай. Бу кересинде Ахмет ахайнынъ апайы да онъа джильвеленип бакъа.

— Не вакъыт барайым?— дей молла онъа якъынджа барып.

— Бугунь ахшам, Ахмет Ялтагъа кетеджек. Онынъ атынынъ ёлгъа чыкъамаздан эвель кишнеген адети бар. Демек онынъ аты кишнеп, арадан бираз кечкен сонъ келе билесинъ.

Ахмет ахай бундан хабердар экен. Акъшам олгъан сонъ, молла яваш эвинден чыкъып, Ахмет ахайнынъ эвине якъын бир ерге келип сакълана. Онынъ атынынъ сесини динълей.

Молла сакъланып тургъан вакъытта Ахмет ахай, къара сабун къайнаткъан къазаннынъ тюбюне атеш якъа. Къыйметли мусафирни къаршылап алмакъ ичюн азырлыкъ биткен сонъ, Ахмет ахай барып аты-

на мине. Ат кучьлю сеснен кишней. Молланынъ сабырсызлыкънен беклеген дакъкъасы келип ете. Аман еринден турып, къапуны къакъа. Ахмет ахайнынъ апайы оны кулерюзнен къаршылап ала:— Кир, кир, ахайым эвде ёхтыр,— дей о ве озю барып, къазанда къайнап тургъан къара сабун копюклерини таякънен къарыштырып башлай. Молла энди озюни шорбаджы зан эте. Лякин шу арада къурназ апай:

— Ах, эфенди, бильсейдинъ сен, меним насыл болдургъанымы. Эгер сен мени азачыкъ олса да аджысанъ, мына бу сабунны бираз харыштырса,— деп, онынъ къолуна таякъны туттыра. Не чаре? Молла къайнап тургъан сабунны къарыштырмагъа башлай.

Яры гедже ола. Хоразлар къычырып башлайлар. Молла да болдура, лякин айнеджи апай, о дей, бу дей, оны еринден турдырмай. Илле бир маначыкъ тапып, молланы чалыштыра.

Хоразлар бир даа къычыралар. Бу исе Ахмет ахайнынъ чайырдан къайткъаныны анълатыр эди. Шу заман азбар къапу янында атнынъ кишнегени эшитиле. Молла еринден турмагъа етиштиралмай, азбаргъа Ахмет ахай чапып кире. Шу саат молланынъ къолундан таякъны алып, онынъ бойнуна яндыра. Къайнап тургъан сабун копюклери молланынъ бойнуна япыша. О бармагъа ер тапмай. Азбардан чыкъып къача Бойнунынъ аджджысындан о якъкъа чапа, бу якъкъа чапа, лякин озь эвине бармагъа къадынындан къоркъа. Къайда бараджагъыны бильмей. Насылдыр бир хораз бар сесинен учюнджи кере къычырып, танъ аткъаныны хабер бере. Танъ аткъаны яхшы амма, молла бутюн койге масхара оладжакъ да!

Беклемегенде молланынъ къаршысына Ахмет ахайнынъ апайы чыкъа.

— Тез ол, тез,— деп фысылдай о,— ат хачып кетти. Ахмет оны къыдырып юре. Эвде бир кимсе ёх, юр...

Шашкъан папий къуйругъындан далар, дегенлери

киби, молла бойнунынъ агъырысына бакъмадан кене Ахмет ахайнынъ эвине келип кире. Энди отурып, бираз раатланайым дегенде, бирден къапу къакъыла.

— Ким о,— деп багъыра молла къоркъкъанындан.

— Вай, энди не япаджам,— дей Ахмет ахайнынъ апайы,— ахайым кельди, энди экимизни де ольдюрир.

Молла тургъан еринде къатып къала.

— Сен, молла бей, не хатып халдынъ? Дёртаяхлап тур, башынъны ашагъы эгильт, устюнъни орьтейим, софра олурсынъ,— дей апай. Молла шай да япа.

Ахмет ахай эвге кире, джуббесини чыкъара ве софра башына отура.

— Эй хадын, ненъ бар ашамагъа, бер тездже, пек ач олдым,— дей.

Апайы Ахмет ахайнынъ огюне бир чанакъ сыджакъ быламыкъ, кетирип къоя. Ахмет ахай бакъса, не ичюндир чанакъ софрада догъру турмай. Оны ерлештиреджек олып не къадар чекишсе де, олмай. Бир тарафкъа къыйышып тура. Сонъ еринден турып:

— Бу софрагъа не мараз олду я, мен шимди онъа бир ахыл хояйым,— дей де, барып демир чёкючни кетире. Чанакъны бираз четке сюре, молланынъ белине бир чёкюч ура, шу арада сыджакъ быламукъ да онынъ сыртына тёкюле. Молла устюне бириндже кере адам минген тай киби аякъ ве къоллары устюнде сычрай.

— Хадын, бу эшек бизим эвде не япып юре! Хана манъа йипнен нохтаны бер. Дерменге де бармах керек эди, яхшы олды,— дей ве молланынъ башына нохта кийдире, аркъасына бир чувал богъдай юклеп, дегирменге айдап кете. Ёлда молла болдыргъанда адымларыны явашлата, Ахмет ахай исе оны эп къамчылай. О кене силькине-силькине огге догъру кете. Бойлеликнен, молла къан-терге пишип дегирменге бара.

Ахмет ахай беш пуд богъдайны дегирменге кетирген сонъ бир чувал унны молланынъ сыртына юклей де эвине айдап кете. Унны тюшюре, покътапы чыкъара ве:

— Айды кет, амма сахт ол, бир даа эвиме кирме, кирген киби олсанъ сабангъа екерим,— дей.

Арадан бир къач кунь кече. Молла ёлда кетеяткъанда бакъса Ахмет ахайнынъ апайы келе, оны корьмеген адам киби кечип кетеджек ола, лякин апай аселет молланынъ огюнде токъталып, тай киби кишней.

— Эй сени шейтаннынъ къызы, кене сабунынънен, унынъ биттими, ёхса,— дей онъа.— Энди ойле ягъма ёх, сенинъ авынъа бир даа тюшмем.

АЙ, КЪАВЕХАНЕ ВЕ ЭРИК ТЕРЕГИ

Ярыкъ къыш геджелеринден биринде Ахмет ахай акъшамлыкъ ашамагъа бир шейи олмагъанындан кене ач къала.

Он беш куньлик айны козетип зевкъланмагъа чареси де къалмай.

Сокъакъкъа чыкъа. Яваштан йырлап къавеханенинъ янындан кечеяткъанда бурнуна къой ягъынынъ къокъусы ура. Онынъ агъызындан силекийлери акъып, не бермеген алла, деп къавеханеге кире.

Бакъса, озенбашлы учь косе ашыкъ ойнап отура, оджакъ устюндеки буюк къазанда исе эт къавурыла.

— Ана, Ахмет ахай да кельди,— дейлер ашыкъ ойнап отургъанлар къуванып.— Шимди биз сени этнен сыйлармыз. Лякин бир шартымыз бар. Сен бу ерде — хавеханеде сойынып, анадан догъма чыр-чыплах алда, бутюн Озенбашны бир айланып чыхарсынъ. Шундан сонъ минаренинъ тёпесине чыхып, анда би-

раз отурырсынъ. Эгер айтханымызны япып олсанъ, дегенимиз киби сени сабагъа хадар сыйлармыз. Эгер дегенимизни япып оламасанъ, сен бу хавеханеде бизим бедава чалышхан ашчы ве хызметчимиз олурсынъ.

Ахмет ахай коселернинъ айткъанларына разы ола. Шу дакъкъада сойына, чыр-чыплакъ олып, сувукъта Озенбашны бойлап чапып башлай. Айланып чыкъкъан сонъ, минаренинъ тёпесине котерилип, айтылгъаны къадар тура ве къавеханеге къайтып келе. Лякин коселер онъа шай дейлер:

— Сен Озенбашны чыр-чыплах айланып чыхханынъ догъру. Минаренинъ тёпесинде отургъанынъ да догъру. Лякин сен чапханда да, минаренинъ тёпесинде олгъанда да бир шейден хызынмадынъ. Ву догърумы?

— Эльбет догъру,— дей Ахмет ахай

— Лякин сен янъыласынъ. Бизни алдатасынъ?

— Мен сизни насыл алдатаджам, мен ханда хызына билем?— дей Ахмет ахай.

— Мына шимди анълашырмыз,— дейлер коселер.— Бугунь гедже ай ярых, догърумы?

— Догъру.

— Демек чапханда истер-истемез сен ай нурындан хызынгъансынъ. Минареге котерильгенде исе айгъа даа яхынджа олдынъ. Айнынъ сыджагъына исингенинъе ич де шубе ёкъ. Демек сен бизни алдаттынъ...

Ахмет ахай бир шей демей. Къавеханенинъ ашчы ве хызметчилигини япып башлай.

— Мен сизни аджайип эрикли этнен сыйларым,— дей Ахмет ахай.— Эм пек тез пиширирим, сизлер ашых ойнап турынъыз.

Ораза олгъанындан коселер акъшамлыкъ ашны сабырсызлыкънен беклей эдилер.

Ахмет ахай исе эт толу къазанны къавеханенинъ азбарындаки эрик терегининъ далына чыкъарып аса,

озю терекнинъ энъ тёпесине тырмашып, экши эрик ашайбере.

Коселер эп ашыкъ ойнай, тютюнлерини думанлаталар. Къыркъ кере даа ойнайлар. О къадар да тютюн ичелер. Лякин аштан хабер-тебер ёкъ. Тышарыгъа чыкъып бакъсалар — атеш янып тургъан оджакъ азбарнинъ о бир башында, эт толу къазан исе бу бир башында — терек далында асылы тура. Ахмет ахай терек устюнде эрик ашай.

— Сен не япасынъ, Ахмет ахай?— деп сорайлар олар.

— Корьмейсинъизми, не япханымны? Сизлерге эрикли эт пиширем,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Атештен о къадар узахта тургъан хазандаки эт пишерми? Озю де терекнинъ устюнде асылы тургъан хазан ичинде!

— Оджахтан бу хазангъадже олгъаны-оладжагъы хырх адым, бельки ондан за аздыр. Ерден айгъадже исе дёрт юз миллион адым, бельким ондан да чохдыр. Ойле олгъан сонъ о хадар узахтаки ай ярыгъындан сувухта адам хызынгъан сонъ терек устюндеки аш не ичюн пишмесин?— дей.

Косебайлар енъильгенлерине къаналар ве Ахмет ахайны сабагъадже сыйлайлар.

АХМЕТ АХАЙ БЕЛЯСЫНЫ КЪЫДЫРА

Бир кунь Ахмет ахай къадынына пек ачувлана. Албу исе бунъа себеп ёкъ экен. Ачувы савушкъан сонъ озь-озюне дей:

— Дюньяда себепсиз ич бир шей олмай. Мени ачув сарып алды, мына беля, лякин о хайдан чыхты. Оны тапмах керек!

Бойле фикирнен о къавеханеге бара:

— Меним белям хайда олгъанымы кимсе бильмейми?— деп сорай андаки адамлардан.

— Языхлар олсун, кеч халдынъ, азачых эрте кельген олсанъ, оны мында, хавеханеде корер эдинъ. Онынъ кеткенине даа чох вахыт олмады,— дейлер онъа.

— Я хайсы ёлдан кетти?

— О, анавы дагъдан кечип, денъизге кетти.

Ахмет ахай къавеханеден чыкъып, озь белясынынъ артындан кете. Онъа бир ёлджу расткеле.

— Огъурлар ола?— дей Ахмет ахай.

— Эр кес киби, мен де бахтымны къыдырып кетем я сен?..

— Мен исе белямны хыдырам, оны тапмах истейим,— дей Ахмет ахай.

Экиси эки тарафкъа кетселер оладжакъ эди, лякин берабер кетелер ве денъизге барып чыкъалар.

Кунь сыджакъ денъизден исе салкъын ель эсе.

— Айды, ювунайых,— дей белясыны къыдыргъан Ахмет ахай. Олар союнып озьлерини сувгъа аталар.

Ахмет ахай узакъкъа ялдап кете. Бахтыны аращтыргъан адам исе тез-тез сувдан чыкъып кийине ве Ахмет ахайнынъ урбаларыны алып къача.

Озенбашлы сувдан чыкъып бакъса, урбалары ёкъ, анадан догъма чыр-чыплакъ къала.

— Мына меним белям хайда экен,— дей Ахмет ахай.— Демесе мен оны шимди, мына бу ерде таптым.

* * *

Ахмет ахай акъшамгъадже сув ичинде отура. Орталыкъ къаранлыкъ лашкъан сонъ, яваш-яваш ялы бойлап кете. Къаранлыкъ олгъанындан оны кимсе корьмей.

Эм кете, ве эм де бу белядан къуртулмакънынъ чаресини къыдыра. Бир эвге якъынлаша. Пенджере

янына барып динълене. Ичериден къашыкъ-чанакъ сеслери эшитиле. «Эвде бир зияфет азырланыла, гъалиба», деп тюшюне. Бурнуна чиберек къокъусы ура. Ахмет ахай бакъса эвнинъ къапулары ачыкъ. Онынъ саиби де эвге кире, де азбаргъа чыкъа, кимнидир беклей. Ахмет ахай онъайтлы вакъыт тапып, ондан гизли оларакъ эвге кире ве долапкъа сакълана.

Ахмет ахайнынъ анълагъанына коре къадыннынъ къоджасы башкъа бир якъкъа кеткен. Чиберек башкъа бир адам ичюн пишириле экен.

Ойнашы кельген сонъ къадын дей:

— Беклей-беклей болдурдым. Къайда къалдынъ я, бу вакъыткъадже? Сени энди кельмез белледим. Санъа аджайип чибереклер пиширдим.

Сонъра къадын мусафирининъ янына келип отура.

Ахмет ахай сув долапынынъ къапусындаки кичкене тешиктен оларнынъ бири-бирини севгенини корип тюшюнджеге дала. Бельки бу арада Озенбашта меним эвимде де тыпкъы бойле вакъиа оладыр?— дей.

Бу арада къапу къакъыла.

— Къоджам кельди!— деп багъыра къадын къоркъкъанындан.— Не япмалы?

Къадын долапнынъ къапусыны ача ве Ахмет ахай чыр-чыплакъ отургъан ерге севгилисини де итеп кирсете.

Озенбашлы онъа дарыла. Лякин «мусафир»:

— Къурбанынъ олайым, сесинъни чыкъарма, дуйса сенинъ де ишинъ белли, меним де. Мындан сагъселямет чыкъайыкъ, илериде бу эвге бир даа ким келеджек, ким кельмейджегини сонъ бакъармыз,— дей. О Амет ахайны да бу къадыннынъ «мусафири» беллей.

Къадыннынъ акъайы ичери киргенинен донатылгъан софраны коре. Лякин эвинде эки ябанджы олгъаныны акъылына биле кетирмей. Буюк бир иштианен чиберекке янаша.

— Софрагъа шарап да кетирчи,— дей къадынына. Къадын къоджасыны шарапнен сыйлагъанда кимерде бир къадени долапнынъ къапусы арасындан да узата. Ахмет ахай усталыкънен къаделерни чельдирип шарапны ерге тёкебере.

Сонъ Ахмет ахай янындаки кишиге:

— Мен энди саргъушым, шимди бир чобан йырыны йырлайджам,— дей.

— Ёкъ, ёкъ, йырлама,— деп ялвара о адам,— эвнинъ санби эшитсе, сенинъ де ишинъ бар, меним де.

— Ойле олса, сен манъа халпагъынъны бер, сонъ йырламам,— дей.

Къадын ойнашына кене къаде узата, оны кене Ахмет ахай ала ве ерге тёккен сонъ дей:

— Бах, шимди мен «Бей огълу» тюркюсини йырлайым да сен эшит...

— Ёкъ, ёкъ, этмесе шуны, истесенъ меним бутюн урбаларымны ал, тек йырлама.

Ойле дей де штаныны, кольмегини ве къушагъыны чыкъарып Ахмет ахайгъа бере. Ахмет ахай онынъ урбаларыны кие.

Ахмет ахай урбаларны кийген сонъ, «мен кимнинъ урбаларыны кийдим, я?» деп о адамгъа дикъкъат эте. Бакъса онынъ шейлерини хырсызлагъан, бахт къыдырып юрген анавы эрифнинъ озю экен. Белясыны араштырып юрген Ахмет ахай, озюнинъ эски урбалары ерине бахт къыдырып юрген адамнынъ янъы, къыйметли урбаларыны кие.

Ийлекяр къадыннынъ акъайы азбаргъа чыкъаджакъ ола. О еринден турып, тышарыгъа чыкъкъан арада, къадын долапнынъ къапусыны ачып, ойнашына, тездже эвден къачмакъ керек олгъаныны айта.

Кийинип азыр тургъан Ахмет ахай шу дакъкъасы чыкъып кете. Бахт араштырыджы исе чыр-чыплакъ олгъанындан долап ичинде къала.

Сыджакъ ве яхшы кийинип сокъакъкъа чыкъкъан Ахмет ахай энди ач олгъаныны дуя. Сокъакъта не тапар да ашарсынъ?

О артына къайтып, кене шу эвнинъ къапусыны къакъа. Къапуны эвнинъ саиби ача.

— Мен намлы Лухман эким олам. Эвинъ агъыр бир маразгъа огърагъаныны эшитип, ярдым этмеге кельдим,— дей.

Эв саиби шаша:

— Меним эвимде хаста ёкъ,— дей.

— Сен янълышасынъ, сайгъылы шорбаджы. Эвинъде шейтан бар.

— Вай, сен не дейсинъ шу?..

— Гузель багълар арасында, юксек дагълар джабында, денъизнинъ ялысында пек аджайип эвинъ бар, шорбаджым. Лякин чыр-чыплах бир шейтан келип, сенинъ эвинъе кирген. Мени динъле, эгер сен эвинъден шейтанны хувмасанъ о сенинъ озюнъни эвинъден хуваджах. Хадынынъ чырахны алып, меним ёлумны айдынлатсын, мен сипиргини алып эвнинъ кошелерини сипиририм, сен исе энъ халын хызылчыкъ сопасыны алып, хапу янында тур. Шейтанны корьгенинънен оны яхшы этип урарсынъ.

Ойле де япалар. Къадын чыракъны алып, Ахмет ахайнынъ ёлуны айдынлата. Эвнинъ саиби къапу янында таякънен тура.

Гизленип отургъан ойнашкъа долаптан чыкъып къачмакътан башкъа чаре къалмай. О джаныны авучлап къапугъа догъру чапа. Къапу янында отургъан эв саиби оны яхшы да сопалай.

Шейтан къачып кеткен сонъ эвнинъ саиби Ахмет ахайнынъ аякълары тюбюне йымшакъ килим тёшей ве эвде олгъан бутюн емеклернен оны сыйлай.

Бойлеликнен, Ахмет ахай дегиль де, башкъаларнынъ яшайышыны бозып, озюне бахт араштыргъан о мельун адам озь белясыны тапа.

Куньлернинъ биринде хан буюк зияфет япа. Мусафирлерни шенълендирмек ичюн Ахмет ахайны да чагъыра. Эм Ахмет ахай бахшышынен кельсин, дей.

Ахмет ахай, башы-козюни юнден айырды этмекнинъ чареси олмагъан, семиз бир чобан копегини тутып, падишанынъ эйилигине алып бара. Копекни азбардаки терекке багълап, озю ичери кире.

Мусафирлер сарайда топланып, ашай-ичелер. Лякин Ахмет ахайгъа бир шей бермейлер. Ашап-тойгъан мусафирлер Ахмет ахайдан кулькюнчли бир шейлер айтмасыны риджа этелер.

Оларнынъ эксериети авджылыкънен огърашкъанларыны бильгенинден Ахмет ахай лафны авджылыкътан башлай.

— Сизинъ кимлер олгъанынъызны яхшы бильгеним ичюн бир авджы копеги кетирдим. Оны сизлерге багъышлайджам. Бахынъыз онъа, насыл яхшы, тахатлы копек,— дей Ахмет ахай.

— Къайда о?— деп сорай хан.

— Азбарда? Мына шимди оны сарайгъа алып кирейим.

— Керекмей,— дей хан.— Озюмиз азбаргъа чыкъар бакъармыз.

Мусафирлер ерлеринден турып, Ахмет ахай кетирген копекни корьмек ичюн азбаргъа чыкъалар. Бакъсалар не корьеинлер; козьлери юнден корюнмеген, чиркин, семиз бир чобан копеги тура.

— Не маразнынъ ав копеги бу?— деп сорай хан.— Авджы копеги бойле оламы?

— Я насыл ола?

— Аякълары, къуйругъы узун, озю исе арыкъ олмакъ керек.

— Э-э,— дей Ахмет ахай,— амма да мин таптыы-

нъыз. Сизинъ элинъизден аш ашап башласа, о бешалты кунь ичинде кемане киби созылып халыр. Оны озюнъиз биле танып оламазсынъыз.

Бутюн мусафирлер кульмектен къатып-къатып къалалар.

ШАКЪАДЖЫНЫНЪ ЭСАПЧЫЛЫГЪЫ

Куньлерден бир кунь хан Ахмет ахайгъа базардан къавурылгъан бир тавукъ кетирмекни буюра. Ахмет ахай ханнынъ айткъаныны япа. Хан тавукъны озь къоранта азалары арасында адалетли такъсим этмекни Ахмет ахайгъа авале эте. Ханнынъ эки къызы, эки огълу ве къадыны бар эди.

Ахмет ахай тавукънынъ башыны кесип, хангъа бере. Къуйругъыны исе онынъ къадынынынъ огюне къоя. Тавукънынъ къанатларыны кесип, ханнынъ эки къызына туттыра.. Невбет тавукънынъ аякъларына келе. Оларны да эки огълангъа узата.

Тавукънынъ къалгъан къысымыны озюне ала.

— Мен ортада отурам, барсын ортасы манъа олсун, четке чыхып не япаджам,— дей.

Буны корьген хан ачувлана.

— Сен тавукъны янълыш болюштиринъ. Сенинъ башынъны кестиририм,— дей.

Ахмет ахай онъа:

— Тохтанъыз айса не ичюн тавухны бойле больгенимни анълатайым,— дей.— Тавухнынъ башыны сизге бердим, чюнки сиз бу эвнинъ башысынъыз. Хадын ходжанынъ хуйругъыдыр. Онынъ ичюн тавухнынъ хуйругъы хадынынъызгъа тюшти. Хыз бала ханатлы хуштыр. Бир кунь учар кетер. Шунынъ ичюн де оларгъа ханатлары берильди. Огъланлар эр даим сеферге чыхалар. Демек оларгъа аяхлары тюше.

Корьгенинъиз киби мен ортада халам, тавухнынъ ортасы меним олгъаныны энди озюнъиз де анълагъандырсынъыз...

Ахмет ахайнынъ бойле адалетли эсапчылыгъы ичюн падиша онъа бир чувал богъдай бермелерини эмир эте.

Ёлда муфти Ахмет ахайнынъ омузындаки бир чувал богъдайны корип:

— Оны насыл этип алдынъ?— деп сорай.

— Бир тавугъым бар эди. Оны хангъа алып бардым. Хан манъа онынъ ерине бир чувал богъдай берди,— дей Ахмет ахай.

Муфти деръал базаргъа барып, балабан-балабан беш тавукъ ве богъдай толдурмакъ ичюн беш дане де бош чувал сатын ала ве оларны Багъчасарай ханына алып бара. Хан бахшышны алып, муфтиге:

— Сен манъа беш тавукъ кетирдинъ, энди оларны къорантамыздаки алты джангъа такъсим эт,— дей.

Муфти не къадар баш ёрмасын, беш тавукнъы насыл этип алты джангъа больмекнинъ чаресини тапалмай.

Хан кене Ахмет ахайны чагъырта ве:

— Къорантамыздаки алты джангъа мына бу беш тавукъны пай этип бер,— дей.

Ахмет ахай тавукъларны такъсим этип башлай:

— Ханнен харысы — чифттир, бир тавух даа хошсах — учь олур. Ханнынъ эки хызына бир тавух даа хошсах — бу да учь олур. Ханнынъ эки огълу бар, бир тавух даа хошсах — бу да учь олур. Муфтиге кельгенде, мен эсаплап бахтым: муфти, хуран ве джами — бу да учь олур. Энди эки тавух даа халды, эки тавух ве мени хошсах бу да учь олур. Демек халгъан эки тавух да менимки,— дей Ахмет ахай.

Хан онынъ бу кересиндеки болювини де пек буюк акъылнен япты,— деп бегене. Къувангъанындан шакъылдап-шакъылдап куле.

Бир кунь Ахмет ахай хангъа базардан къавурылгъан къаз сатын ала, лякин ёлда кельгенде онъа сукъланып, бир аягъыны къопарып ашай. Кене яхшы, ханнынъ частына, базар Сарайдан чокъ узакъ дегиль экен, къазнынъ тек бир аягъы кеткен.

Ахмет ахай оны кетирип шорбаджысына бергенде, хан къазнынъ бир аягъы олмагъаныны корип:

— Къазгъа не олды я? Экинджи аягъы къайда? — деп сорай.

— Хан эфенди,— дей Ахмет ахай, озюни ич бир къабаатсыз сайып,— бугуньден башлап, Багъчасарайнынъ бутюн хазлары бир аяхлы олгъан. Инанмасанъыз озюнъизнинъ козьяш чешменъиз янына барып бахынъыз.

Къыш олгъанындан ханнынъ ушюген къазлары бирер аякъларыны къарынларына басып, бирер аякъ устюнде тура экенлер.

— Давул кетирип, оны чокъмарлап башланъыз,— дей хан.

Давул сесинден къоркъкъан къазлар о бир аякъларыны да тюшюрип, табана къувет къачалар.

— Сонъ насыл,— дей хан,— Тутулдынъмы? Догрусыны айт, къазнынъ экинджи аягъы къайда?

— Падиша азретлери,— дей Ахмет ахай,— хорху муджизе догъура. Сиз оларны хорхутып, оларда экинджи аях пейда эттинъиз Эгер бу чохмарнен сизнинъ башынъызгъа урсалар, хорхханынъыздан бу ерден эки аяхлап дегиль де, дёрт аяхлап хачар эдинъиз.

Хан Ахмет ахайнынъ азырджеваплылыгъына шашып куле ве онъа бу шакъасы ичюн бир кисе тютюн бере.

ЧИБЕРЕГИНЪНЕН ОЗЮНЪНИ СЫЙЛА

Бир кунь Ахмет ахай эшек терисине сарылып, хан огюнде эшек киби багъыра.

— Сен не ичюн эшек киби къычырасынъ? — деп сорай ондан хан.

— Мен сизни шенълендиреджек олам,— деп джевап бере Ахмет ахай.

— Эшек киби къычырып шенълендирмек олурмы? — дей ачувланып хан.

Ахмет ахай да озь невбетинде лафтан артта къалмай:

— Чюнки деведжесине къычырсам сиз даянып оламазсынъыз.

Ахмет ахай экинджи куню бу эшек терисинден балабан бир давул ясай.

— Энди мен сизге давул чаларым,— дей шакъаджы,— эр бир ургъан чохмарым ичюн бирер дане ягълы чиберек берирсинъиз, яхшымы?

Хан разы ола. Биринджи куню Ахмет ахай учь къазан чиберекке етеджек къадар давул чала, лякин бутюнини озю ашап битиралмай. Къалгъан чиберекlерни ханнынъ копегине бере.

Падиша Ахмет ахайгъа пек ачувлана ве онъа багъырыкълай:

— Эй сени, ит огълу ит! Не сен меним бутюн хазнамны чалып битиреджек оласынъмы? Я да меним копегим озюмни ашап битиргенини истейсинъми?

Ахмет ахай итаатлыкънен джевап бере:

— Сизни анълап оламайым, укюмдар! Тири эшекнинъ хычыргъаны сизге агъырлых эте. Олю эшекнинъ терисинден чыххан сес сизге агъырлых эте. Бутюн хазнамны чалып битиреджек, копекке ашатаджах деп хорхасыз — бу да сизге агъырлых эте. Джанынъыз раат олсун хан не хадар хазансам, эписини озюнъизге

хайтарып беририм, хазиненъиз ерине хайтыр. Чиберегинъизнен озюнъизни сыйланъыз, ал ашанъыз!

ОДЖАКЪ ШАКЪАСЫ

Бир кунь Багъчасарай ханы къурназлыкъта Ахмет ахайны енъеджек ола ве онъа мураджаат этип шойле дей:

— Мен санъа бир вазифе беририм, эда этсенъ мукяфат алырсынъ, беджерип оламасанъ, башынъны кестиририм, анълаштыкъмы?

— Айтмасы сизден, япмасы менден, анълаштых.

Шундан сонъ падиша айта:

— Меним Сарайымдан чыкъ ве къайтып меним яныма кель, лякин ёл бою кимсеге токъунма, ич бир шейге элинъни тийдирме. Эгер биревге токъунсанъ, ненен тийген олсанъ сени о шейден марум этерим.

Ахмет ахай Сарайдан чыкъкъанынен хан ёлгъа юз къаравул къоя. Бутюн ёлларны кеселер, адам дегиль, атта пире биле кечип оламайджакъ.

Я шакъаджы насыл этип ханнынъ янына, Сарайгъа кирген? Мына насыл? Яваштан мердивенни таяндырып, дамгъа чыкъа, баджадан эвге тюше ве падишанынъ огюнде пейда ола:

— Корьдинъизми хан, хартлых сизнинъ сачларынъызны чалартхан, ахылынъызны тохаллаштыргъан. Манъа Озенбашлы Ахылданеге бойле вазифени чезмек хыйындыр беллейсинъизми ёхса?— дей.

ХАННЫ НАСЫЛ АЧУВЛАНДЫРМАЛЫ

Бир кунь падиша Ахмет ахайгъа дей:

— Эй, шакъаджы, къабаатлы бир шейлер япса! Ойле бир шейлер яп ки, меним джаным пек агъыр-

сын. Сени сёгип башласам къоркъма, ойле бир джевап къайтар, мен даа бетер ачувланайым. Бойлеликнен, сен меним ачувыма, азабыма алышып башларсынъ ве мени къоркъмайып кульдирирсинъ.

— Яхшы,— дей шакъаджы ве шу дакъкъасы укюмдарнынъ козю огюнден гъайып ола. О басамакъларнынъ тюбюне сакълана ве бу ерден ханнынъ кечкенини беклей.

Хан келип басамакълардан гъаремге котерильмеге башлай. Шу вакъыт Ахмет ахай басамакъларнынъ тюбюнден атылып чыкъа ве ханны къучакълай.

— Бу япкъанынъ да недир?— деп къычырыкълай падиша.

— Багъышланъыз мени, хан, мен сизни ханым келе белледим.

Падиша шакъаджыгъа багъыраджакъ олгъанда Ахмет ахай ашагъыда хан джуббесининъ этегинден тутып оны мыхнен басамакъкъа мыхлай.

— Анда басамакълар астында напасынъ я?— деп сорай падиша, даа бетер ачувланып.

— Багъышланъыз, ханым. Мен беллесем сиз юхарыгъа кейфнен котерилирсинъиз, онынъ ичюн де сизни яхшы пекитмек истейим. Мени бираз бекленъиз, шимди келирим...

Ахмет ахай чапып азбаргъа чыкъа, тюпсиз бир чапчахны башына кечирип, хан тургъан басамакълар янына келе. Бакъса, хан джуббесини тарткъычлап, басамакълардан юкъары котериле. Ахмет ахай ханнынъ артындан чапып кете. Укюмдар артына айланып бакъа ве ачувнен сорай:

— Я сен къайда кетесинъ, иблиснинъ баласы?!

— Хан азретлери, мен бу чапчахны сизнинъ гъареминъизге алып кетем,— деп джевап къайтара Ахмет ахай.

— Не ичюн? О чапчакъны башыма ураджаммы мен?

— Бельки сиз озюнъизге садых олмагъан харыларынъызны джезаламах истерсинъиз. Бу чапчах ичине отуртып, тышындан да хятранлап, денъизге ташларсынъыз. Меним бу ишим сизге файдалыдыр.

— Я о сенинъ чапчагъынъ тюпсиз де?

— Эгер тюбю олса, сизнинъ хадынларынъыз онынъ ичине насыл сыгъаджах? Чюнки оларнынъ бириси сизге садых дегиль.

— Не динъ, бир даа айтчы эшитейим!

— Тек харыларынъызны дегиль, сизнинъ ачувынъызны да чапчахха толдурып денъизге атмах керек. Меним чапчагъымда оларнынъ эписине ер тапылыр. Энди не ичюн кульмейсинъиз, падишам, коресинъизми дегенинъиз киби мен сизинъ ачувынъызны хозгъаладым. Эм о хадар алыштым ки, энди сизни ачувлатмасам, джаным раат олмай. Атта керек олгъанда оны сахламагъа ер де азырладым.

Падиша бакъа-коре чапчакъны Ахмет ахай ялынаякъларынен итеп-итеп тёшельген махат устюнде тыгъырта. Падиша шакъылдап куле ве шакъаджыны гъарем басамагъындан къувып тюшюре.

ЭКИ ЯВЛЫКЪ ТОПРАКЪ

Хан Ахмет ахайгъа пек ачувлана ве:

— Бугуньден сонъ меним топрагъыма аякъ басма!— деп оны айдап йибере.

Я Ахмет ахай не япкъан?

Акъяргъа барып, эки явлыкъ беяз киречли топракъ къазып ала. Топракъ толу бу явлыкъларны чарыкъларынынъ астындан кечирип, сарып багълай ве Сарай огюнде, ханнынъ сельбилери арасында юре.

Хан Сарайнынъ софасындан Ахмет ахайны коре ве онъа багъыра:

— Эй, пезевенк, мен санъа бу ерде юрме деген эдим де! Къайда джеллят? Бу итаатсызнынъ огъурсыз башыны кесип атсын!

Ахмет ахай хангъа шойле джевап бере:

— Хан азретлери, меним аяхларым сизинъ топрагъынъызгъа басып юрмекни ахылына биле кетирмейлер. Оларгъа бунынъ кереги де ёх.

— О не дегенинъ?— деп багъырыкълай океленген хан.— Сен утанмайып, меним озь козюмнен корип тургъан шейни ред этеджек оласынъмы? Я да мени сокъурлангъан беллейсинъми?

— Сохурланмагъан олсанъыз яхшы бахынъыз, меним чарыхларымнынъ тюбюндеки Ахъярдан алынгъан топрахтыр.

Хан Ахмет ахайнынъ чарыкълары беяз киречли топракъ толу явлыкъларнен багълангъаныны корьген сонъ, ойле ошланып кульген ки, аз къалгъан сыкъылмагъа.

АХМЕТ АХАЙ ХАННЫ ТЫРАШ ЭТЕ

Бир кунь падиша Ахмет ахайгъа дей:

— Бугунь сен меним сакъалымны тыраш этеджексинъ. Лякин бир шартым бар: еринъден къыбырдасанъ я да мени къыбырдатсанъ, биль ки, сенинъ ичюн кунъдюз кунеш, гедже ай сёнер. Анъладынъмы? Башынъны кестиририм!

Ахмет ахай падишаны тыраш этмеге башлай. Бир янагъыны тыраш этип битире, лякин экинджи янагъыны тыраш этмек ичюн я озю бир тарафкъа кечмек керек, я да ханны озюне таба бурмакъ керек.

Заваллы Ахмет ахай не япсын? Ойле этсе де, бойле этсе де, озюнинъ башы кесиледжек. Чокъ тюшюнмеге вакъыты да ёкъ. Айландырып, падишанынъ бе-

тине бир шамар яндыра! Хан шу дакъкъасы Ахмет ахай тарафкъа айланып:

— Бу япкъанынъ да недир?!— деп багъыра.

Ахмет ахай къабаатлы адам киби падишагъа бакъа ве шойле дей:

— Авучымнынъ ичине сахалынъыз пек батты, лякин мен озюмни бахтлы саям, падиша! Сизнинъ пек эйи тыраш этильген бир янагъынъызнынъ кунештен парылдап тургъан ышыгъындан козьлерим хамаша. Лякин экинджи янагъынъыз не ичюн бильмем, ай киби солгъун нур сача.

— Не, сен бу янагъымнынъ да кунеш киби янгъаныны истейсинъми?— деп багъырыкълай хан ве огюнден пешкирни котерип ата да чыкъып кете.

АКЪЫЛСЫЗ КИМ?

Къабаатлы олгъаны ичюн Ахмет ахайгъа хан шойле дей:

— Сен ярамаз, асылмагъа ляйыкъ адамсынъ, лякин меним хазинем ичюн бир де-бир файдалы иш япмакъ къолунъдан кельсе, багъышларым, сени астырмам.

— Мен комюрни алтынгъа чевирмекни билем,— дей къабаатлы Ахмет ахай. Бу сизнинъ хазиненъизге файдалымы? Файдалы олса, манъа сув толу бир савутнен комюр беринъиз. Бириндже кересинде сизнинъ бутюн сарайынъызнынъ хыймети хадар алтын япарым.

Укюмдарнынъ эмиринен ханнынъ хызметчилери Ахмет ахайнынъ айткъан шейлерини кетирелер.

— Шимди мен тылсым этип, комюрни сувгъа ташлайджам,— дей Ахмет ахай.— О фышхырыр, хайнар, сонъ алтынгъа чевирилир. Лякин кучюк бир шартым бар: бу савутны тутып тургъан адам ахылдан эксик

олмасын. Эгер ахмах олса, онынъ озю де комюрге айланыр.

Хан бетини экшитип, хазинеджисине савутны тутып турмакъны ишмар эте. Озюнинъ акъыллы олгъанына шубеленген хазинеджи шу саат хангъа:

— Мен беллесем бу ишни сизнинъ одабашынъыз кереги киби япар,— деп къуртула.

Одабаш да чырайыны сытып, бу ишни везирлерден бири даа яхшы япаджагъыны айтып четке чекиле. Ханнынъ янында тургъан везирни къоркъу баса. Онынъ аякълары ве къоллары къалтырамагъа башлай. Эки эли ерге тиеджек дереджеде эгилип, укюмдаргъа буюк сайгъы ве итирамнен дей:

— О-о! Хан азретлери! Шу мубарек топракъ яткъан шейлернинъ темизден темизини, къудретлиденкъудретлисини насыл этип бу ляйыкъсыз къоларымнен тутмагъа джесарет этейим. Маденлернинъ падишасы — алтынгъа ялынъыз сизнинъ мукъаддес къолунъыз токъуна билир!

Ахмет ахай бакъа-коре лаф узайджакъ.

— О-о-о, меним ферасетли султаным! Бу насыл ола я? Олар эписи хачалар, савутны тутып турмахны ред этелер. Ишни бойле, яры ёлда халдырмах олмаз. Лячаре савутны озюнъиз тутып тураджахсынъыз.

«Савутны тутып турмакъ бир шей дегиль, амма я барып да Ахмет ахайнынъ айткъаны догъру олып чыкъса? Ёкъ, ёкъ!!! Аслы оладжакъ шей дегиль! Мен даа яшамакъ истейим!»— бу тюшюнджелернен ханны да къоркъу баса. Не япаджагъыны бильмей. Ахырсонъу:

— Мен сенинъ къабаатынъны багъышладым, джоюл козюм огюнден,— дей Ахмет ахайгъа.

Бойлеликнен, хазинеджи, одабаш, везир ве атта ханнынъ озю де, акъылдан эксик олгъанларыны гизлеп оламайлар.

ВЕЗИРНИНЪ МУВАФАКЪИЕТИ

Хан ольген сонъ онынъ ерине огълу падиша ола. О везирини янына чагъырып, мерум бабасынынъ эйкелини япмакъны буюра. Везир сабыкъ падишанынъ тыпкъы озюне бенъзеген эйкель япа. Эйкельни ханнынъ багъчасына ерлештирелер.

Хан озь везирлерини, меслеатчыларыны, хазнаджыларыны, къадыларыны, моллаларыны ве къаравулларыны чагъырып:

— Эр биринъиз тюшюн де бакъынъыз. Мына бу къаршынъызда тургъан таш эйкель меним раметли бабама ошаймы, ёкъмы?— деп сорай.

Топлангъанларнынъ эписи эйкельни дикъкъатнен козьден кечирип, бир агъыздан:

— Тамам озюне ошай. Раметли бабанъызнынъ къыяфетини энди бир кимсе унутмаз,— дейлер.

Ялынъыз Ахмет ахай янъы падишанынъ суалине джевап бермей. О бир четке чекилип, эйкельге бакъып тура.

— Я сен, шакъаджы. не дейсинъ? Бу таш эйкель меним бабама ошамаймы ёкъса?— деп сорай хан.

Ахмет ахай ич бир сёз айтмайып, эйкельнинъ янына бара ве пармакънен онынъ башына черте. Буны корип, яш падиша ачувлана:

— Сен, ярамаз, не ичюн меним бабамнынъ таш колеткесини урасынъ?— деп багъыра.

— Мен сенинъ бабанънынъ колеткесинен керчектен бабанъны къыяс этип бахам — дей Ахмет ахай.

— Сонъ насыл, бири-бирлерине ошайлармы?

— Эбет,— дей Ахмет ахай,— пармахнен черткенде эшитильген сес — бошлух сесидир. Бу эйкельден чыххан сес тамам раметли бабанъызнынъ башындан чыххан сеске ошай. Шу себептен мен везирнинъ иши яхшы олып чыххан деп саям.

Бир кунь падиша деллял къычырта:

— Эй джемаат, къулакъ асынъ! Сонъундан эшитмедик деменъиз! Падиша азретлерининъ авалесинен онынъ сёзлерини сизге беян этем: «Эгер ким де мени севсе, манъа озь бахшышыны кетирсин. Бахшышындан мени ким не къадар урьмет эткенини анъларым!» деп къычыра.

Пайтахтнынъ эаилиси — ханны севген де, севмеген де, сарайгъа алтын чанакълар, къыйметли ташлар, чешит ильван, боюнджакъ ве дигер шейлер кетирелер. Ялынъыз Ахмет ахай ич бир шей кетирмей. О насыл бахшыш алып барайым экен, деп чокъ тюшюне. Ахырсонъу ханнынъ багъчасына бара, эки буюк туруп къазып ала ве сарайгъа къайта. Сарайгъа киреджекте негедир сюрюнип йыкъыла ве къолундаки туруплар къайдадыр тыгъырып кетелер. Ахмет ахай оларны къыдырып-къыдырып тапалмай. Кене ханнынъ багъчасына барып, эки хыяр алып келе. Оларны ханнынъ огюндеки къыйметли бахшышлар олгъан столнынъ устюне къоя. Падиша бу масхаралыкъны корип ачувлана:

— А-а! Мына сен мени насыл севе экенсинъ! Ал да озюнъ тыкъын,— деп багъыра ве хыярнынъ бирини алып, Ахмет ахайнынъ агъызына тыкъа. Ахмет ахай исе зорнен хыярны чайнап ашагъан сонъ, кульмеге башлай:

— Не ичюн кулесинъ, баштакъ?— деп сорай падиша.

— О-о! Хан азретлери,— дей Ахмет ахай,— меним сизге олгъан урьметим, эльбетте, бу эки хыярдан буюкчедир. Мен сизге эки буюк туруп кетире эдим, лякин сюрюнип йыхылдым ве оларны джойдым. Шимди кульгенимнинъ себеби шу ки, эгер мен о турупларны джоймайып сизге кетирген олсам, шимди

насыл ашар эдим, эки туруп меним агъызыма сыгъар эдими, деп севингенимден кулем.

— Ой, къартананънынъ тишлерини къурт ашасын!— деп къычыра хан ве девам эте.— Сен мени мыскъыллайджакъ олдынъ э!? Лякин бу кересинде сени багъышламам. Сени олюмге укюм этем! Насыл ольмек истегенинъни озюнъ сайла: атешке якъсынлармы, сувгъа батырсынлармы, авада салландырып ольдюрсинлерми? Тез ол, джевап бер!

Ахмет ахай, насыл олюм яхшы экен, деп тюшюнмеге башлай, лякин онынъ олюм сайламасы чокъкъа сюре. Хан даа зияде ачувлана.

— Сенинъ омюринъ битти, сонъки истегенинъни айт, насыл риджанъ бар?— деп сорай.

— Эй, султан, эгер сиз меним шимди оледжегиме эмин олсанъыз, бу хайгъылы-кедерли олюмим алдындан меним бир хуванчлы истегимни ерине кетирменъизни риджа этем.

— Насыл истегинъ бар, айт!

— Сиз башта меним бир ошлу суалиме джевап беринъиз.

— Насыл суальге?

— Сиз бу дюньяда оледжексизми, ёхса, ольмейин о бир дюньягъа кетеджексизми?

— Мен бу дюньяда эмен тереги дегилим. Эльбет те, бир кунь ола мен де олерим,— деп джевап бере падиша.

— Сиз оледжекте сизге ким олюмни сайлайджагъыны билесизми? Бильмесенъиз, ишитинъ мен сизге бир икяе айтайым:

— Бир кунь кийик айванларнынъ падишасы озь деллялынен джемаатха ярын той япаджагъыны, эр бир айван бу эйиликке бирер бахшыш кетирмесини хабер эте. Эгер ким де бахшыш кетирмесе о олюмге макюм оладжагъыны бильдире. Экинджи куню эр бир айван озь падишасы арслангъа бахшыш кетире.

Узунхулах эшек исе саба тура, не де япмах керек олса, оны япа, озюнде олгъан бутюн ахмахлыхны туяхларына топлай. «Падишагъа бир туягъымдаки ахмахлыхны бахшыш этсем де етер, чюнки бойле шейлер онынъ озюнде де чох», деп ёлгъа чыкъа. Лякин даа эрте олгъанындан ашыхмай, вахыт кечирмек ичюн бираз доланмах истей. Юре-юре бир денъиз корьфезине расткеле. Сычрап кечмек мумкюн дегиль, ялдап кечмек мумкюн дегиль, учып кечмек мумкюн дегиль. Не япмалы? Айланып кечейим десе, падишасына бармагъа кечке халаджах. Кеч барса, оны олюм беклей. Эгер сиз, урьметли падишам, онынъ еринде олгъан олсанъыз, не япар эдинъиз?— деп сорай Ахмет ахай.

Хан баягъы вакъыт тюшюнген сонъ:

— Онынъ еринде мен олгъан олсам да, не япмакъны бильмез эдим,— деп джевап бере.

— Ана, корьдинъизми, ойле олгъанда бир хач сание ичинде меним олюмимни истейсинъиз? Озюнъиз, урьметли падишам, анавы эшекке ошап, кучюк бир ёл хыйынлыгъына биле ахылынъыз етмеди, я мен яшамагъа олгъан шу улу севги денъизинден насыл этейим де, бир саниеде атлап кечейим,— дей Ахмет ахай.

Олюмден башкъа эр шейнинъ чареси тапыла

АХМЕТ АХАЙ АКЪКЪЫНДА МАСАЛЛАР

ЭР ШЕЙНИНЪ БИР КЪАРАРЫ БАР

Ахмет ахай пек къартайгъан. Онынъ къадыны Айшешерфе де юзюндеки бурюшиклерни энди халкътан гизлеп оламай экен. Эм пек фукъарелешелер. Шунынъ ичюн Ахмет ахай эр кунь дагъгъа бара, инджа чубукълар кесип, сипиртки япа ве оларны дженюп ялыгъа, ялта базарына алып барып сата экен. Лякин ондан да бир шей чыкъарып оламай.

Ахмет ахайнынъ къадыны эр вакъыт башында марамасы, мор феси, устюнде мавы тюс антери ве йипишли къушагъынен юре экен. О оджакъ башында отурып, озюнинъ факъыр къартына джезвенен къара къаве пиширмекни пек севе экен.

Ахмет ахай не къадар тырышса да, эпсибир онынъ тапкъаны тойып ашамагъа етмей. Хусусан, байрам куньлери пек тюшюнджеге дала. Чюнки о бутюн вариети эсаплангъан бирден-бир къойыны соймагъа ич де козю къыймай. Эртесине исе къурбан байрамы. Эгер беяз къашкъалы шу къозучыгъыны соймаса, моллагъа терини къайдан алып береджек? Не чаре? Шойле де япа. Къозуны соя, терисини моллагъа ёллай, этинден къазангъа ташлай...

Бир къач куньден сонъ Ахмет ахайнынъ эвинде ашамагъа кене бир шей къалмай. О тюшюнджеге дала ве озь-озюне дей: «Адамлар шеэрге баралар, одырбудыр саталар, кереклерини алалар. Я мен не ичюн бармайым? Мен де барсам бир шейлер сатын алырым.

Лякин меселе шунда ки, бир шейлер сатын алмах ичюн бир де-бир шейлер сатмах керек. Я менде устюмдеки чул-чубур урбамдан гъайры не бар? Бош холнен базаргъа барылырмы? Я не ичюн бош холнен? Меним гурь оськен узун сахалым бар. Не ичюн оны сатмах мумкюн олмасын?»

Ахмет ахай шойле дей де, сакъалыны кесип ала ве шеэр базарына барып тюше. Базар ичинде юреюре, онынъ къолундаки сакъалгъа асыл бир кимсе айланып бакъмай. Ахыр-сонъу узун сакъаллы бир къартнынъ янына бара да, къолундакини онъа косьтерип:

— Сатын алмайсынъмы?— деп сорай.

— Сен шаштынъмы шу? Сенинъ сакъалынъ кимге керек?!

— Бу сахалнынъ йигирми капиклик хыймети де ёхмы?

— Эльбетте ёкъ,— деп джевап бере къарт.

— Он капик де бермезлер деп беллейсинъми?

— Эльбетте бермезлер.

— Айса сен озюнъ не ичюн бу узун сахалны ташып юресинъ? Бир капиклик хыймети омаса, не ичюн кесип атмайсынъ?!— деп, Ахмет ахай онынъ сакъалына япыша. Къарт сакъалынынъ агъырысындан багъырыкълай.

— А-а!— дей Ахмет ахай,— демек, онынъ хыймети бар экен де! Не ичюн онъа ахча бермезлер, дейсинъ! Алдаттынъмы мени! Я менимкини сатын ал, я да озюнъкини манъа кесип бер!

Бичаре къарт насыл дубарагъа огърагъаныны, не япаджагъыны бильмей, ахыр-сонъу кулип йибере ве Ахмет ахайнынъ къолундаки сакъалны алмайып, онъа йигирми капик бере. Бу акъчагъа Ахмет ахай отьмек ала ве эвине, Озенбашкъа догъру ёл ала. Лякин о энди кеч къалгъан. Эвине барып чыкъмайджагъыны дуя. Шу арада козюне таныш олмагъан бир

къоба илише. Барып онъа кире, зияде болдургъанындан башыны ерге къойгъанынен юкълап къала. Саба эрте уяна ве сув ичеджеги келе. Динъленип бакъса, чокъракъ сувунынъ шырылтысы эшитиле. Якъынджа барып, сувны коре, эгилип бир къач ютум иче..

Айшешерфе къартий Ахмет ахайны беклей-беклей, о кельмей. Къасевет этип башлай. Геджесинен раатсызланып чыкъа. «Не олгъан экен, ёхса ёлуны шашырдымы?» деп тюшюне. Сонъ акъайыны къыдырып кете. Дагъгъа бара. Тереклер сыкъ, къаранлыкъ. Не япаджагъыны бильмей, агълап башлай. Бакъса къаршысындан дюльбер бир яш келе. О секирип-секирип ойнай ве куле. Къартий оны токътатып:

— Сен ёлда меним ахайымны корьмединъми?— деп сорай...

Таныш олмагъан бу йигит Айшешерфенинъ адыны айтып джевап бере:

— Сен не, Айшешерфе, мени — озь ахайынъны танымадынъмы ёхса?! Сен сорагъан о харт мен,— Ахмет ахай дегильми?— дей.

Айшешерфе инанмай. Бу яшнынъ устюндеки урбаны дикъкъатнен козьден кечирип, озь акъайынынъ урбасы олгъаныны таныгъан сонъ, бирден къоркъып абдырай:

— Сен динсиз, залым, меним хартымны ольдюрип, онынъ урбаларыны алып кийдинъми, ярамаз?! Энди мен бир озюм не япаджам?

— Абдырама, хадын, Ахмет ахай, меним. Мен сенинъ ахайынъ олам. Мен бир муджизеге расткелип бир даа яшардым, сонъ не олгъан, ярамаймы? Насыл олгъаныны мен айтайым, сен ишит. Мен шеэрден хайта эдим, кеч халдым. Дагъда бир хоба ичинде ятып юхладым. Турып бахсам бир чохрах суву шырылдай. Онынъ сувундан ичтим ве мына озюнъ корьгенинъ киби, яшардым халдым,— дей Ахмет ахай.

Къартий бир даа яхшы этип бакъкъан сонъ, озь акъайыны таный:

— Сен энди яшсынъ, мени бырахырсынъ, мен не япайым,— деп кене агъламагъа башлай.

— Агълама, джаным, агълама,— дей Ахмет ахай, мен санъа айтып анълатырым о чохрахнынъ хайда олгъаныны, сен де барып ичер ве яш хызгъа чевирилип халырсынъ.

Чокъракъынынъ не ерде олгъаныны эшиткен Айшешерфе абул-къубул къобагъа догъру чапып кете. Барып салкъын сувлу чокъракнъы тапа ве сув ичмеге башлай. Пек чокъ ичкенинден, чокъракъ башында ятып юкълап къала.

Бу якъта яш Ахмет ахай исе беклей-беклей, къадыны кельмей. Бир саат, эки саат кече, Айшешерфеден хабер-тебер олмай. Бутюн гедже беклеп чыкъа, лякин о кене корюнмей. Ахыр-сонъу оны къыдырып кете. Чокъракъ башына етер-етмез бир яш баланынъ агълагъан сесини эшите. Къобагъа кирип бакъса, не корьсин, чокъракъ башында озь къадынынынъ урбалары, оларнынъ устюнде исе алты айлыкъ бир къызчыкъ агълап ята. Къызчыкъны дикъкъатнен бакъкъан сонъ, Ахмет ахай озь къадыныны таный.

— Ачкозьленгенсинъ э?! Азачых даа ичкен олсанъ, умумен ёх олып кетеджек эдин де, Айшешерфечигим!— дей Ахмет ахай.— Эр шейнинъ бир харары-сынъыры олгъаныны унуттынъмы?

АХМЕТ АХАЙНЫНЪ О БИР ДЮНЬЯГЪА СЕЯАТЫ

Куньлернинъ биринде Ахмет ахай балтасыны алып, атына мине ве дагъгъа одун кесмеге кете. Алчакъча бир терекке чыкъа, къалынджа бир пытакъкъа ерлеше ве озю отургъан пытакънынъ къалын тарафы-

ны кесмеге башлай. Шу вакъыт ёлдан кечип кетеяткъан бир ёлджу онъа дей:

— Эй, анадан къыйыш догъгъан, сен не япасынъ шу? Ойле кессенъ озюнъ де пытакънен берабер ерге йыкъылырсынъ!

— Балтам кескин олмаса, оны хайрамах меним ишимдир,— дей Ахмет ахай оны анълямамазлыкъкъа алып. Лякин арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез буюк бир тасырды къопа. Ахмет ахай кескен пытагъынен берабер ерге авдарылып тюше. Бойле онъайтсыз аллргъа тюшеберип, энди чокътан алышып къалгъан Ахмет ахай, ич бир шей олмагъан киби ерinden турып, атына мине ве ёлджунынъ пешине тюше. Онъа еткен сонъ:

— Эй, киши, сен меним йыхыладжагъымны билдинъ, энди не вахыт оледжегимни де айтып кетсе, кунь эвельден базы бир азырлыхлар корер эдим.

Ёлджу джевап бере:

— Атынъа кереги къадар одун юкле, сонъ озюнъ де одун устюне чыкъып отур. Атынъ бирinджи кере сюрюнгенде, джанынъ ерinден кочер, экинджи кере сюрюнгенде, вуджудынъдан чыкъмагъа башлар, учюнджи кере сюрюнгенде, джанынъ чыкъар ве олерсинъ.

— Сагъ ол, оладжах шейни кунь эвельден билген яхшыдыр,— деп, Ахмет ахай артына къайта ве кескен пытагъыны догърап атына юклей, озю де устюне минип, догъру эвине къайта. Он беш-йигирми адым юрер-юрмез аты бирinджи кере сюрюне. Ахмет ахай еринде къыбырданып ала, бираз даа кеткен сонъ, аты экинджи кере сюрюне. Ахмет ахайнынъ козюне Азраиль корюнген киби ола. Ат учюнджи кере сюрюнгенде исе, Ахмет ахай эсини джойып, атындан йыкъыла.

Къадыны беклей-беклей, Ахмет ахай дагъдан къайтмай. Бутюн гедже раатсызланып чыкъа. Экинджи куню онынъ балалары дагъгъа одунгъа баралар ве бабаларыны ёлнынъ ортасында олю яткъаныны ко-

релер. Аман чапып келип, койге хабер этелер. Озенбашлылар дагъгъа барып, Ахмет ахайны алып келелер.

Апайы Ахмет ахайнынъ башы уджуна келип, адждж-адждж агълай ве сачларыны юлкъа.

— Не ичюн бу хадар яныхлап агълайсынъ? Ольди, бу дюньянынъ хасеветинден хуртулды гъарип,— дейлер онъа.

«Мевта»ны ювалар, сюртелер ве табуткъа къойып мезарлыкъкъа алып кетелер. Мезарлыкъкъа кириледжек ердеки озенден табутны насыл этип кечирмекнинъ чаресини тапалмайлар.

— Ой, заваллы Ахмет ахай — дейлер олар.— Эгер сенинъ козьлеринъ ачых олсайды, бизге бир ёл косьтерир эдинъ.

Койдешлерининъ айткъан сёзлеринден хошлангъан, юреги йымшагъан Ахмет ахай табутта яткъан еринден башыны котерип:

— Мен тири олгъанда анавы ташха, сонъ о бирине басып кече эдим. Сиз де шай кечинъиз, лякин сахт олунъыз, мени, ольген адамны пек раатсызламанъыз,— дей.

Табутны котерип кетеяткъанлар олюден бу сёзлерни эшитип, анда-мында, тыр-мыр олып къачып кетелер.

Ахмет ахай еринден тура, табутны омузына къойып, мезарлыкъкъа алып кече. Молла ерине озюне озю дженазе намазы окъуй, озюни чаршафкъа сара, озюне къазып азырланылгъан къабирге кире ве устюне топракъ чеке. Лякин нефес алмакъ ичюн бир тешик къалдырмагъа да унутмай.

— Бахайым о бир дюньяда яшайыш насыл экен,— дей Ахмет ахай озь-озюне.

Бойлеликнен, Ахмет ахай мезарлыкъта яшап башлай. Геджелери къабирден къабирге атлап юре, кунь-дюзлери озюнинъкинде ята. Озюни бир тамам ольген

деп сая. Бир кунь гедже Ахмет ахай яткъан мезарлыкъ яныидаки ёлдан девелер керваны кече. Ахмет ахай «Мункернекирлер менден сорав япмагъа келелер», деп къоркъа ве къычырып йибере. Девелер къоркъкъанларындан дёрт бир тарафкъа къачып кетелер. Керван башчылары мезарлыкътан чыр-чыплакъ бир адам тапалар.

— Сен кимсинъ?— деп сорайлар ондан.

— Мен олюм. Темиз аванен бираз нефес алайым деп, ер устюне чыкътым. Я сиз озюнъиз кимсиз,— деп сорай Ахмет ахай.

— Ким олгъанымызны мына шимди корерсинъ,— дейлер керван башлары ве Ахмет ахайны тепмелемеге башлайлар. Ахмет ахай исе:

— Мен тылсымлым, шимди эпинъизни ташкъа чевиририм,— деп багъыра.

Керван башлары артларына-оглерине бакъмадан зувалар. Шундан сонъ Ахмет ахай Озенбашкъа къайта ве озь эвининъ къапусыны къакъа. Эвден апайынынъ сеси эшитиле:

— Ким о?

— Бу меним, Ахмет, сенинъ ахайынъ!

— Хайдан келесинъ?

— О бир дюньядан.

Къадыны оны эвге къоймай, чюнки о бир дюньядан тирилип кельген адамгъа инанмай. Бираз беклеген сонъ, Ахмет ахай айта:

— Сенинъ ахайынъ о бир дюнъягъа алып кетмек ичюн сенден урбаларыны сорай.

Апайы онынъ сорагъан шейлерини кетирип бере. Ахмет ахай кийине:

— Мен энди сени терк этем. Эбедий кетем. Эгер барып да сенден де ахылсыз хадынгъа расткельсем, сонъ хайтырым,— дей.

Шойле дей ве кете. Чокъ юре. Сыджакъ куньлернинъ биринде белли Коккозь сарайына етип келе. Ча-

дырван янында мырзанынъ къызыны коре ве «Мына шимди манъа, сачы узун хызнынъ ахылы хысха ола, деген лафнынъ не хадар догъру олып-олмагъаныны сынап бахмах вахты кельди», деп тюшюне. Бир макъара йип тапып, чадырван янына бара ве оны сув устюнде дагъытып башлай.

— Сен къайдан кельдинъ?— деп сорай мырзанынъ къызы.

— О бир дюньядан кельдим. Пек чох ёл юрдим, ёлдан бир махара йип таптым. Оны сара-сара тап мында келип чыхтым.

— Насыл этип о бир дюньягъа бардынъ?

— Озенбаш коюнден бир ишнен баргъан эдим.

Къыз бу сёзни эшитип, чапып кете. Анасынынъ янына барып шойле дей:

— Чадырван янында о бир дюньядан кельген бир адам тура. Бельки о бизим Адиль мырзаны корьгендир.

Анасы о адамны чагъыртмакъ ичюн адам ёллай. Олар барып, Ахмет ахайны кетирелер.

— Сен о бир дюньяда олгъансынъ. Анда бизим Адиль мырзаны корьмединъми? Ольгенден берли ондан бир тюрлю хабер-тебер кельмеди.

— Эбет, корьдим,— дей Ахмет ахай,— о дженнетке тюшти. Джинлерге аш пишире. Лякин олар джеэннемделер. Сизинъ мырза исе озю дженнетте ола турып, насыл этип джеэннемге аш алып бараджах? Хысхасы, Адиль мырзаны джеэннемге йибермейлер.

— Вай, вай, вай, не ичюн оны джеэннемге йибермейлер, не яманлыкъ япкъан экен бу дюньяда?!

— Айса, мен айтайым, сиз динъленъиз,— дей Ахмет ахай.— Сизинъ Адиль мырзанъыз бир адамнен дженнетте ашых ойнады. Янында бир капиги халмады. Джеэннемге кирмек ичюн исе алты юз алтын керек. Пек замет чеке, заваллы. Чюнки ондан пара тёлемесини талап этелер. Эгер тёлемесе, башыны кесип

атаджах олалар. Адиль мырза бир куньге мулет сорады. «Пара кетирмек ичюн бабама адам ёлларым», деп хуртулды.

— Сен тезден о бир дюньягъа къайтаджакъсынъмы?— деп сорай мырзанынъ апайы.

— Пек тез. Мына шимди, холумдаки махараны сарып битиргенимнен, хайтаджам.

— Мына бу торбачыкъны ал. Мында алты юз йигирми алтын бар. Алты юзюни бизим Адиль мырзагъа бер, йигирмиси озюнъе. Ёлда ашамакъ ичюн мына бу чибереклерни де янынъа ал.

Ахмет ахай алтынларны ве чибереклерни алып, ашыкъкъанындан чадырван янында чарыкъларыны да унутып кете. Бираз кечкен сонъ, мырза авдан къайта.

— Эй, мырза, сен билесинъми шимди биз кимни расткетирдик? О бир дюньядан кельген адамны. О бизим Адиль мырзаны биле экен. О гъарипчигимиз дженнетте къыйнала экен,— дей къадыны онъа.

— Сонъ не олгъан, онынъ дженнетке тюшеджегине шубе эте эдинъми? Пек яхшы экен даа!

— О адамнен бизим Адиль мырзагъа алтын берип ёлладым. Бу алтынларны андакилерге къаптырып, бизим мырза дженнеттен джеэннемге кечеджек экен.

— Сен не деп тасырдайсынъ шу? Дженнет дегени — эр шей бар, раатлыкъ, кейф-сефа... джеэннем дегенлери исе — къатран къазанлары. Сен оны бахытсыз япаджакъ оласынъмы?!

Мырза онынъ апайыны алдаткъанларыны анълай. Тезден атына минип, къуш киби учып кете.

Ахмет ахай исе эвине къайтаяткъанда, бир терек тюбюнде тазбаш чобангъа расткеле.

— Селям алейкум, дагълар харталы!— дей.

— Алейкум селям, хошкельдинъ. Хайсы тарафлардан келесинъ?

— Багъчасарайдан.

— Анда не хаберлер бар?

— Бугунь деллляллар шойле бир хабер илян эттилер: бутюн тазларны асмах аххында ханнынъ ферманы чыххан. Ана бах, санъа бенъзеген тазларны тутхан атлылардан бири мында келеята. Ат туягъынынъ сеслерини ишитесинъми?

Чобан къоркъа.

— Не япмалы?— деп сорай.

— Дирек устюне чых да сахлан.

Тазбаш чобан терекке чыкъып сакълана. Ахмет ахай исе терекнинъ тюбюне багъдаш къурып отура. Коккозь мырзасы ат чаптырып келе:

— Меним азбарымда олгъан сен дегильсинъми?

— Ёх, мен дегилим.

— Айса ким?

— Тёпеге бахсанъ корерсинъ,— дей Ахмет ахай терекке ишмар этип.

Мырза терекнинъ тёпесиндеки адамны коре ве:

— Къаны, тюш мында, ёкъса атып тюшюририм!

Таз чобаннынъ отю патлай, эп юкъары чыкъа. Эм чыкъа, эм де: «Мен таз дегилим», деп багъыра.

Коккозь мырзасы Ахмет ахайгъа дей:

— Сен меним атымны тутып тур, мен шимди терекке озюм чыкъып, онъа бир акъыл къояйым.

Шойле дей де, чызмаларыны чыкъарып, терекке тырмаша. Бир-эки пытакъ юкъары чыкъкъан сонъ токътай. Артыкъ чыкъмагъа къоркъа. Таз чобан исе терекнинъ энъ уджуна чыкъкъан, аля даа: «Мен таз дегилим, мен таз дегилим», деп багъыра.

Ахмет ахай исе мырзанынъ шейлерини алып, аткъа мине, «тапсанъ ал», деп, Озенбашкъа кете. Коккозь мырзасы исе зорнен теректен тюше ве алдангъаныны анълагъан сонъ, джаяв эвине къайта. Апайы онъа:

— Сонъ, онынъ артындан етип олдынъмы?

— Еттим.

— Озю къайда?

— Кельген ерине озгъардым.

— Я атынъ къаны?

— Бизим огълумыз о бир дюньяда джаяв юрмесин деп, атымны да берип йибердим.

— Я чызмаларынъ къайда?

— Меним киби зенгин бир адамнынъ баласы о бир дюньяда ялынаякъ юрсе, корьгенлер не айтыр. Чызмаларны да берип йибердим.

— Окъ-яйынъ да корюнмей?

— Барып да о бир дюньяда тарсыкъса, авгъа бараджагъы кельсе, огълумыз авуны ненен атаджакъ. Ат, чызма, алтын берген сонъ, гонълю окюнмесин деп, окъ-яйны да багъышладым.

Батыр бир олер, къоркъакъ — юз

ЭЛЬМАЗ ХАНЫМ ВЕ ДЕВ

Ахмет ахай дагъда юргенде, бир сарайгъа расткеле. Сарайнынъ къапусы огюнде къоркъунчлы дев бекчилик япа экен. Бекчи дев Ахмет ахайны тутып, девлернинъ падишасына алып бара. Бир козьлю хан-дев бу шакъаджы адамнен таныша ве онъа бойле бир кедерли масал айта:

— Бир къач кунь эвельси бир койден девлер падишасы ичюн, Эльмаз ханым деген дюльбер ве яш бир къызны хырсызлап кетирдилер. Энди мен, девлернинъ къоркъунчлы падишасы бу къызгъа эвленеджек олам. Сен тамам меним тоюма расткельдинъ, пек яхшы олды. Мени, келинни ве мусафирлерни шенълендирирсинъ.

Бу вакъианы икяе эткен сонъ, къоркъунчлы девлернинъ падишасы, деръал агъасыны чагъыртып:

— Бу адамны хырсызлап кетирильген къызнынъ янына алып барынъыз, мен баргъанджа къызны ойле шенълендирсин ки, янакъларында кунеш ве ай нуру парылдасын. Онынъ унерини бир корейик,— дей.

Къоркъунчлы къаравул дев, Ахмет ахайны, Эльмаз ханымнынъ одасына алып бара. Ахмет ахай бакъса, зейтюн козьлю, къалем, къашлы, йипек сачлы, юзю он дёрт куньлик ай киби дюльбер бир къыз отура.

— Гузель хыз, насыл олып бу ерлере тюштинъ?— деп сорай Ахмет ахай. Эльмаз ханым джевап бере:

— Бабамнынъ яхшы бахчасы вар эди. Бир гунь ялынъыз озюм шу бахчая вардым. Апансыздан орталыгъы булут басты. Мен хачмая башладым. Булут фуртуна олып гельди де, къартал киби панджаларынен хапхач алып, мени бу ерге кетирди. Энди алым не олур бильмейим. Дев эр кунь мында келип «мени кимсе ольдюрамаз», деп махтана.

Ахмет ахай:

— О бешарет дев келип озюни махтап башласа, сен бир шейлер этип, онынъ кучю неде олгъанынынъ себебини анъла. Сонъ биз онъа ахыл хоярмыз,— дей.

Ахмет ахай даа одадан чыкъып етиштирмезден, махлюкънынъ аякъ сеслери эшитиле. Чокъ кечмей, дев-пельван келип, къызнынъ янына отура, эр вакъыттакиси киби озюни макътап башлай:

— Мени кимсе не сойып ве не де ольдюрип олур. Мен эбедий ольмез, акъыллы девим, сени севем.

— Сизинъ бойле олманъызгъа себеп недир, айтсанъыз, сонъ герчектен де мени севгенинъизге инанырым,— дей Эльмаз ханым.

— Сен манъа агъыр суаль бересинъ, Эльмаз ханым. Лякин мен сени севгенимден, буны санъа анълатырым: мени ким ольдюреджек олса, башта бир джанымны тапмакъ керек. Лякин онынъ къайда экенини кимсе бильмей...

— Эгер мени севсенъ, айт, джанынъ ханда?

Къоркъунчлы дев ачувлана, козьлерини къан баса. Къыз агълап башлай.

Дев бакъа-коре къыз козьяшыны тёкип агълай. Текаран йымшай. Къолларыны Эльмаз ханымнынъ омузларына къойып, муляйим сеснен дей:

— Агълама, гузель къыз, агълама. Мен санъа эписини сейлерим, тек тойда агълама. Я бизим тойда шейтанлардан гъайры, шакъаджы бир адам даа ола-

джакъ. О бизни Озенбаш лятифелеринен шенълендиреджек. Юз данесини айтырым, деди. О вакъытта агъламакъ олмай, анъладынъмы, Эльмаз ханым? Эгер тойда агъласанъ, бизим бутюн омюримиз агъламакънен кечер.

— Эгер сен манъа мына шимди, джанынъ олюмден насыл гизленип юргенини айтсанъ, агъламам, шенъ-шерамет куле-куле юрерим.

Дев-падиша икяе этип башлай. Эльмаз ханым анълай ки, джанаварнынъ джаны бир кичкене шишеде, о шишечик челепте, челеп тенеке савутта, тенеке савут кене бир шише ичинде, шише демир сандыкъта, демир сандыкъ да Къара денъиз астында экен. Сандыкъны тапып оны парламакъ, сонъ шишени къырмакъ, тенеке савутны ачмакъ, челепни къырмакъ, ичинден шишечикни тапмакъ, онынъ ичинде де бир чибин бар экен, оны тутмакъ ве ольдюрмек керек, шундан сонъ дюньядан яманлыкъ ве гъарезлик ёкъ оладжакъ экен.

...Къоркъунчлы девлернинъ падишасы, къадыны оладжакъ къыз — Эльмаз ханымнен савлыкълашып, учь куньге бир якъкъа кете.

Дев-падиша кете. Эльмаз ханым бекчи девге озенбашлы шакъаджыны кетирмекни эмир эте. Невбетчи дев Ахмет ахайны кетире.

Демир сандыкъны парлап, шишечикни чыкъаралар, шишечикни къырып, тенеке савутны алалар, тенеке савуттан челепни алалар. Челепни къырып, шишечикни алалар. Шишечикни де къырып, ичиндеки кичкене чибинни туталар. О чибинни эки таш арасында эзип ольдюрелер ве ташларны да денъизге ташлайлар.

Арадан учь кунь учь гедже кече, лякин дев кельмей.

Бойлеликнен, Ахмет ахай Эльмаз ханымны кене озь коюне къавуштыра.

АТ, СОФРА ВЕ ЧЁКЮЧ

Эвель заманларда юксек бир дагъ-къаледе, адам кечип оламагъан къаялар арасында, дюльбер бир къадын-аждерха ер астындан Ахмет ахайгъа шойле дей:

— Бу къая ичинде буюк бир ольмиш-шеэр, шеэрде исе эки бинъ къоба бар. Эр бир къоба алтын ве джеваирлернен толу. Мында менден башкъа кимсе яшамай. Сени, Ахмет ахай, бу шеэрге кирмеге теклиф этем, буюр!

Ахмет ахай разы ола. Къоджаман бир къая болюнип, эки тарафкъа сюрюле. Ахмет ахай ичери кире. Бакъса, дюльбер къадын-аждерха тура. Онынъ еди башы ве еди агъызы бар экен. Еди агъызынен еди тиль де сёйлене. Ахмет ахай баягъы вакъыт анда мусафир олгъан сонъ, къадын-аждерха онъа бир кучюк алтын атчыкъ багъышлап, эвине къайтара. Бу атчыкъкъа «тайчыгъым» десенъ, о шу саат оюнджакъ шекилиндеки атчыкъкъа чевириле, ерге къойсанъ алтын тюсте акъикъий джанлы аткъа айлана экен. Бу тылсымлы атны Ахмет ахай ерге къоя, о джанлы аткъа чевирильген сонъ устюне минип, Озенбашкъа къайта. Озь эвининъ янына кельгенде, ерге тюше ве «тайчыгъым», дей. Оюнджакъкъа айлангъан атны къолуна алып, джебине къоя ве эвине кире.

Ахмет ахайнынъ аткъа минип кельгенини, атнынъ, шу саат козьден гъайып олгъаныны, корьген хасис молла бу муджизеге шашып къала. Къомшусынынъ эвине кирип:

— Ахмет ахай, меним эвиме мусафирлер кельдилер. Атынъны бираз вахытха берип турса, оларны миндирип хувандырайым,— дей.

Ахмет ахай азбаргъа чыкъып оюнджакъ атыны ерге къоя. О буюк аткъа айлангъан сонъ моллагъа бере. Моллагъа да кереги бу эди. О бир даа тылсымлы

оюнджакъны дегиль де, онынъ ерине башкъа адий бир атны Ахмет ахайгъа кетирип бере. Ахмет ахай онъа «тайчыгъым» десе де, оюнджакъ аткъа чевирильмей. Меселени анълай. Заваллы бутюн ёл бою агълай-агълай дагъ-къалеге бара ве дюльбер аждерханы чагъыра. О чыкъып, Ахмет ахайны сайгъы ве урьметнен къабул эте. Онынъ алдангъаныны анълап, шойле дей:

— Агълама, агълама, санъа берген о бахшышым дюньяда бир дане дегильдир. Башкъасы да бар. Урьметли Ахмет ахай, мына санъа бир софра, ал да истеген вакъытынъда тойгъанджe ашайбер.

Еди акъыллы башы олгъан аджайип къадын Ахмет ахайнынъ къолуна джепке сыгъаджакъ къадар бир софрачыкъ туттыра.

— Оны ерге къойсанъ, буюклешип устюнде ягъ, къатыкъ, къаймакъ, джевиз, сарымсакъ киби къыркъ бир чешит аш пейда олур. Отурыр да ашарсынъ! Къыркъ бириндже емекни алып ашагъанынънен, софра кене джыйылып, кучюджик бир оюнджакъкъа чевирилир.

Ахмет ахай бундан гъает мемнюн олып, къувана-къувана эвине къайта. Къайта амма, эвине баргъанджe сабыры чыдамай, пек ач ола. Фурун янындан кечкенде, ач къурсакъкъа сыджакъ отьмек къокъусы пек лезетли келе. Тюкян янына чекилип, джебинден софраны чыкъара да, ерге къоя. О буюклешип, устюнде джанынъ истеген емеклер пейда ола. Ахмет ахай отурып ашамагъа башлай. Фукъарелерден бирер-бирер къыркъ адам келип, софра башына отура. Эр кес омюринде бир кере инсан акъылы ашап тоя.

Ана санъа софра!— дейлер олар,

Бу софрадан да молланынъ хабери ола. О геджесинен юкъламайып чыкъа, насыл этейим де шу софраны Ахмет ахайдан алдатып алайым, деп тюшюне. Ахмет ахайгъа барып:

— Шу софранъны ич олмаса бир саатке бер даа, ишим биткенинен хайтарып беририм ве омюрлик сенден разы олурым,— дей.

Гъарип Ахмет ахай не десин? Олгъан шейни ёкъ демеге тили бармай. Софраны Озенбаш молласына бере. Молла исе онынъ ерине адий бир софра къайтара. Ахмет ахай софраны къолуна ала, о кучюклешмей, ерге къоя, устюнде бир шей пейда олмай.

— Ах сени, хиянет молла, тохта сени!— дей де, кене дагъ-къалеге бара, дюльбер къадын, сачлары еди чешит таралгъан эди башыны къая ичинден чыкъарып, юрекни тельчелейиджи он дёрт козюнен бакъа ве сорай:

— Не ичюн агълайсынъ, Ахмет ахай?

— Софраны да менден тутып алдылар. Шу себептен агълайым,— дей Ахмет ахай.

— Таптынъ шей агъламагъа, вазгеч! О да дюньяда бир дане дегиль эди. Мен санъа ойнагъан буюк бир чёкюч багъышларым. О санъа алтын атны, софраны къайтарып алмагъа ярдым этер,— дей ер асты дюньясынынъ аждерхасы.

Ахмет ахай ондан бу къыйметли бахшышны алып, Озенбашкъа къайта. Онынъ дагъ-къалеге кеткенини дуйгъан айнеджи молла Ахмет ахайны энди чокъта беклей. Бакъса, Ахмет ахай келе, къолунда буюк бир чёкюч бар.

— Эй, Ахмет ахай, о хадар буюк чёкючнен хайда насыл мых хахаджанъ?— деп сорай.

— О озю биле насыл мыхны хахаджагъыны. Бу адий чёкюч дегиль, тылсымлы сою. Эгер ойна десем, насыл авагъа олса-олсун, ойнап башлар.

— Демесе, асыл оладжах шей дегиль?

— Инанмасанъ, озюнъ айт да бах.

— Ханы тылсымлы чёкюч, тюш ортагъа ойначы, мен де сейир этейим!— деп эмир эте молла. Эмир эте амма, шу саат эки авучынен башына япыша, чюнки

молланынъ башында чёкюч чобан авасына ойле ойнап башлай ки, корьмелисинъ.

— Хутар мени бундан!!! Ялварам, Ахмет ахай!— деп багъыра о.

Ахмет ахай исе ашыкъмай:

— Тылсымлы софранен атны хайтарып бер, сонъ бахармыз,— дей.

Молла котек ашай-ашай эвине кире, оюнджакъ атчыкънен софраны алып чыкъа ве Ахмет ахайгъа къайтарып бере.

Ахмет ахай тылсымлы атчыкънен софраны алгъан сонъ, бир даа дагъ-къалеге бара. Дюльбер ве акъыллы къадын-аждерха онъа бир къарпызнен бир терек багъышлай. Ахмет ахай озюне аджайип бир бостан ве багъча мейдангъа кетире. Онынъ бостанында олгъан эр бир къарпызда бутюн мейваларнынъ лезети ола, эви янында оскен терегининъ эр бир пытагъы, эр бир япрагъы ойле бир назик ве хош нагъме чыкъара ки, койнинъ бутюн джемааты оны динълеп тоялмайлар. Ахмет ахай кельгенлерден къарпыз къызгъанмай. Шу вакъытта еди башлы дюльбер къадын бинъ копчекли файтоннен Озенбашкъа келе. Бинъ копчекнинъ айлангъаны давул-зурнанынъ чалгъаныны, файтонда отургъан дюльбер исе он беш куньлик айны анъдыра.

— Эй урьметли джемаат!— дей дюльбер файтондан тюшмейип,— мен Ахмет ахайгъа япкъаным киби сизге де яхшы яшайыш, зенгинлик бермеге кельдим. Гедже-куньдюз аллагъа дуа эткенлер сарымсакътан башкъа не ашадылар? Адджы такъдир Ахмет ахайгъа да ич бир шей бермеди, Янъгъыз мен, еди башлы дюльбер къыяфетиндеки тылсымлы дагъ аждерхасы онынъ яшайышыны бир тамам денъиштирдим.

Тылсымлы дюльбер аждерха джемааткъа бир буюк ат, буюк софра ве буюктен-буюк бир чекюч бере, озю думан къопарып козьден гъайып ола.

Софра энъ лезетли емеклернен бир кереден беш юз адамны тойдура. Демир ат кечильмез дагълардан ёл ача. Чёкюч исе Озенбаш джемаатыны душмандан къорчалав киби месулиетли ве шерефли вазифени эда эте. Койде токълукъ, шенълик ве оюн башлана, Адамлар бири-биринен агъа-къардаш киби дост-муаббет олып, софрадаки бутюн ашларны берабер болюштирип ашайлар.

АХМЕТ АХАЙ ВЕ ЕДИ БАШЛЫ ДЕВ

Бир кунь Ахмет ахай сычандан къоркъа. Бунынъ ичюн апайы онъа дарыла:

— Лякин мен чибинден хорхмайым,— дей Ахмет ахай,— коресинъми, мына бу эт устюнде олар хач данелер? Бах, мен шимди оларны тар-мар этерим.

Бойле дей де, этнинъ устюндеки чибинлерге бир шамар ура ве саймагъа башлай... къыркъ данеси ольген.

— Хырх джанлыны джансыз эттим, корьдинъми? Сычанны айтмайых, лякин шейтанны корьсем биле хорхмам.

Азмы кече, чокъмы кече, Ахмет ахай иш къыдырып кете. Ярым кунь кете, бир кунь кете, дагъгъа чыкъа. Булутлар артындаки юксекликке котериле ве ем-ешиль отлакъкъа барып ете. Бакъса, бир къош тура. Огюнде учь чобан — бири агълай, экинджиси куле, учюнджиси ойнай.

— Не агълайсынъ, тувгъаным?— деп сорай Ахмет ахай, агълагъан чобандан.

— Шимди эчки аякълы, ат къуйрукълы еди башлы дев келеджек. О меннен курешеджек. Енъиледжегим белли. Сонъ мени де, эвельки дёрт аркъадашым

киби ашайджакъ. Шунынъ ичюн агълайым,— дей чобан.

— Я сен не ичюн кулесинъ?— деп сорай Ахмет ахай шенъ чобандан.

— Кульмейип не япайым? Ярын дев келип, менim этлеримни, суеклеримни ашайджакъ. Бунъа ярын агълап етиштиририм, бугунь кулип къалайым.

Ойнап тургъан учюнджи чобан исе шойле джевап бере:

— Дев мени ярын дегиль, тап о бириси куню ашайджакъ. Манъа бугунь ве ярын раатсызланмагъа не бар?

— Сен мында не ичюн кельдинъ?— дей агълап тургъан чобан Ахмет ахайгъа.— Еди башлы дев сени де ашар, эм аначыгъынъа сагъ ол биле айтмаз.

— Ёх, мени ашайджах олып тюшюнсе, тишлери хырылыр,— дей Ахмет ахай.— Мен бир холумнен секиз аяхлы, сары башлы, ханатлы хырх джанаварны ольдюрдим. Мен ер курресини бойнузында котерип тургъан Буюк бугъанынъ огълу, худретли Аюв пельваным. Мен сизлерни хуртармах истейим, архадашлар.

Ахмет ахай къойларнынъ сюрюсинден къарт бир къойны тутып соя, терисин сыдыра, башы ве аягъыны кесип ала. Къойнынъ башыны ерге, юнлю аякъларыны башкъа бир ерге коме, терисине исе къатыкъ толдурып, учюнджи бир ерге коме.

Бу ишни япып битирдим дегенде, еди башлы дев пейда ола. О козьяш тёкип тургъан чобангъа атыла ве энди тишлерини онынъ беденине санчаджакъта, еди башлы девнинъ къаршысына Ахмет ахай чыкъа ве къакъылдап куле.

— А-а,— дей дев еди агъызынен бирден,— кене бир адам кельдими? Яхшы! Демек, бугунь бирден эки агъызнен ашайджам.

Ахмет ахай ондан къоркъмай.

— Мен бир холумнен, санъа бенъзеген хырх девни о бир дюньягъа ёлладым,— дей.— Меннен курешкендже, эвинъе бар да юхла.

— Я сен кимсинъ?— деп сорай дев.

— Мен мешур Аюв батырым! Меним бабам — Буюк бугъа, ерни озюнинъ бойнузынен котерип тура!

— А-а, мешур Аюв батырым, десе! Селям алейкум. Къана, кельчи бир кучь сынашайыкъ. Корейимчи сени не ичюн макътай экенлер.

— Яхшы,— дей озенбашлы Ахмет ахай,— лякин сынавны неден башлайых? Хана, кель, бир тепкенде, ким ернинъ хатыгъыны чыхарыр экен?

Дев озюнинъ балабан туякъларынен ерни тепе. Ерде буюк бир чукъур пейда ола, лякин къатыкъ чыкъмай.

— Ахмет ахай бир тепкенде, ер тюбюнден къатыкъ атылып чыкъа ве девнинъ еди юзюне де сачрай. Дев еди башыны да силькип, ачувлы он дёрт козюнен Ахмет ахайгъа бакъа. О исе дев узеринден гъалебе къазангъан киби къакъылдап куле.

— Насыл, кучюмизни кене бир кере сынап бахайыхмы?— дей бизим батыр.— Еди халпах кийген худретли дев, сен ерни бир тепкенде, ондан бир шейлернинъ аяхларыны чыхарып олурсынъмы?

Дев туякъларынен ерге ойле бир ура ки, ерде эки буюк чукъур пейда ола. Кокке тоз-думан котериле, лякин ерден бир шей атылып чыкъмай. «Аюв батыр» ерге бир тепме ура, ер тюбюнден къойнынъ дёрт аягъы атылып чыкъа.

Учюнджи кересинде Ахмет ахай дей:

— Урьметли дев, сенинъ туякъларынъ бар, ерге бир тепме урып, андан бир баш чыхарчы бахайым.

Дев ерни аягъынен тепмелей, къолунен ура. Ер сарсый, тепрене, лякин бир тюрлю баш-маш чыкъмай. Шундан сонъ Ахмет ахай аягъынен ерни тепе, ерден къойнынъ башы атылып чыкъа.

— Насыл, дев дженаплары. бу башкъа бенъзеймн?

Еди башлы енъильгенинден утана, Аюв батырны эвине мусафирликке чагъыра. Ахмет ахай разы ола. Девнен берабер къаранлыкъ ормандан кечип кетелер.

— Сен хайда яшайсынъ?— деп сорай Ахмет ахай девден.

— Сандыкъ дагъында яшайым.

— О-о,— дей озенбашлы,— пек юксекте яшай экенсинъ, мен о хадар ерге джаяв бармам. Эгер мени омузынъа миндирип алып кетсенъ, барырым.

— Яхшы, мин,— дей дев.

— Башта бир эгиль, сонъ минейим. Эм салланмайып, яхшы-яхшы алып кет. Бах, йыхтырма,— дей Ахмет ахай еди башлы махлюкъкъа.

Махлюкъ эгилип, тизлери устюне чёке. Ахмет ахай девнинъ ерге тийип тургъан мыйыгъындан тутып, онынъ сыртына мине ве омузына отура.

Ахмет ахайны омузына миндирген дев, арадан бир дакъкъа кечер-кечмез энди Сандыкъ дагъынынъ энъ юкъарысында, ёнулмагъан пек буюк ташлардан япылгъан сарайгъа барып чыкъа.

Махлюкъ сарайнынъ огюне кельгенде, Ахмет ахайны сыртындан тюшюрип:

— Сен бу ерде беклеп тур, мен шимди топларымны алып чыкъайым. Бакъайыкъ, кимнинъ аткъан къуршуны кечер,— деп эвине кирип кете. Тез артына къайтып, сарайдан эки дане буюк окъ, яй алып чыкъа.

— Къана, ерни саллагъан Бугъанынъ огълу, Аюв батыр, башладыкъ! Башта мен атайым, сен бакъ!— дей ве къоджаман окъны аткъанынен, о булутларны делип кече ве гурюльти-шаматанен Ялпах дагъына барып тюше.

Невбет Ахмет ахайгъа келе. О бираз шашмалай, лякин деръал башына эсини топлап: авучына тюкюре, яйны козьден кечире ве сонъ:

— Ёх,— дей,— атхан сонъ яйны да, охны да бе-

рабер фырландырыр ёлларым. Яй тёпеде халыр, охлар хайтып кене Сандых дагъына тюшер. Бельким, келип башынъа урулыр, сарайынъны да парчалар, деп хорхам,— дей.

— Бойле къыйметли яйны джоймакъ олурмы! Яй да окъ да турсын еринде, атма!— дей дев ве озю чапып сарайгъа кирип кете.

Сарайда онынъ акъыллы анасы бар экен. Огълу кирип анасынен акъыл таныша.

— Мен пек джесюр ве кучьлю бир адамны расткетирдим. Биз берабер кучь сынашамыз ве о мени енъе. Мен одан энди къоркъуп башладым. Шимди къапумызнынъ огюнде тура. Мына-мына ичери киреджек. Ондан насыл этип къуртулсам экен, аначыгъым?— дей дев.

Къартий огълуна айта:

— Сенинъ бабанъ, он дёрт башлы девден бир демир скемле къалгъан эди. Онынъ агъырлыгъы олгъаны-оладжагъы эки юз элли пуддыр. Оны сенинъ бабанъ къолайлыкънен котере эди. Сен о кельген адамгъа шуны котермекни теклиф эт. Котералмаймы, йип богъазына, демек, эджели еткен.

Еди башлы дев Ахмет ахайны раметли бабасынынъ одасына алып кире ве скемлени сарайдан алып чыкъып, дагънынъ устюне къоймасыны риджа эте.

Ахмет ахай скемлеге бакъа да, кулип шойле дей:

— Не керек оны дагънынъ устюне хоймах? Тотлангъан, эски демир парчасы экен, яхшысы мен оны бутюнлей котерип атайым. Лякин хайда? Айгъа атайыммы, кунешкеми?

— Токъта,— дей дев,— атмайып тур. Мен шимди келирим.

Ойле дей де, кене анасына чапа:

— Бу кичкене адам скемлени къайда атайым, кунешкеми, ёкъса айгъамы?— деп сорай. Оны атса, мен ненинъ устюнде отураджам?

Девнинъ анасы еди башлы огълуна дей:

— Риджа эт, котерип атмасын. Айгъа атса да, кунешке атса да ярамай. Къайсына атса да о сёнер. Эр ер къаранлыкъ ичинде къалыр.

Еди башлы ахмакъ дев Ахмет ахайнынъ янына къайтып чыкъа:

— Эй, Аюв! Бизде тек бир дане кунешнен, бир дане ай бар, ай бизим гедже чырагъымыздыр, кунеш исе исиндириджи оджагъымыздыр, тийме оларгъа,— дей дев.

— Барсын ойле олсун,— дей Ахмет ахай.

Дев зияфет япып, мусафирни сыйлайджакъ ола. Балабан къазанда къавурма, пек буюк джезбеде къаве пишире.

Ахмет ахай ашамагъа башлай. Бир кесек эт ашай, бир мешребе де къаве иче.

— Ёл юрип болдургъаным, гъалиба, чох ашайджагъым кельмей,— дей Ахмет ахай.— Олса, сувукъ сув ичер эдим.

— Мына санъа къопкъа,— дей дев,— къуюдан толдур да ал, озюнъ де ичерсинъ, манъа да кетирирсинъ.

Девнинъ къопкъа дегени, къыркъ къопкъа сув сыгъаджакъ бир чапчакъ экен. Ахмет ахай оны корьгенинен шашмалай, лякин кене де девге дуйдурмай:

— Бу савутчыкънен чекишип юреджемми, яхшысы хуюнынъ озюни мында кетирерим хоярым даа,— дей Ахмет ахай ве къолуна пычагъыны алып, къуюнынъ чевре-четини къазгъаламагъа башлай.

Буны корьген девнинъ отю патлай.

— Тийме, тийме, риджа этем, ойле де бутюн коюмизде ялынъыз бир дане къую бар. Оны да сен тёксенъ, сонъ мен не ичеджем,— деп ялвара дев ве кене эвлерине кирип, бу вакъианы анасына айта.

— Анай, о пек дешетли бир адам экен. Къуюмыз-

ны къазып аладжакъ ве бутюн дев-коюни сувсуз къалдыраджакъ ола.

Девнинъ анасы еди башлы ахмакъ огълуна дей:

— Огълум, санъа акъыл огрете-огрете, озюмде бир шей къалмады. Корюле ки, санъа еди баш азлыкъ эте, озюнъ бир чаре тюшюнип тапалмайсынъ. Сенинъ бабанъ он дёрт башынен тюшюне ве ич бир вакъыт менимнен танышмай эди.

— Я не япайым, аначыгъым? Бойле чаресиз догъгъаным, иште. Кене еди башны къайдан алайым? Сен манъа бу Бугъанынъ огълундан насыл къуртулмакъны огрет,— дей.

— Сорагъан шейини бер де, йибер,— дей анасы.

Дев Ахмет ахайнынъ янына келип:

— Аюв достум, эвинъни, балаларынъны сагъынмадынъмы?— деп сорай.

— Эбет, сагъындым. Лякин мен бош холнен ич бир вахыт эвге хайтмадым. Шимди де хайтмам.

— Нечюн?

— Бош холнен барсам, харым хапудан кирсетмез.

— Менде эскиден къалма зенгин дев байлыгъы бар. Истесенъ, андаки алтынлардан санъа бир чувал берейим.

— Сенинъ бир чувал алтынынъны напайым мен? — дей Ахмет ахай.

— Айса эки чувал алтын беририм.

Ахмет ахай сесини чыкъармай. «О къадар алтынны котерип олурыммы, ёкъмы», деп тюшюне озь башына.

Девнинъ акъылына, Ахмет ахай азсына, гъалиба, деген фикир келе.

— Учь чувал беририм,— дей.

— Яхшы, барсын учь олсун,— дей Ахмет ахай.

Девнинъ къулагъына «учь» деген киби эшитиле.

— Яхшы учарым, сени учь чувал алтынынънен эвинъедже алып барырым,— дей.

— Сен тек шуны яхшы биль ки, мен, бойнузында ерини котерип тургъан Бугъа огълу, сенинъ киби дюньянынъ бир четинде, къаранлых дагъда дегиль де, Бойка янындаки Озенбаш коюнде яшайым, о ерде адамлар мени Ахмет ахай дейлер.

— Яхшы,— дей дев Ахмет ахайгъа.— Сени сыртыма миндирип, Ялпакъ къая, къаранлыкъ дагъ, масмавы Седам къая ве аджайип Бойкадан кечирип, Озенбашкъа алып барыр эм де къапунънынъ огюнде тюшюририм.

Еди башлы дев сыртына учь чувал алтын, алтынларнынъ устюне де Ахмет ахайны миндирип, дагълар-дерелер устюнден учып кете.

Ёлда дев шаша:

— Сен о къадар къуветлисинъ де, нечюн пек енгильсинъ, сенинъ агъырлыгъынъ къайда?— деп сорай.

— Мен агъырлыгъымны озь устюмде, авада тутам, санъа агъыр олмасын, дейим, урьметли дев,— дей онынъ омузында отургъан Ахмет ахай.

— Къана, бар къуветинънен меним устюме бас, бакъайым,— дей дев.

Ахмет ахай джебинден бир биз чыкъарып, бар къуветинен девге санчмагъа башлай.

— Чек, чек агъырлыгъынъны авагъа, белимни сындыраджакъ,— деп къычыра еди башлы дев.

Еди башлы ахмакъ учь чувал алтыннен Ахмет ахайны сыртына миндирип, Озенбашкъа келе. Ахмет ахай Озенбаштаки чешме башында токътамагъа эмир бере ве девнинъ сыртындан тюшип:

— Эфендим, сен азачых бу ерде беклеп тур. Мен эвге барып, балаларымны багълайым. Олар, мен эминим ки, сени корьгенлеринен бегенир ве пиширип де отурмазлар, чийлей ашар ташлярлар,— дей.

Дев чешме башында къала. Ахмет ахай исе эвине барып, озюнинъ учь огълуны чурюк йиплернен бири-

ни оджакъ янына, экинджисини сипирткиге, учюнджисини исе машагъа багълай.

— Мен пек бешарет бир джанаварнен мында кельгенде, сизлер эпинъиз, «ашайджам, ашайджам, ашайджам», деп багъырыхланъыз. Апай, сен де азырлан. Мен онынънен берабер эвге кирип, сенден «не ашайджамыз» деп сорасам, сен «мына бу кетирген девинъни ашасах етмейими» дерсинъ, анъладынъызмы,— деп тембилей оларгъа.

Ахмет ахай девнинъ янына бара ве учь чувал алтынны онынъ сыртына юклеп, озь эвине алып келе.

— Хана, дев эфенди, буюрынъ,— дей Ахмет ахай.

Дев эгилип, дёрт аякълап эвге кире ве учь чувал алтынны къойып:

— Сандыкъ къая тёпесинден кетирильген бу къыймметли бахшышны мен сизлерге эдие этем,— дей.

— Хадын, не ашайджамыз?— деп сорай Ахмет ахай.

— Мына бу семиз, буюк, татлы шейни ашасах етмейми?— деп джеваплана апайы.

— Девни ашайых, девни ашайых, баба! Бешке болип бер, тез-тез ашайых!— деп къычыршалар балалар.

Ахмет ахай пычакъ ве къайракъташны алып, пычагъыны къайрамагъа башлай. Балалар атылып башлагъанларынен йиплер узюле, девнинъ устюне оджакътаки куль, сипиртки, маша ягъылып башлай.

Дев къоркъкъанындан, эвден сыптырылып чыкъа ве табана къувет, къачып кете.

Ёлда онъа бир тильки расткеле:

— Кимден къачасынъыз о къадар?— деп сорай.

— Ахмет ахай лагъаплы Аюв батыргъа саташкъан эдим. Зорнен джанымны къуртардым. Онъа ер тюбюнде сакълап юрген алтынымдан учь чувал бердим. Чокътан берли сакълап юре эдим, энди гъайып

эттим. Лякин аллагъа шукюр, аз къалды озюмни де ашайджакъ эди.

Тильки дей:

— Вай, байгъуш, бакъса кимден къоркъкъан! Я о озюнинъ азбарында яшагъан сычандан биле къоркъа да! Сен исе, о къадар балабан, о къадар джесюр, о къадар къуветли олып, ондан къоркъкъансынъ! Айыплар олсун, масхара. Юр, къайтып барайыкъ. Сенинъ алтынларынъны къайтарып алырмыз.

Дев разы ола. Тилькинен берабер Ахмет ахайнынъ эвине догъру келелер. Оларны корьген Ахмет ахай:

— А-а! Кель, кель, джанчыгъым, мына энди сен меним холума тюштинъ!— деп къычыра.

Еди башлы дев Ахмет ахайнынъ къоркъмагъаныны, аксине, оларны корип севингенини абайсырап, ачувлана. Тилькининъ къуйругъындан тутып, юкъары котере де:

— Ах сени, айнеджи, не ичюн мени алдаттынъ? Хиянет!— деп, оны ерге ура. Озю исе дагъгъа тараф ойле бир къача ки, корьмелисинъ, туякъларындан атеш чыкъа.

— Догъру ананъа бар да, ондан ахыл огрен, тилькиден дегиль де, ананъдан, ишиттинъми!— деп, Ахмет ахай онынъ артындан багъыра. Сонъ барып, тилькини ерден къазып чыкъара. Онынъ терисини сыдырып, къадынына дюльбер бир джуббе тиктире.

ТЕРТИП ЭТКЕНЛЕРДЕН

Мухтерем окъуйыджы, бу джыйынтыкъны азырларкенмиз эльбетте, Ахмет ахай лятифелерининъ эписини кирсетип оламадыкъ, чюнки юз йылларнен халкъ агъыз яратыджылыгъында яшап кельген бу акъыллы ве азырджевап адамнынъ лятифелерини бир, я да эки китапкъа сыгъдырмакънынъ имкяны ёкътыр.

Дженктен эвель Ахмет ахай лятифелерини Мирер Москвада рус тилинде чыкъарды. 1972 сенеси исе Москвадаки Шаркъ эдебиятынынъ баш редакциясы дюньяда белли къурназлар акъкъында «Проделки хитрецов» адлы китап чыкъарды. Ахмет ахай лятифелерининъ бир къысымы бу китаптан ер алдылар. Лякин Ахмет ахай лятифелери озь ана тилимизде китап оларакъ аля даа чыкъарылмагъан эди.

Биз Ахмет ахай лятифелерини топлагъанда юкъарыда къайд этильген китаплардан, «Ленин байрагъы» газетасындан файдаландыкъ, эксериетини исе халкъ агъызындан язып алдыкъ. Базыларыны, земане окъуйыджысына анълайышлы олмасы ичюн, къыскъарттыкъ ве бираз туземтик.

МУНДЕРИДЖЕ

Тертип эткенлерден 4. Озенбашлы Ахмет ахай 5.

БИР АЧЛЫКЪНЫНЪ БИР ТОКЪЛУГЪЫ ДА БАР

Алдав 14. Не ичюн Ахмет ахай эбедийдир? 15. Беш чешит емек 17. Агъыр тюшюнджелер 18. Тюпсиз чапчакъ 19. Къанатлы домузлар 21. Эр бир къавгъамыз бойле кечсин 24.

ДИНСИЗНИНЪ АКЪКЪЫНДАН ИМАНСЫЗ КЕЛИР

Ахмет ахайнынъ ыргъатлыгъы 28. Энъ ишанчлы адам 43. Молланынъ тили тутулгъан 45. Аджы баба ве Ахмет ахай 46. Эки буюк адам 50. Бир чувал бахт 51. Ахмет ахай озь-озюнен лакъырды эте 52. Ахмет ахай озь дженазесине адам чагъыра 53. Ошатам, амма айтмам 54. Ахмет ахай озюни тапа 55. Тавукъ тюшюнде тары корер 56. Ахмет ахайнынъ деллялыгъы 59. Ахмет ахайнынъ оджалыгъы. 60. Копчекли эв 61. Бувнынъ акъкъы. 64. Ахмет ахайнынъ азизи 64. Ахмет ахайнынъ акъыллы таягъы 67. Хатырмы, адаммы? 68. Ахмет ахайнынъ «янъы эвге» кочюви 74. Ахмет ахай — Озенбаш молласы 76. Бир корьгенде таныйым 81. Мал саибине ошамаса, арам олер... 83. Бир чувал джевиз 84. Джойылгъан айнынъ тапылмасы 90. Балчокърак 92. Инатлыкъ 94. Озенбаш векили 95.

АЛМАКЪНЫНЪ БЕРМЕСИ ДЕ БАР...

Балалагъан къазан 100. Ахмет ахайнынъ козьяшлары 102. Шишедеки лафлар 104. Ахмет ахайнынъ денъизге шакъалары 108. Чал хораз акъкъында лятифе 110. Джевиз тереги тюбюнде 116. Куньдюз ве гедже тюшюнджелери 118. Онда да юрек бармы? 119. Къуйругъы къалды 122. «Акъыллы» оракъ. 124. Яланджылар ярышы 125. Бир яланда — учь ялан 125. Рахмет челебининъ яланы 127. Йымыртасына коре тавугъы 134. Тилькининъ къуйругъы 135. Туз керек 136. Учь насиат 139. Сыгъыр ве чалы 141.

Ахмет ахайнынъ балаларнен шакъасы **141**. Куньджи аджы баба ве фукъаре Ахмет ахай **143**. Ахыр заман **143**.

БАШТА АКЪЫЛ ОЛМАСА, ЭКИ АЯКЪКЪА ЗОР КЕЛИР

Ат йымыртасы **146**. Аджы бабанынъ эфкяры **147**. Фындыкъ къойдым джебиме **148**. Комюрге — алтын **150**. Кузьгю белясы **151**. Мубарек тамчы **154**. Диварсыз эв ве хырсыз **155**. Ахмет ахай моллагъа акъыл сата **158**. Аджы баба «интикъам» ала **160**. Ахмет ахайнынъ фалджылыгъы **163**. Сонъуны сорама **167**. Алла, алла, анахай **167**. Мусафирликтен къайткъанда **168**. Азырджевап Ахмет ахай ве Багъчасарай къадысы **168**. Азырджеваплыкъ **168**. Атьмны бермесенъ **170**. Коктен не энген де... **172**. Шамарнынъ къыймети **176**. Ахмет ахай насыл тоя **178**. Базарда **180**. Ахмет ахай оразаны чаналата **181**.

БИРЕВГЕ ЧУКЪУР КЪАЗСАНЪ ОЗЮНЪ ТЮШЕРСИНЪ

Ахмет ахай къасеветтен къуртула **184**. Къырмызы далфес **186**. Къачакъ **187**.

ЭР КЪАВАЛ СЕНИНЪ ДЕГЕНИНЪ КИБИ ЧАЛМАЗ

Унунъ биткендир даа... **190**. Ай, къавехане ве эрик тереги **193**. Ахмет ахай белясыны къыдыра **195**. Ахмет ахай падишаны насыл утандыргъан? **200**. Шакъаджынынъ эсапчылыгъы **201**. Муджизе **203**. Чиберегинънен озюнъи сыйла **204**. Оджакъ шакъасы **205**. Ханны насыл ачувландырмалы **205**. Эки явлыкъ топракъ **207**. Ахмет ахай ханны тыраш эте **208**. Акъылсыз ким? **209**. Везирнинъ мувафакъиети **211**. Насыл этейим де, бир саниеде **212**.

ОЛЮМДЕН БАШКЪА ЭР ШЕЙНИНЪ ЧАРЕСИ ТЫПЫЛА

Ахмет ахай акъкъында масаллар **216**. Эр шейнинъ бир къарары бар **216**. Ахмет ахайнынъ о бир дюньягъа сеяаты **219**.

БАТЫР БИР ОЛЕР, КЪОРКЪАКЪ — ЮЗ

Эльмаз ханым ве дев **228**. Ат, софра ве чёкюч **231**. Ахмет ахай ве еди башлы дев **235**.

На крымско-татарском языке

Ахмет ахай

АНЕКДОТЫ

Редактор *У. Эдемова*
Рессам *З. Трасинова*
Ресимлер редакторы *А. Кива, И. Кириакиди*
Техникий редактор *Э. Саидов*
Корректор *Л. Дерменджи*

Басмаханеге берильди 20/II-76 с. Басмагъа рухсет этильди 16/VI1-1976 с. Форматы 70×108$^{1}/_{32}$. Басма табагъы 7,75 Шартлы басма табагъы 10.85. Нешир табагъы 10,574. Тиражы 2000. Гъафур Гъулам адына Эдебият ве саньат нешрияты. Ташкент Навоий сокъагъы, 30. Шартнаме 106—75.

Озьбекстан ССР Министрлер Советининъ нешрияты, полиграфия ве китап тиджарети ишлери боюнджа Девлет комитетининъ Ташкент полиграф комбинатында азырланъгъан матрицадан № 2 басмаханеде № 1 кягъыткъа басылды. Янъыёл, Самаркъанд сокъагъы, 44. 1976 с. Сымарыш 187
Фияты 59 к.

С(Крым.-тат.)
В81

Ахмет ахай. (Лятифелер). Т., Эдебият ве саньат нешрияты, 1976.
248 б. ресм.

Элинъиздеки «Ахмет ахай» деп адландырылгъан китапкъа азырджеван Ахмет ахайнынъ бир сыра лятифелери кирсетильдилер. Китапны тертип эткенде лятифелер мевзусына бинаен махсус болюклерге болюндилер. Джыйытыкъынынъ сонъунда исе Ахмет ахай акъкъында базы бир масаллар да берильди.

Ахмет ахай. (Анекдоты).
С(Крым.-тат.)

А—В $\frac{70202—114}{352\,(06)—76}$ 104—76